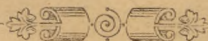

A 941

Wahjpalukese.

kirjutanud

M. J. Eisen.

Tallinnas.

Trükitud J. Bloompuu raamatukaupluse kulusiga.

and 50 kop.

Wahepalukeled.

kirjutanud

M. S. Eijen.

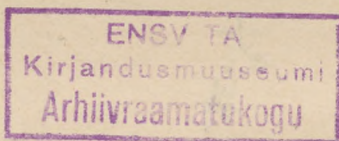
Tallinnas.

Trükitud J. Bloompuu raamatuk. kuluga.

1903.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 19 ноября 1902 года.

Germann'i trütkojo trüft, Surjewis.

22 241

Narwa rüütel.

Mutt jäi sul üle muistsest aauust,
Naroowa linnake,
Dö laulab lahtun'd päiwe jõuust
Sull' kurwa sõnume.
Ta laulab isast uhkemast
Ja kareks kõne lööb,
Ta nimetab ta ainuist last
Ja niiskeks näo teeb.

R o i d u l a.

Waewalt oli 1492 Iwanilinn Narwa wastu teisele poole jõge ehitatud, kui ju mõlemad linnad ühele teisele hambaid hakkasiwad näitama. Nagu kahe küla poisid wahel meie päiwil ühe teise peale hambaid ihu-
wad ja igal parajal filmapiisgul üht teist püüawad tuuseldada, nii püüdsiwad Narwa ja Iwanilinna elanikud ühele teisele walu anda. Küll tehti mõne korra rahu, aga kaua niisugune rahu ei kestnud: pea tõusis uus tüli jälle.

Umbes 400 aasta eest elas Narwas rüütel Karupea, kelle mõõka ligidal ja kangel kardeti. Rüütel Karupeal oli väga ilus proua, kelle iludusest niisama palju räägiti, nagu Karupea wahwusest. Rüütel Karupea prouat ei wõitnud keegi Narwas ega Iwanilinnas iluduse poolest ära. Rüütel Karupea oli uhke oma ilusa proua peale ja hoidis teda nagu filmatera. Rüütli õnne ülendas weel ta umbes kahesja aastane poeg Hermann, kelle ta proua talle kinkinud.

Siisgi mingi õnn ei kesta jäädawalt. Nii ka rüütel Karupea õnn. Ühel õhtul tungisiwad Iwanilinna mehed Narwa wõeraks, igalühel sõjariistad käes. Sine aga, et Iwanilinna mehed see kord Narwa rahwale kahju ei püüdnudgi teha. Suures salgas tungisiwad nad rüütel Karupea maja poole, juhatajaks rikas bojar mõõgaga ees otjas.

Rüütel Karupea majas ei aimanud keegi kallale-tungimist. Seepärast pääsivad Iwanilinna mehed hõlpsasti sisse.

Rüütel Karupea kuulis mõõgameeste majasse tungimist. Sedamaid jooksis ta teenrid appi kutsuma ja mõõka kätte tõmbama. Mõõgaga tuppa tagasi tormates nägi Karupea, et wõeras bojar ta armsa abikaasa kinni saanud ja sellega oma teed tahtis minna. Teine jälle hoidis ta poega traest kinni ja läks pojaga ukse poole.

„Pea!“ hüüdis rüütel Karupea ja tungis mõõgaga wõeraste kallale. „Minu naese ja poja külge ei tohi keegi püütuda!“

„Siin mõistab ainult mõõk õigust!“ wastas wõeras bojar ja tungis saagiga edasi. Bojari mehed aga tõttasiwad mõõkadega rüütlile wastu.

Lõwi julgusega wõitles Karupea, nägi aga pea ära, et ta oma 5—6 mehega 50—60 wasta midagi ei jõua. Poeg oli juba uksest wälja õue wiidud ja naistgi katsuti järele uksest wälja wiia.

Nagu tiiger kargas Karupea wõitlejate seast wälja naeseriisuja järele. Mõõgaga tahtis ta naeseriisujat läbi pista, aga enne weel kui mõõk wõerast bojari püüdis, oli bojar mõõga oma mõõgaga tagasi löönud. Karupea nägi, et armsa naese päästmine wõimata.

„Jään mina naesest ilma, ei pea sina ka mitte teda omaks saama!“ hüüdis Karupea ja tõukas mõõga naesele südamesse. Surnult langes naene riisuja käte wahesele.

Naese tapmine kohutas filmapilguks kallaletungijaid nii ära, et igaüks lugu vaatama jäi. Seda filmapilku tarwitas rüütel Karupea oma kasuks. Ta kargas pimedasse uulitsale ja põgenes oma teed. Ei olnud waenlaste hulk nii suur olnud, ei olnud ta iialgi põgenenud. Rüüd aga sai ta selgesti aru, et wasta-panemisest midagi wälja ei tule.

Kuulust Karwa iludust oli Iwanilinna bojar riisuma tulnud, elusa iluduse asemel hingas rüüd surnud iludus ta käte wahel. Surnud iludust ei maks- nud enam Iwanilinna kandma hakata. Rööwija jättis iluduse sinna samasse paika maha, kus mees iluduse tapnud ja läks meestega koju poole tagasi. Rüütel Karupea poja wiis ta aga saagiks Iwanilinna kaasa.

Iwanilinna meeste äramineku järele tuli rüütel Karupea koju tagasi ja istus öö otsa tapetud proua kõrwal. Teisel päewal lastis ta prouale toreda puu- särgi muretseda ja mattis siis oma ohwri suure auuga maha. Surnut hauda lastes hüüdis rüütel ohwirile hauda järele: „Su surma tahan ma kätte maksta, hirmsasti kätte maksta, nii tõesti kui mu nimi rüütel Karupea on!“ Hüüdis ja tõstis rusika Iwanilinna poole üles. Kolm korda näitas ta rusikat ja läks siis hawalts koju poole.

Kudas rüütel Karupea naese surma kätte tahtis maksta, sest ei lausunud rüütel sõnagi. Mõnedgi rüütliid tuliwad Karupea juurde ja pakkusiwad talle kättemaksmiseks abi, aga Karupea põlgas kõikide abi ära. Teised jälle küsisiwad, mis Karupea nõuiks wõt-

nud, kuid rüütel vastas neile lühedalt: „Küll aeg annab arutust!“

Mõni päew läks mööda.

Ühel päeval ilmus rüütel Karupea raetotta, kus linnaijad parajalt koosolekut pidasivad.

„Ma olen nõuaks võtnud oma pattu kahetsema hakata!“ kõneles neile rüütel Karupea. „Maa peal võiksid inimesed mind eksitada ja ma võiksin uuesti raske pattu teha. On ju mu patu koorem muidugi suur küllalt. Lubage, et ma maa alla ühte praegu tühjalt seisvasse wangikotta pattu kahetsema lähen. Wangikojas, kus muidu eluajaks kinni mõistetud wangid peetakse, tahan ma ennast uue elu vastu valmistada. Minuga ühes tahavad sa ka minu kannu poissi pattu kahetsema minna.“

„Kui kauaks tahate sinna maa alla jääda?“ küsisivad linnaijad.

„Seda ei tea ma veel isegi!“ vastas rüütel Karupea. „Igapiidi nii kauaks kuni mu südametunnistus mind enam ei waeva. Võib olla, jään aastaks, kahets, võib olla viieteis ehk veel kauemini sinna. Mis pärast ma linnawalitsuse jutule tulin, on see: ma palun linnawalitsust jelle eest hoolt kanda, et meile iga päew sööki ja jooki alla keldrisse antakse, nagu linnaijad wangidelegi lasewad anda. Mu oma teener toob meile toitu ja küünlaid järele. Linnawalitsust palun ainult järele waadata, et kõik korrapäralt sünniks!“

Linnaijad waatasivad seda juttu kuuldes imestledes ühe teise otsa. Nad ei võinud aru saada, kuidas rüütel niisuguse imelikku mõtte peale tulnud.

„Aga kui teil midagi iseäralikku tarwis läheb, kuidas me seda siis teada saame?“ küsis üks linnaija.

„Ma loodan, et meil peale söömise ja joomise midagi iseäralikku tarwis ei lähe, olgu siis riideid!“ vastas rüütel Karupea. „Igapidi on kõige parem, kui maaaluse keldri augu kohale kella üles seate, kelle kõra küljest nõör alla keldri põhja ulatagu. Suhtub meil midagi tarwis olema, siis kõlistame kella. Tul- laste kella hääle peale keldri augule, küll siis ilmu- tame, mis tarwis!“

Linnaisad oliwad kaubaga rõus. Lubasivad rüü- tel Karupea soowimist täita. Rüütel määras enne seda weel alla keldrisse minemise päewa ja läts siis rõõmsa südamega koju poole tagasi.

Määratud päew jõudis kätte. Sõnum rüütli ettevõtmisest lagunes nagu kulutuli mööda Narwa laiali. Keegi ei võinud rüütli teost aru saada. Mees, kes tänini alati esimene olnud pihla andma, tahtis nüüd priitahtlikult seltsimeestega üheskoos pimedasse keldrisse minna pattu kahetsema. Kõik tahtsiwad rüüt- lit enne wangitorni minemist weel näha saada. Pool Narwa linnarahvast jooksis kottu imelikku lugu vaatama.

Kell lõi 12 lõuna, kui rüütel Karupea maja ukseid endid awasivad ja rüütel kahe kannupoisiga uksest wälja tuli. Kes neid nägi, uskus waewalt oma silmi. Igahel oli pikk must mungatuub seljas ja tuuega ühendatud must kott peas. Kõik paistis ainult film- nagu wälja. Nagu möödetud sammudega astusiwad mehed Narwa jõe kaldale, kuhu kõrge kalda sisse sügaw koobas, wangikoda, oli kaewatud. Selle koopa juurde saatsiwad linnaisad Karupead ja ta kannupoisja ja linnaisadega ühes määratu rahwahulk.

Wangikoja augu äärde jäiwad kõik seisma. Wangi- koja augule oli kaewu winna moodi ratas peale ehi- tatud. Selle winna ümber oli kõis, kõie otjas jälle

lahtine fast. Winnaga lasti fast keldri põhja ja winnati jälle üles.

Winna ääres waatas rüütel Karupea rahwa peale ja ütles: „Paluge minu patuse eest, et mu ettevõtmine õnnestaks!“

Kumardas peaga rahwa poole, astus winna alla fasti ja hakkas kohe fastiga alla keldrisse wajuma.

„Küll on mees!“ hüüdsiwad mitmed rahwa hulgast. Natuke aja pärast winnati tühi fast keldri põhjast üles. Rüütli esimene kannupois kumardas niisama nagu rüütel jumalaga jätmiseks rahwa poole, astus fasti ja kadus kohe rahwa filmist.

Mõne minuti pärast algas ka teine kannupois sõitu allamaailma.

Rahwas jäi weel tiikits ajaks keldri ette seisma ja oma arwamisi imelikkude meeste kohta awaldama. „Kes seda oleks uskunud, et niisugused mõõgamehed ja riukuked maa all munga wiisi hakkawad elama!“ arwas üks ja teine. Kui maa alla pattu kahetsewatele meestele fastiga weel sööki ja jooki järele oli jaadetud, hakkasiwad linnalised koju poole minema.

Mõnda aega ei räägitud Marwas muust kui rüütlist Karupeast ja ta kahest kannupoisist, kes maa alla läinud pattu kahetsema.

Iga päew seatud tunnil kanti wabatahtlikkude wangide wangikoja augule sööki ja jooki ja lasti winnaga alla. Natuke aja pärast tuli fast tühjalt tagasi. Wangid oliwad seega söögi ja joogi ära wõtnud. Muud ilmasgi neist ei nähtud.

Nasta läks mööda. Pikkifilmi ootas Marwa rahwas, kas wangid ükskord ometi wangikojast tagasi ei taha tulla. Aga ikka waitis kell. Wangid ei andnud enestest mingisugust märki.

Teine aasta woolas ajamerde. Hea meelega oletsiwad Narwa elanikud uskunud, et rüütel Karupea kõige kannupoistega maa alla ära surnud, kui mitte igapäewane toidu wastuwõtmine wangide elu kohta poleks tunnistust andnud. Linnaiisad saatsiwad wangisolejatele küünlaidgi. Küünlad kadusiwad alati kastist ära.

Ma ei tea, mitu aastat seda wiisi mööda läinud, kui ühel päewal kell helises. Linnarahwas jooksiwad kohe suure rutuga kofku waatama, kas rüütlist mungad wangikojast wälja tulewad. Kast lasti alla. Põnewusega oodati, kas Karupea wälja tuleb. Aga ei tulnud Karupea wälja, tuli ainult kannupois, keda lasti istuma pandud. Paraku oli kannupoisil hiidlase wäike wiga juures: ei olnud hinge sees. Oodati, oodati, kas teised alt järele tulewad. Kell ei helisenud ometi, mingisugust märki ei antud. Nähti selgesti, et rüütel Karupea teise kannupoisiga maa all mungaametit edasi tahab pidada.

Surnud kannupois maeti aunga maha.

Jälle läksiwad aastad mööda. Wangidele anti jüüa, juua, aga wangid ise ei awaldanud ikka weel elumärki.

Narwa elanikud hakkasiwad juba arwama, et rüütel Karupea ialgi enam maa alt wälja ei tule, waid sinna niisama sureb, nagu üks kannupois surnud.

Kümme aastat läksiwad mööda. Korraga hakkas wangikoja augu kohal kell helisema.

Kella helinat kuuldes ruttasiwad Narwased suurel hulgal kofku waatama, kes nüüd maaalustest patu-tahetsejatest surnud.

Winnaga lasti kast alla ja tõmmati siis jälle ülesse. Kastist ronis kole pika habemega wanamees

wälja. Waatajad tunnistasiwad tüki aega, kes niisugune habememees peaks olema. Wiimaks alles saidwad aru kätte, et see keegi muu pole kui rüütel Karupea.

Rahwas waatas rüütli peale nagu mõne ime peale. Kõik pidasiwad meest pühaks, kes oma pattusid 10 aastat maa all koopas kahetsenud. Mitmed löiwad rüütlit nähes risti ette.

Rüütel ei awaldanud omalt poolt ometi mingisugust pühaduse märki, waid sõnus wahtijatele: „Laske last alla ja winnake mu seltsilinegi ülesse!”

Rast lasti alla ja winnati kannupoisegi ülesse. Seegi oli kümne aasta jooksul maa all nii muutnud, et teda waewalt weel wõis ära tunda.

Rahwa hulgaft hakkasiwad üks ja teine rüütlist ja ta kannupoisilt maaaluse elu kohta küsima, aga need ei tahtnud rahwale midagi wastata. Ilma ajawiitmata läksiwad nad koju poole. Inimeste hulk saatis neid kuni koju, lootes teel ehk mõnda kuulda saada. Kuid asjata, rüütel ei arwanud heaks suud awada. Üksigi taha jäi rahwas weel tüfiks ajaks wahtima. Midagi ei saadud ometi rüütli kohta teada. Wäsidest ootamisest läks rahwas wiimaks oma teed.

Mõne päewa pärast kutsus rüütel Karupea hulga rüütliid ja kannupoisfa õhtuks enese juurde kokku. Su uudishimu pärast tuliwad kõik, kui ka mõni rüütel just Karupea sõber polnud. Linnawalitsusegi tähtsamaid mehi kutsuti.

Terwe kutsumine jäi mõistatuseks. Kutsujatelt küsiti, kas rüütel mõnda pidu piab. Selle peale saidwad küsijad eitawa wastuse. Mis nõnuga kutsus siis rüütel nii palju rahwast enese juurde?

Pea saidwad uudishimulised seletuse.

Kui kõik kutsutud koos olivad, tõusis rüütel Karupea püsti ja hakkas kõnelema.

„Bennad ja isad,“ ütles ta. „Kümme aastat olen teie seas ära olnud. Te arvate, et ma oma seltsimeestega mungaks hakkasin ja maa all pattu kahetsesin. Küll ütlesin ma isegi linnawalitsusele 10 aasta eest, et ma maa alla pattu lähen kahetsema. Ma läksin kahetsema, ometi teist wiisi kui teie arvate. Ma läksin kahetsema, et oma naese riisujatele paremini ei olnud wasta hakanud, et ma riisujaid ei jõudnud ära wõita, waid hädaohus oma naese pidin tapma. Seda läksin ma kahetsema ja ühtlasi — kättemaksmist valmistama. Ainult kättemaksmise pärast olen oma kannupoistega 10 aastat maa all elanud!“

„Kättemaksmise pärast?“ küsisiwad koosolejad imestledes.

„Kättemaksmise pärast neh!“ wastas rüütel. „Kättemaksmise pärast lahkusin maa pealt ja kannatafin maa all häda ja puudust!“

Kõikide imestlemine kaswis õieti suureks. Terwe rüütel oli neile mõistatus, kellest nad aru ei wõinud saada.

„See on mees, kelle sarnast teist enam ei leita!“ hüüdis üks koosolejatest.

„Kuidas te seal maa all siis kätte maksite?“ küsis teine.

„Ma ei olegi weel kätte maksnud, waid ainult kättemaksmise wasta valmistanud!“ wastas rüütel Karupea. „Teid olen jaks siia kutsunud, et teist küsida, kas tahate mul abiks olla kätte maksta. Kättemaksmist tahan täna weel ette wõtta. Kümme aastat olen tööd teinud, et kättemaksmine igapidi korda wõiks

minna. Kui te nõuus olete ja mind tahate aidata kätte maksta, siis tõstke käed püsti ja wanduge mulle!"

"Me lubame ja wannume!" hüüdsiwad kõik käsi püsti tõstes.

"Ma tänan teid!" ütles selle peale rüütel Karupea. "Tunni aja pärast läheme teele. Kohe tahan teid oma kümneaastase ettevalmistamisega tutvustada!"

Suure rutuga paniwad endid rüütlid ja kannupoisid sõjakäigu vastu walmis. Igati tahtis Iwanilinna meestele oma rüütliliku meelt üles näidata.

"Kuidas peafeme Iwanilinna?" küsisiwad mitmed uudishimulised.

"Dodate weel natuke aega, küll siis näete. Enne ei ütle ma midagi!" wastas rüütel Karupea.

Põnewusega ootasiwad kõik teeleminekut. Tunni aja pärast oli kõik Iwanilinna kallaletungimiseks walmis pandud.

"Nüüd tulge mu järele!" käskis rüütel Karupea. Ja paarsada rüütli ja kannupoissi sammusiwad, haledad mõõgad käes, rüütel Karupea järele. Kindlusesse läks nende tee, sinna samasse, kus rüütel 10 aastat maa all elanud. Koopa juu peal nähti nüüd peale winna weel paar pikka redelit, kelle teised otjad alla koopa põhja ulatasiwad.

Rüütel Karupea astus redelile ja hakkas alla minema. "Minu järel!" hüüdis ta seltsilistele.

"Kuhu ometi?" küsisiwad teised imestledes.

"Küll näete!" wastas rüütel Karupea. "Wõi tardate?"

Teised puhkesiwad naerma. "Mis sa mõtled!" ütlesiwad nad. "Tulgu kas wana sarwiline wasta, me ei tarda tedagi!"

Seda mõtlesin mina ka!" vastas rüütel Karupea.
„Siis edasi mu järel!"

Pea kadus rüütlite hull alla koopasse.

Koopas nägiwad rüütliid kitsa maaaluse tee, mis
ikka sügavamasse Narwa jõe alla läks. Seda maa-
alust teed mööda sammus Karupea, küünal käes, edasi
ja kästis teisi enese järele tulla. Teistelegi olivad
ju aegsasti küünlad kätte antud.

Kui rüütliid tüki aega sügavas maa wõi õigem
jõe põhja all edasi olivad sammunud, hakkas tee jälle
tõusma. Veel natuke teed ja juba jõudsiwad mehed
maa alt wälja ühte tühja kuuri.

„Nüüd oleme Iwanilinnas!" ütles rüütel Karu-
pea järeltulijatele. „Nüüd edasi kättemaksma!"

Kui teisi suurem hull maa alt järele oli jõudnud,
tormasiwad rüütliid ja nende kannupoisid Iwanilinna
majadesse kättemaksma. Iwanilinna rahwas pidas sel
päewal just pidu. Pidul pärast leiti linnas palju
parajaid mehi. Sõjariistu polnud kellegil käepärast.

Nende kallale tungis nüüd rüütel Karupea oma
meestega. Mõõk möllas mis hirmus. Ühest majast
wälja, teisest sisse tungis rüütel. Ta otsis jeda bojarit
taga, kes ta naese tapnud.

Saigi wiimaks bojariga kokku. Küll tõmmas
bojar mõõga kätte ja kaitfes ennast, aga suure hulga
wasta ei jõudnud ta ikka panna.

„Kättemaksmise tund on tulnud!" hüüdis rüütel
Karupea bojarile ja pistis mõõga talle rindu. Surnult
langes bojar maha.

„Nüüd on mu naese surm kättemakstud!" ütles
jelle peale rüütel õhates.

Sel filmapilgul tungis teisest tuast umbes 18-ne
aastane noormees, mõõk pios, rüütlitele wasta.

„Monoh, küll sinagi oma jao saad!“ hüüdis rüütel Karupea ja tahtis noortmeest mõõgaga läbi pista. Juba tõstis ta mõõga pistmiseks, kui äkisti ta käsi maha langes. Noormees tuletas talle liig elawalt ta furnud abikaasat meelde. Päris ta endise proua pilt. See nähtus muutis rüütli mõtet.

„Arge tapke teda, waid wõtkem ta parem wangi!“ ütles rüütel seltsimeestele.

Küll püüdis noormees ennaft kaitsta, aga waewalt oli minut mööda läinud, kui ta ju wõitlemisele wõimataks tehti, mööd ta käest ära kisti ja teda ennaft sinni sioti.

Bojari langemisega oli rüütel Karupea kättemaksmise tuhin seda puhku waigistatud.

„Küllalt!“ hüüdis ta oma meestele. „Läki nüüd Narwa tagasi! Teine kord wõib järg tulla. Läki tagasi, enne kui wiimaks terve Swanilinna wägi kottu tuleb ja meie kallale tungib!“

Teised oliwad nõuus. Aga tagasiminekut ei wõetud enam maa all ette, waid rüütliid läksiwad otsekohe wärawa kallale, tõukasiwad wahid teelt ja sammusiwad uhkelt wärawast wälja Narwa poole tagasi. Dö pimeduses ei nähtud neid. Seda wiisi ei wõinud keegi neile Swanilinna müüridelt hukatust järele saata.

Wõiduhõiskamisega läks rüütel Karupea oma meeste seltsis Narwa tagasi. Swanilinnas oliwad nad rohkesti hukatust wälja küllwanud, ise aga wäha kahju saanud. Swanilinna mehed oliwad laial, kes joobnud, kes magamas, kes ilma sõjariistadeta. Seda wiisi ei wõinud Swanilinna mehed paremini wasta hakata. Peale selle ei wõinud Swanilinna mehed öö pimeduses Narwa wäe suurusest sugugi aru saada. Kartsiwad, et suur rüütlite wägi nende linna tunginud.

Sel põhjusel õnnestas rüütel Karupea ettevõtte väga hästi. Peale nooremehe bojari majast tõivad ta mehed veel mitmed muud wangid kaasa Iwanilinnast.

Wangi võetud nooremehe wiis rüütel Karupea enese juurde. Kodu hakkas rüütel noorelt mehelt järele pärima, kes ta olla. Noormees oli kurw ega tahtnud rüütlike esiotsa midagi wastata.

„Wasta ometi, mis ma sulst küsin!“ kästis rüütel Karupea.

„Oma isa mõrtsukat ei pia ma jellewääriliseks, et temaga räägin!“ wastas noormees kangekaelselt.

„Ohoh! wõi nii wastad sa mulle!“ hüüdis rüütel. „Küll ma sind tahan õpetada rääkima!“

Suba tõmmas rüütel mõõga kätte ja tahtis noorele mehele mõõgaga pihata anda, kui tal äkisti midagi muud meelde tuli.

„Ei nii! Parema heaga katsuda!“ ümises ta ise eneses. „Wiige ta keldrisse wangi! Ma tahan katsuda, kas nälg ta kangekaelsust ei murra!“ ütles rüütel Karupea selle peale oma kannupoistele.

Noor wang wiidi maja keldrisse, rüütel ise aga läks puhkama. Raua ei tulnud und ta silma: ühte lugu mõtles ta noore mehe peale, kes nagu ta naese pilt oli.

Teisel päewal lastis rüütel jälle nooremehe enese ette tuua ja hakkas uuesti ülekuulama. Siiski seesama palk. Noormees waatas ainult põlgatusega rüütli otsa ega lausunud sõnagi. Wihastelt waatas rüütel nooremehe peale ja kästis nooremehe keldrisse tagasi wiia nälg ja nägema.

Mida kauemini rüütel Karupea noortmest waatas, seda selgemalt sai ta aru, et noormees wististi ta 10 aasta eest ära rööwitud poeg piab olemas. Kuid tun-

niistused puudusiwad. Sa noortmeest ennast ei saanud rüütel rääkima.

Aga mis hirm ei jaks, jaksab arm. Rüütel awaldas oma arwamist maja perenaesele. See wana inimene tahtis oma õnne katsuda. Ta wõttis toitu kaasa ja läks keldrisse nooremehe juurde.

„Rüütel on küll kõvasti keelnud sulle toitu andmast,“ ütles wana naesterahwas noorele mehele, „kuid minu süda ei jõua kannatada ja näha, et noor inimene seda wiisi nälga piab nägema. Salamahti olen sulle süüa toonud! Tõuse üles ja söö!“

Noormees wõttis toidu tänuga wasta.

„Miks ei sa wasta rüütlile, kui rüütel sinuga räägib?“ hakkas maja perenaene nüüd küsima.

Noormees waitis esmalt ja wastas wiimaks: „Niisuguse mõrtsukaga ei taha ma midagi rääkida. Parema suren ma nälga, kui et ma temale midagi jutustan!“

„Ohoh kui uhke!“ hüüdis seda kuuldes maja perenaene. „Just nagu meie rüütel. Sinulgi piab rüütli weri soontes tufsuma, kui sa seda wiisi wõid rääkida! Aga ütle mulle ometi, mis su nimi on?“

Noormees mõtles natuke ja ütles siis: „Mu nimi on Hermann!“

Maja perenaesel pistis seda kuuldes nagu mõõd hingest läbi. „Hermann! Hermann!“ mõtles perenaene. See Hermann piab meie rüütli poeg olema. Oli ju ometi temagi poja nimi Hermann. Sa see Hermann on ju just Iwanilinna 10 aasta eest wiidud!

Edasi pärides ja uurides kuulis majaperenaene weel, et tapetud bojar sugugi noore Hermanniga õige isa polla, waid ainult kasuisa. Bojar olla Hermanniga wäitfena Narwast kaasa toonud ja oma kasulapseliks

wasta wõtnud. Bojar oli Hermannile peale selle veel rääkinud, et Hermanni wanemad sõjas otša saanud. Kui ta bojar Hermannile wõeras olnud, armastanud Hermann teda nagu oma isa. Niisama armastada Hermann bojari tütar nagu oma õde.

Neid sõnumid kuuldes ruttas majaperenaene kohe rüütel Karupea juurde. Rääkis, mida ta noorelt mehelt kuulnud.

Enne veel kui naesterahwas jõudis juttu lõpetada, kargas rüütel Karupea toolilt püsti. „Nüüd ei tahtle ma sugugi enam, et wang mu poeg on!“ hüüdis ta. „Ruttu, ruttu teda ära peastma!“

Enne veel kui majaperenaene käsku jõudis täita, ruttas rüütel ise nooremehe juurde. „Hermann, Hermann! Tule wälja!“ hüüdis ta uft lahti tehes.

Pool tõrkudes tuli Hermann keldrist wälja.

„Hermann, mu poeg, tule mu kätte wahesele!“ hüüdis rüütel ja läks käsi laiali hoides noorele mehele wasta.

Hermann taganes ometi sammu tagasi. „Sa ei ole mu isa! Sa oled mu isa mõrtsukas!“

Walu joon tõusis rüütli näole. Poeg ei tahtnud isa isaks tunnistada.

„See, kes hiljuti surma leidis, ei olnud ju su isa!“ ütles rüütel lahkelt. „Kas sa ei mäleta, et sind siis Narwast on Iwanilinna wiidud! Sina oled mu poeg! tule siia!“

Tõrkudes wastas aga noormees: „Mina ei ole su poeg ega sina mu isa! Minu wanemad on sõjas surma saanud! Kasuisa on mind kaswatanud ja pärast tapsid sina mu kasuisa! Sinust ei taha ma midagi teada!“

Ütles ja taganes rüütel Karupeast jälle paari sammuga tagasi.

Rüütel oli meelt ära heitmas. Ta oli poega surinuks pidanud. Kümne aasta pärast oli ta poja leidnud ja nüüd ei tahtnud poeg teda isaks tunnistada.

„Hermann, tule siia, ma tahan sulle su ema näidata!“ ütles rüütel, hakkas Hermannit käest kinni ja tõmmas Hermannit kätt pidi teise tuppa.

Poolwägisi lastis Hermann ennast teise tuppa tõmmata.

Teises tuas wiis rüütel nooremehe ühe imeilusa naesterahwa pildi ette, näitas käega pildi peale ja ütles: „Vaata, Hermann, see on sinu ema! Selle sinu ema just on sinu kasuisa tapnud!“ waletas rüütel nüüd juurde. „Su kasuisa tappis sinu ema ja rõõwis sind minu käest. Nüüd olen mina sind jälle leidnud ja tahan sind pojaks wasta wõtta. Tule, Hermann, tule mu rinna najale!“

Poolwägisi lastis Hermann rüütli ennast wasta rindu pigistada. Poolwägisi hakkas Hermann uskuma, et rüütli jutt tõsi wõiks olla. Siiski tuli Hermannile terve juhtumine nagu unenägu ette. Nii lahkest kui isa teda wasta wõttis, nii külmas jäi Hermann ometi kõige kohta. Ta lastis isa teha, mis isa tahtis, ei näidanud ise aga sugugi, et ennast rüütli pojaks tunnistas.

Rüütel hakkas nüüd uuesti uurima, mis poeg minewikust teadis. Poolwägisi kõneles Hermann rüütlilegi sedasama, mis ta perenaesele keldris juba kõnele- nud. Kui noormees juttu lõpetas, pigistas rüütel teda jälle oma rinna uajale ja ütles: „Nüüd kuulen ma su oma suust, et sa tõesti mu kadunud poeg Hermann oled!“

Isa rõõm ei awalbanud ometi poja kohta mingi-
sugust mõju. Tuimaks ja osawõtmataks jäi ta kõige
armastuse ja helluse kohta, mis muidu nii karm ja
wali rüütel ta wastu üles näitas. Ta mõtted wiibi-
siwad nagu teises ilmas. Ta mõtted lendasiwad ühte
lugu Iwanilinna, kus ta kümme aastat rõõmsasti ela-
nud. Ta mõtted lendasiwad mänguseltsilise poole,
kellega ta iga päewa üheskoos mööda saanud. Bojari
tütar ei läinud ta meelest. See tütar oli niisama
wana nagu Hermann.

Rüül katjus rüütel igapidi Hermanni meelt lahu-
tada, aga kurwameelselt saatis noormees päewad mööda.
Rüütel jutustas talle, kuidas ta Hermanni ema surma
kättematasmise ja Hermanni ärapeastmise pärast 10 aas-
tat seltsilastega maa all elanud ja maaaluse tee Nar-
wast jõe alt läbi Iwanilinna kaewanud. Selle walega
arwas rüütel Hermanni südant seda kergemini wõit-
wat, kui Hermannile ilmutas, et ta just Hermannigi
ärapeastmise pärast 10 aastat inimestest lahus ma all
teed kaewanud. Rüütel Karupea ei teadnudgi ju, kas
Hermann elus. Hermanni südamet wõitmise pärast
pidas rüütel seda walet tingimata tarwiliseks. Kuid
jelle peale waatamata jäi lõhe isa ja poja wahel.

Wiimaks hakkas isa pojalt küsima: „Ma näen,
et sa igapäew nii nutker oled. Räägi mulle, mis
sul puudub. Ma püüan su soowi täita!“

Hermann õhkas ainult kurwalt.

„Räägi, räägi, mis su südant waewab!“ käskis
rüütel uuesti.

„Ma ei tunne ennast siin kodu olewat!“ wastas
Hermann õhates. „Teine pool jõge — seal on nii
hea, seal on nii armas. Ma ei wõi iialgi neid tundi-
sid unustada, mis ma seal Weera seltsis ära elanud!“

„Kes see Weera on?“ küsis rüütel kohkudes.

„Minu kasuõde! Tema juures on nii armas, nii hea!“

Rüütel tõmmas kulmu kortsu. „Laf Weera Weera olla! Tule, ma tutvustan sind Narwa neiudega, kes veel armsamini su aega oskavad wiita kui Weera!“

Hermann õhkas. Siis ütles: „Narwa neiusid ei tunne ma küll mitte, aga tean seda, et neist keegi Weera wasta ei saa. Ilma Weerata ei wõi ma elada! Weera juurde tahaksin tagasi!“

Rüütel kohkus. Nii oli lugu. Poiss armastas siis Weerat. Aga seda ei wõinud rüütel milgi kombel sallida, et poeg sell etütte kosis, kelle isa rüütli naese riisunud. Tarwis oli poissi teiste mõtete peale saata.

„Sa ei tunne Narwa neiusid, sellepärast räägid nii rumalalt,“ ütles rüütel Karupea. „Tule, lähme Narwa neiusid vaatama. Ma ütlen sulle ette, sa leiad armsamaid kui Iwanilinna Weera!“

Sedamaid tahtis rüütel nõuu korda saata.

Liikumata jäi Hermann ometi paigale ja ütles: „Jäägu Narwa neiud Narwa neiudeks! Mina neist ei hooli! Weera on minu pruut ja teda ma maha ei jäta.“

„Minu naese riisuja tütar ei pia iialgi minu poja pruudiks saama!“ ütles rüütel Karupea waljult ja kindlalt. Pea waigistas ta ennast ja ütles: „Sa oled veel poisikene ja räägid poisikese juttu. Sa ei mõista veel, mis räägid! Tarwis sind teiste mõtete peale saata!“

Uuesti kutsus rüütel Hermanni Narwa neiusid vaatama. Lootis, et Hermann sedawiisi Iwanilinna pruudi unustab. Hermann jäi aga kangekaelselt istuma ega liigutanudgi ennast.

Mustralt läks rüütel tuast välja. Ta tahtis nõu välja arvata, kudas Hermannit mõtetest Iwanilinnast tütarlast eemale tõrjuda. Seda ei võinud ta iialgi sallida, et Hermann paari läks selle mehe tütreaga, kelle suguseltsile ta kättemaksu miht wandunud.

Rüütel Karupea heitis õhtul wiimaks magama, ilma et talle mõnusat mõtet oleks tulnud. Korraga hāratati rüütel õõsel üles.

„Mis nüüd? Kas waenlased linnas?“ küsis rüütel pūsti karates.

Rüütli kannupois arwas ukse. „Si ole mingisugust waenlast linnas!“ ütles kannupois. „Teise asja pärast tulime sind hāratama. Waata, mina oma seltsimehega ajasin pimedas wārawa all juttu. Korraga nāgime, et keegi meie maja uksest poolwargsti wālja tuli. Me jāime wait. Hākkasime waatama, kes nii wargsti āra tahab minna. Tulija waatas õues teraselt enese ümber ja katsus siis salamahti majast põgeneda. See õige asi ei ole, ütlesin ma seltsimehele. Me piame järele minema waatama, mis see tähendab. Lāksimegi. Nāgime: põgeneja polnud keegi muu kui see noorherrast poeg, keda armuline herra Iwanilinnast kaasa toonud. Noormees põgenes linna wallile ja otsis kohta, kust walli taha peaseda. Meie Narwa wallidest ei pease keegi nii hōlpsalt üle. Lāksime noorherrat tiifki aega parajat põgenemise kohta otsida, siis aga lāksime ja wōtsime ta kinni!“

„Kus ta nüüd on?“ küsis rüütel Karupea kahwatult.

„Minu seltsimehega eestuas!“

Rüütel Karupea tõmmas mõõga piosse ja ruttas ettetuppa. Seal hoidis teine kannupois Hermannit kinni. Kahwatult seisis Hermann nüüd wihase isa ees.

„Ütle mulle, kuhu tahtsid ja öösel põgeneda?“ küsis vihane rüütel.

„Iwaniliinna!“

„Mispäraft, kui mul luba küsida?“ pilkas rüütel.

„Seal elab minu pruut. Pruudi juures on minu koht. Teda mina milgi kombel maha ei jäta!“ ütles noormees julgelt, ehk ta küll nägi, kuidas rüütlil wiha iga filmapilguga kaswis.

Rüütel astus paari sammuga ligemale. „Kui ja nii kangekaelne oled ja head nõuu tähele ei taha panna, siis on surm sulle kõige parem!“

Seda üteldes tõstis rüütel Karupea mõõka ja tahtis Hermannile niisama südamesse pista nagu aastate eest naesele. Enne ometi, kui mõõt Hermannil külge puutus, kargas kannupois rüütlil käest kinni ja ütles: „Pia! Diõtle, et see su poeg on! Ara tapa poega niisama nagu sa ema tapnud!“

Rüütel lastis käe langeda. „Tõsi, ta on mu poeg. Aga ta ei ole mu poja nime väärt. Niisugust sõnakuulmata noortmeest ei taha ma enam pojaks pidada. Ta teotab mu auu ja tõmmab häbi mu auusa nime peale. Wingu ta, kuhu Sundas ees läinud! Tänapärawast ei ole mul enam poega!“

Ütles ja läks magamise kambriksse tagasi. Hermann aga ruttas õue, puhkas öö kuskil trepil ja sammus teisel hommikul linnawärawate awamise järele Narwast wälja Iwaniliinna poole.

Hermannil äraminekuga ei leidnud rüütel Karupea süda ometi rahu. Rüütel hakkas tegu kahetsema. Arwas, et liig äristi asja ette wõtnud. Mõtles, et kui Hermann kauemini Narwas oleks asunud, Iwanilinn Hermanuil meelest wõeramaks oleks jäänud ja Weera ära ununud.

Siisgi veel elas Hermann, veel wõis wiga parandada. Kui Weera teelt kõrwale saadeti, wõis Hermannist veel hea poeg saada. Mis keelas aga Weerat teelt kõrwale saatmast? Maaalune tee oli ju olemas, seda mööda wõis igal ajal Iwanilinna peaseda.

Weera kõrwalejaatmise nõuu ei läinud enam rüütel Karupea meelest. Kohe hakkas maaaluse tee tegija rüütleid ja kannupoissi uuele sõja teekonnale Iwanilinna kutsuma. Sealt olla palju head saaki saada, tiitis rüütel Karupea teistele. Et wiimane sõjakäik nii hästi korda läinud, ei taganenud keegi kutsumisest. Iwanilinnas pidi tore werepulm algama.

Öö määrati ära, mil ettevõtte pidi korda saadeta. Rüütel Karupea tahtis oma käega Weera tappa. Hermann selle vastu pidi wangi wõetama ja Narwas nii kaua wangis peetama, kuni ta Iwanilinna unustas wõi õigem ütelda, sõnakuulelikuks pojaks sai. Teised rüütlid wõisiwad teha, mida ise tahtsiwad.

Pimedal ööl mindi maaalust teed mööda Iwaniliuna poole. Riitsa tee pärast wõis ainult üks meest kõrwuti käia. Kõige ees sammus jällegi rüütel Karupea.

Nad oliwad unibes kerkkohas jõe all, kui korraga Iwanilinna poolt äälesid kuuldi. Rüütel Karupea jäi seisma ja kuulama. Tõesti, ääled tuliwad ligidamale.

Silmapilguga selgus rüütlile lugu. Rüütel oli pojale maaalusest teest jutustanud, poeg maaaluse tee lugu Iwanilinna meestele ära rääkinud ja nüüd tuliwad Iwanilinna mehed seda teed mööda Narwa riijuma.

„Mehed!“ ütles rüütel Karupea lähematele seltsimeestele. „Wastased tulewad Iwanilinnast meile wasta. Näidake neile, et mehed oleme! Seiskem ja oodake neid!“

Rüütel Karupea jäi oma meestega seisma ja vastasid ootama. Riipea kui nende kaks esimest meest mõõga kaugusele jõudsiwad, kargas rüütlite juhataja seltsilistega nende peale ja pistis neid furnuks. Sargmistega sündis seefama lugu.

Korruga kuuldi walju kohinat ja mühinat. Maa nagu wärises wõitlejate jalgade all. Ei ainult jalgade all, waid peagi kohal. Nagu nägemata wägi tõukas wõitlejaid pikali. Enne kui langejad weel ülesse saiwad tõusta, mattis kange wee oog neid enese alla. Kohinaga täitis wesi maaaluse tee ja uputas Narwa ja Swanilinna mehed kõik ära, kes jõe alla jõudnud. Ükski ei peasnud elusalt wälja.

Narwa jõe woolas wesi oli maaaluse tee lae sisse wajutanud, tungis kange jõuga maaalusele teele ja uputas sõbrad ja wastased.

Nii jutt, kelle aineid ma kusagilt wanadest kirjadest leidsin. Nagu tähele panin, tahawad wanad kirjad juttu ajalooliseks teha. Omalt poolt pian ometi tähendama, et jutul ennemuistse jutu maik juures on. Mitmed märgid räägiwad selle wasta, et kõik nii wõiks sündinud olla nagu kirjeldatud. Kõige pealt peame küsima, kudas wõis rüütel oma seltsimeestega Narwa jõe kõrgelt kaldalt tee jõe alt läbi teha? Niisugune tee pidi pool kaewu wiiji alla minema. Alla ehk peafiwad inimesed seda teed mööda weel, aga kudas ülesse? Tegi rüütel seltsilistega tee, siis pidi tee kaugelt, kaugelt algama, kui ta Narwa jõe alt läbi pidi ulatama. Jõealuse tee alustamine Narwa kaldalt langeb siis wõimata lugude kilda.

Oletame ometi, et rüütlik ja ta seltsilistel wõimalik olnud kümne aasta jooksul jõelust teed teha, piame küsima: kuhu paniwad nad mulla, mis nad teed tehes wälja kaewasiwad! Wangikotta see ju ammugi ei mahtunud ja wangikojast nad seda wälja wiia ei wõinud, sest et nende töö saladus oli. Wälja wiies oleksiwad Narwa elanikud nende saladuse warsti teada saanud. Seega teeb mulla äramahutamine loo wõimataks.

Uskmataks tuleb arvata sedagi, et rüütel oma tee otstaga Jaanilinnas just kuuri juhtus, niisugusesse kuuri, kus keegi ta ettevõtmist tähele ei pannud. Weel mõni muu märk waotab jutule ennemuistse jutu pitsati peale, kuidas jutt ise ka ajaloolisena ilmuda tahtku.

Rangegu jutt tükkati ennemuistsete juttude kilda, ma arwasin ometi, et temaga lugejaid wõib tutwustada. Näitab ta ju ometi meile Narwa elanikkude ettevõtmise waimu, ei, ütleme parem luule waimu, mis muistse aja mälestustele imelikud ehted oskas külge walmistada.

Ega Jumala wilja wõi põlata!

Korra waadanud wanapagan pere söömist pealt. Näinud: leib kufunud maha. Kohe wõtnud pereisa leiba maast ülesse ja annud leiwale suud. See tegu ei läinud wanapaganal meelest. Ikka ja ikka mõtelnud selle peale, kui suures auus rahwas leiba piab. See lugupidamine pannud wanapaganat vähem pead murdma; enam pannud ometi mõte, kudas seda lugupidamist kõige paremini oma kasuks wõits tarwitada. Leidnudgi pika mõtlemise peale mõnusa nõu. Läänud, walmistanud wiljast wiina. „Küll see kõit inimesed minu wõrku weab!“ arwanud mehike ja pakkunud inimestele oma uut jooki. Kes maitšenud, sülitanud. Uus jook ei maitšenud kellegile. Wanapagan ei lastnud ennast ometi ettewõtmises eksitada. Pakkunud uuesti ja ütelnud ise: „Joo, wennas! See on Jumala wili! Ega Jumala wilja wõi põlata!“ — Seda kuuldes maitšenud igamees. Wanapagan pakkunud ikka uuesti ja uuesti ja ikka uuesti joodud. Seda wiisi pannud hõelus wiimaks inimesed jooma.

Seft saadit saanud wanapagana ütlus: Ega Jumala wilja wõi põlata! lendšonaks ja hiljemini koguni wanaks šonaks. Kõige tuttawamate wanadešonade seas piab see wanafõna aset ja ta kodumaa ulatab Peipši piirilt Läänemere rannani, jah weel palju kaugeemalegi, nii kaugele, kui kaugele ülepea eestlaste

asutokhad ulatawad. Kus iganes pidu peetakse, seal liigub see wanasõna piduliste huultel. Kus ülepea tats isikut klaasi wiina ääres kofku puutuwad, seal ilmub see wanasõna neid nende ettewõtmises nii ütelda nagu kinnitama, julgustama ja neile nagu nende õigust kätte näitama. Kahtleb keegi alkoholi wasta wõtta, tahab see wanasõna alati wiimast kahtlust kaotada ja alkoholile hingemaa õigusi kätte muretseda. Osawamalt kui waenlaste kuulid kantsisid purustawad, purustab wanapagan selle wanasõnaga takistuste kiwa joomise teelt ja awab oma joogile uksed ja wärawad. Selle wanasõnaga annab wanapagan alkoholile nii ütelda taewalikku passi kaasa, et keegi alkoholi oma kotta peasmaist ei tohiks keelba.

Passi ettenäitamisel waadatakse terawalt selle peale, kas passil allkiri ja pitsat õige peal. Alkoholile taewalikust passist rääkijatele piame nõudmisega wasta astuma, et nad passi ette näitaksiwad, nii et me passi algupära järele wõiksimme uurida.

Kas on alkohol tõesti Sumala wili, nagu wanapagan rahwast õpetanud üttelema? Just niisamasuguse õigusega nagu wiina Sumala wiljaks nimetame, wõiksimme ütelda, et tuht puu on. Küll on tuht puust süündinud, aga puuks ei wõi me teda ammugi enam hüüda. Niisama wäha tohime wilja Sumala wiljaks hüüda. Küll on wiin Sumala wiljast walmistatud, aga umbes jedaasama wiisi nagu tuht puust. Wili on ära häwitanud ja hõwitades wiljast kihwti walmistatud. Kas hakkab keegi mädanenud kartohwli eht mädanenud õuna sööma, üteldes, et see Sumala wili on? Ta on Sumala wili olnud, mädanemine on teda aga ära häwitanud.

Sumal ei ole iialgi niisugust wilja walmistanud, nagu inimesed alkoholi näol pakuwad. Inimesed on

tahtnud targemad olla ja oma tarkuseb Jumala wilja parandada. Tahame alkoholi kellegi wiljaks nimetada, siis wõime teda ainult saadana wiljaks nimetada, otse nagu wana jutu järele saadan wiina ülesleidja olnud. Jumal ei ole siis niisugust wiina loonud ega soowitanud. Et Ünnistegija Raana pulmas wiina loonud ja pühal õhtu jõomaajal wiina annud, ei anna saadana ütlusele ja rahwa wanalešõnale mingisugust tuge. Meieaegist Jumala wilja „karjajaaku“ Ünnistegija ajal ei tuntud ega pühal maal weel pruugitud. Ünnistegija wiin oli, nagu wäga mitmed nuriad arwawad, wiinamarjadest wälja pigistatud mahl ehk selle mahla sarnane. Ühildalt „karjajaak“ ei saa Ünnistegija elust ega piiblist oma saadana passile mingisugust pitsati alla; pass tuleb seega walepassiks tunnistada.

Wana jutu järele tulnud korra saadan ühe õpetaja juurde ja pakkunud talle wiina. Õpetaja pole wasta wõtnud. Saadan katsunud wiinale kohe pühast kirjast passi muretseda ja ütelnud: Kõik Jumala loom on hea ja pole ühtigi kõlwatu, mis tänuga wastu wõetaks (1 Tim. 4, 4). Õpetaja aga wastanud: Kuule, mis Jumal õpetajate kohta ütleb: Sa ei pia wiina ega kanget joomaega jooma, ei sina ega su pojad sinuga, kui teie koguduse telgi sisse lähete, et teie ära ei sure. See olgu igaweseks seadmiseks teie tulewa põlwe rahwale. (3 Moos. 10, 9.) Ja weel: Üksigi preester ei pia wiina jooma, kui ta lähed seestpidisesse õue. (Eft. 49, 21). Seda wastust kuuldes jätanud saadan õpetaja rahule ja läinud häbiga oma teed.

Mitte ainult waimulikka mehi ei keela püha kiri alkoholi pruukimast; ei, püha kirja keeld käib kõikide kohta. Ära ole nende seas, kes wiina lakuwad ja liha süües prassiwad enese himude pärast, sest lakkaja ja

prassija saab waeseks. Kel on oi, oi: Kel on woi, woi! Kel palju riidu? Kel kaebdus? Kel haawad ilma asjata? Kel finijed filmad? Neil, kes aega wiidawad wiina juures, kes tulewad põhjaui ära jooma segatud wiina. Ara waata wiina peale, et ta nii punane on, et ta karika sees näitab oma karwa, ta läheb otsekohe sisse. Wiimaks hammustab ta nagu madu ja nõelab nagu passiliski madu. (Õpet. sõu. 23, 20, 29—32). Uues Testamendis jälle ütleb Paulus selgesti, et jooditud ei pia taewariiki pärima. (1 Kor. 6, 10).

Kui juba sel ajal, mil meieaegist „karjajaaku“ weel ei tuntud, nii wiina eest hoiatati, kui palju enam ei pia siis see hoiatus meieaegse ära rifutud Jumala wilja kohta käima! Tahab keegi wiina joomist ometi piibli sõnadega põhjendada, siis peksab ta ainult tuult ehk peab sõda tuuleweskite wasta!

Tõesti, meie meeste Jumala wili on nagu prohwetite laste leem Gilgalis. Nälja ajal tuliwad prohwetite lapsed prohwet Elisa juurde ja kaebasiwad oma häda. Elisa andis kohe käsu oma poisile: „Pane juur pott tulele ja keeda leent prohwetite lastele!“ Üks läks wäljale rohutu noppima ja leidis metskõrwitsa puu. Selle otjast noppis ta kihwtisid marju, lõikas lõhki ja pani leemepotti. Kui prohwetite lapsed seda leent hakkasiwad sööma, maitstes see mõru. Kõik hüüdsiwad! „Oh Jumala mees, s u r m p o t i s!“ Elisa pidi jahu potti wiskama, siis kadus surm potist. — Meie aja mehed keedawad selle wasta Jumala wiljast surma potis. Ilma et nalg ehk jänu neid waewaks, jooksewad nad selle leeme potile ja imewad nagu kärbsed kärbseseenest enestele hukatuft. Nad usuwad ennemini saadana õpetust: ega Jumala wilja wõi põlata! kui nende juttu,

kes nende ette saadana kuldse aabitsa lahti lööwad ja neid waenlase kawalusega tutwustawad.

Lapsed mõistawad tihti, mis wanad ei taha mõista. Kuningas Riiürusest kõneldas, et ta lapsepõlwes oma wanaleisale wastanud, kui see teda käskinud wiina juua : „Seda ma ei tee, sest wiinal on kihwt sees. Seda olen teie joomapidul näinud. Mis kära ja kisa te seal tegite ! Nii kaua kui te istusite, hooplesite oma tegevusega. Püüsti tõustes ei jaksanud teist ometi keegi kääia ! Te ei teadnud enam, kes te olete. Sina, kuningas, ei teadnud enam, et sa kuningas oled, teised mitte, et nad alamad on !“

Jumala wili on kihwtiks tehtud, seda piame meeles pidama. Kihwti ei tohi me himustada, muidu tapame iseendid. Wiin on kihwt, mis pikkamisi mõjub. Esiwõtab ta terwise, wiimaks elu. Iga alkoholi armastaja saab kõige vähemalt iseenele mõrtsukaks. Ei ma taha sellega ütelda, nagu paneks iga alkoholi sõber enesele kohe nõõri kaela ehk lajeks kuuli rindu. Ei, juurem jagu alkoholi sõpru elab weel aastate kaupa edasi, selle peale waatamata, et nad iseenele mõrtsukaks hakanud. Alkoholi ei wõi me niisuguseks kihwtiks arwata, mis kohe tapab, olgu siis, et keegi korraga dieti palju Jumala wilja maitseb. Ei, ta on kihwt, mis aja jooksul alles oma mõju awaldab, nagu enne juba tähendatud. Uurimised on ammugi dieti selgesti kätte näidanud, kuidas ära rifutud Jumala wili inimese terwisele kahju teeb. Igakordne Jumala wilja joomine lõikab nagu kääridega inimese elulõnga otjast tüki ära. Riidetud see, mis Jumala wili talisel ajal anda, pole ka midagi muud kui pettus. Wiin paneb küll were rutemini esiootja läima ja sünnitab seda wiisi soojust, aga selle soojuse imeb ta inimese oma kehast wälja.

Pärast awaldab wilu seda suurema jõuga oma mõju. Wiin saab nagu wampiiriks, kes inimese were wälja imeb.

Alkohol iseenepest teeb terwisele kahju ja saadab peale selle oma tagajärjedega veel terwisele kahju. Alkoholil sõber ei wõi ialgi oma terwise eest hoolt kanda, nagu ta piaks; ütleme parem: ei mõistagi. Alkoholil sõber unustab alkoholi mõjul ära, mis kasulik ehk kahjulik, langeb seda wiisi külmetamisele tihti ohwriks ehk jälle teeb kehale, ja mõista muidugi hingelegi, muul wiisil kahju. Lühidalt: igatihte alkoholi orja piame iseenepe mõrtsukatks arwama.

Üks samm edasi ja alkoholi orjast saab ligimesegi mõrtsukatks. Kes loeb kõit need mõrtsukatööd üles, mis Kalewipoja päiwist täna päewani alkoholi mõjul tehtud. Isa, ema, wenna, naese, laste ja muud tapmised astuwad päewakorrale. Joobnud peale ei ole mingisugune kuritegu liig järe; alkoholi ori arwab enesel õiguse olemat igasugu kurja teha. Alkohol häwitab inimeses inimese ja sünnitab metsalise asemele. Greeklased räägiwad nõia naesterahwast Kirkest, kes inimesi loomadeks muondanud. Riipea kui keegi Kirke juurde tulnud ja Kirke jooki joonud, saanud ta Kirke alamaks. Puutunud Kirke veel oma nõiakepiiga inimese külge, olnud inimesest metsloom walmis. Riisamastu gust Greeka nõia Kirke ametit peab wanajäänud nüüd veel oma Jumala wiljaga. Kellele ta oma nõiajooki juua annab, seda ei muonda ta ainult siaks, nagu Kirke Odysseuse seltsimehi, waid hundiks, karuks, tiigriks, lõwiks, lühidalt metsaliseks. Kuhu niisugune metsaline juhtub, seal pole muud kui kiskumine ja murdmine lahti. Juhtugu ette, kes juhtub, igaleihele tahab metsaline oma hambaid näidata. Ja hammasteks wõtab ta mil rewolwori, mil nua, mil kiwi, mil teiwa, mil

mõne muu tapariista. Kohtu protokollid teavad kõige paremini niisuguste metšaliste hirmutöödest kõneleda.

Kui päewaselgest ka elunähtused Sumala wilja kahjulikust mõjust tunnistust annawad, ei taha alkoholi orjad seda ometi uskuda, kõige vähemalt, et nad orja ikkes weawad ja endid sellest ikkest wabastada ei jaksa. Tawalisesti üteldakse : süües kaswab isu. Veel parema põhjusega wõime ütelda : junes kaswab jänu. Mitte ainult merewett junes ei kaswa jänu suuremaks, ei, veel suuremal mõjul kaswab jänu alkoholi orjadel. Rottidele antakse üht seltsi kihwti, mis rottisid kangesti wett jooma sunnib. Rotid joowad nii kangesti wett, kuni wiimaks joomise kätte kärwawad. Niisamafugune on inimese kehasse jõudnud alkoholi kihwt. See sunnib inimest ikka enam ja enam jooma. Mõni arwab, et ennast alkoholi kihwtiga nii ära wõib harjutada, et see kihwt talle enam wiga ei wõi teha. Kuningast Mitridaatesest kõneldakse küll, et ta ennast tawalise kihwtiga nii ära harjutanud, et see talle wiimaks enam wiga ei teinud. Tõsi on, mõni Sumala wilja kiitja harjutab ennast joomisega nii ära, et vähem alkoholi hulk teda joobnuks ei jaksa teha ; ta „kannab palju,“ nagu üteldakse. Suurem hulk ära joodud alkoholi awal dab ometi alati oma mõju. Ja „kandku“ mõni mees paljugi, nii et joobnuks jäämist hõlpsalt ei märgata, ei wõi me siisgi tunnistada, et äraharjumine ta teha sisemisi jagusid puutumata oleks jätnud ja neile mitte kahju teinud.

Korra oli mees, kes tublisti jõi. Teda hoiatati. Mees naeris. „Ma wõin joomise järele jätta, mil ise tahan!“ — „Äta siis järele!“ paluti meest. — Mees ei kuulanud ometi. Jõi kuni joomahullus peale tuli ja kuredid meest taga hakkasiwad kiisama. Küll katsus

nüüd mees joomist järele jätta, aga ei wõinud enam. Nii mitme joodituga olen joomise pärast rääkinud. „Ma ei wõi teistiti, ma pian jooma! Noores põlwes oleksin weel wõinud joomist maha jätta, aga nüüd on wõimata!“ on peaaegu igaüks ütelnud. — „Niipea kui ma joodikoha ligidale lähen, tõmmataks mind nagu saja nõõriga wiina poole. Ma ei wõi muud kui pian minema! Mul puudub jõud selle hirmsa wäe vastu panna, mida mind saja hobuse jõuga enese poole kistub!“ kaebas mulle korra üks joodik. Teine jälle tähendas: „Lähen ma, kuhu lähen, ifka kuulen äält kõrwas, kudas wiin mind kutsub: „Tule, tule, tule!“ Ma ei jõua wiimaks seda kutsumist ära kuulata, ma pian minema, ehk ma küll sugugi ei tahaks jooma minna. Hea meeslega jätafsin ma joomise maha, aga mul puudub kiusatuse vastu wõitlemiseks jõudu!“

Jumal on inimese looduse tuningaks määranud, Jumala wili aga teeb tuninga orjaks. Ei tee ainult orjaks, paneb weel ahelassegi. Ei kohe. Esiti siob siidilindid inimese ümber, nii et inimene sugugi ei märka. Aga mööda moondab siidilindid siidinöörideks, siis siidinöörid kanepisteks köiteks ja wiimaks kanepised köied raudahelatets. Püüa, kudas püüad, neid enam katti kistuda sa ei jaks, niisama wäha nagu Kalewi-poeg ennaft kalju küllest. — Korra oli üks sepp. Keegi küsis ta tagumist nähes: „Mis sa nüüd taod?“ — „Taon iseenele ahelaid!“ wastas sepp. — „Mis?“ küsis imestades wõeras. — „Ma olen himude orjaks hakanud, tahan ennaft sellepärast himude ahelatesse panna!“ wastas sepp. Wastas sepp ka enam nalja pärast nõnda, wõime ometigi ütelda, et igaüks iseenele ahelaid taob, kes ennaft himude orjaks paneb. Mida kauem keegi himusid orjab, seda

tugewamaks kaswawad ahelad. Tahad ja orjusest pääseda, päästa ennaft sel ajal, mil ahelaid alles fiidilindi näol su ümber pannaftse, muidu läheb pääsemine iga päewaga raskemaks. Ei põlga ja Sumala wilja, põlgab Sumala wili find, tõukab sõpa auku, lükkab hukatuse orgu!

Täie õigusega wõime Sumala wilja põlata. Põlgamine toob meile õune, armastamine kahju. Leiti ju piibli ajal neid, kes selleaegist wiina ära põlgasiwad, kui palju suurema õigusega ei wõi meie oma „karjajaaku,” aga mitte üksi „karjajaaku,” waid ülepea alkoholi ära põlata. Alkoholi põlgamine hoiab meid kui ka mitte kõigi himude eest, siis ometi joomise orjaks sattumast ja inimese kaju kaotamast, alkoholi põlgamine keelab meid iseeneeste mõrtsukaks hakamast, alkoholi põlgamine aitab meid saadana wastu paremini wõidelda, alkoholi põlgamine toob rahu, rõõmu ja õune majasse. Reegi, kes Sumala wilja põlgama hakanud, kirjutab enese kohta: „Mina teen nüüd kahetorra enam tööd kui enne, wäsimata jooksen ma hõlpsasti mäge mööda üles; ma wõin puhkamata üht joodu 8 Inglise penikoormat kãia. Mu mõtlemise wõim on terawam, kãrmem ja kaugemale ulatavam; südame wiga, mis mind enne waewas, on nüüd kadunud ja ma olen tawalise terwise tagasi saanud. Veel ennem: mõni aasta tagasi oli mul painawaid wõlgasid. Joomist ja suitsetamist maha jättes olen paari aastaga paar sada rupla tagawaraks pannud. Waatan ma, kuhu waatan, igapidi tunnen enese õnnelisema, tugewama ja parema ihu ja hinge poolest olemat kui sel ajal, mil alkohol weel minu üle walitses.”

Igal pool, kuhu silmame, näeme, et kus Jumala wili kategooriliseks imperatiwuseks saanud, seal inimese sugu alati ihu ja hinge poolest nagu wangi sattunud. Kus selle wasta Jumala wilja põlatud, seal on nii hästi keha kui waimu poolest suuri töösid korda saadetud. Alkoholi põlgajad on jõu poolest kauema aja teistest wõinud üle käia. Minult alkoholi põlgajad on waimuwallas tõesti tähelepanemise wääriliseid toodeid loonud. Küll on mõni alkoholi sõbergi mõne tähtsa töö toimetanud, aga suurema töö tegemises ei jõudnud ta ometi oma jõudu alkoholi kõidikutest wabastada.

Lühedalt kõiku wõttes wõime ütelda: Me tohime, me wõime, õigemini me piame Jumala wilja põlgama, nii pea kui Jumala wili põletatud wiina tähendab. Ülepea tuleb alkoholi põlata, mitte hiidlase mõttes, kes alkoholi põlgamist seda moodi awaldas, et alkoholi oma kirku walas. Ei, alkoholi tuleb nii põlata, et me endid ta joomise eest hoiame. Altari sakramendis maitsegeu wiina Ünnistegija warena, muidu aga jäägu wiin meile wõeraks, kõige vähemalt ärgu saagu ilalgi joomise aineks. Igaihe suust kadugu aga wanapagana õpetatud wanaõna: Ega Jumala wilja wõi põlata!

Põltsamaa seitse wenda.

Dugu kehtajast.

I.

Muulal meelel käis R u n i n g a herra mööda tuba. Nagu näha, oli mingi asi ta meelt pahandanud. Mööda tuba käies ümises ta wahel iseenehes habemesse. Korraga kuulis ukse taga koputamist ja küsimist: „Kas tohib sisse tulla?“

„Sisse!“ hüüdis herra tuast wasta.

Kohe awati uks ja sisse astus wäghäldane paks mees, kelle hallid silmad nii hästi kawalust kui kurjust awaldasiwad.

„Mis head nüüd kuulda, opmann?“ küsis herra ennast sissetuleja poole pöördes.

Opmann õhkas. Pidas nagu nõuu, kas kõnelema hakata wõi mitte.

„Mis head nüüd?“ küsis herra uuesti.

„Kulla herra, head pole sugugi, paha aga ütle-mata palju!“ wastas opmann uuesti õhates.

Herra kulm lõi weel enam kortsu kui enne olnud.

„Mis siis jälle on sündinud?“

„Ma ei tohi kõnelda. Herra pahandaks palju! Kõrw sõiduruun on praegu ära kärwanud!“

„Kõrw sõiduruun?“

„Kõrw sõiduruun neh! Oli eile weel päris terve. Käisin ise tallis, nägin. Pärast nägin kutsari kõrwi weel jootmas käiwat. Nüüd tuleb kutsar

jooštes mu juurde, kõneleb: kõrw otšas! Lähem ise vaatama: otšas. Keegi pole näinud, et hobune haige olnud!"

Herra istub toolile.

"See pole enam kellegi aru! Alles eile kirjast kõrwanud, täna jälle kõrw ruun!"

"Nelja päewaga kolm weist ja üks hobune otša saanud.

"See on liig! Nii lugu enam ei wõi minna!"

"Muidugi on see liig!" finnitab opmann omaltgi poolt.

Herra kargas karsitumalt jälle püsti ja hakkas mööda tuba käima.

"Me piame niisuguse loomade juremise wastu abi otsima. Enne aga kui abi teame otsida, piame karmamise põhjuse wälja uurima!" tähendas herra.

"Muidugi mõista piame abi otsima!" wastas opmann. "Muidugi pole aga midagi tarwis, põhjus mul ammugi käes!"

"Tõesti?" küsis herra opmanni ette seisma jäädes.

"Tõesti! Ütlefin ju eile, et põhjus midagi muud pole kui nõidus. Nõid meie loomad ära teinud, selle pärast neid nüüd iga päew karmab!"

Herra sammus jälle pikkade sammudega mööda tuba edasi. Jäi siis uuesti opmanni ette seisma.

"Ei tahaks hea meelega uskuda, et nõidu nii palju maailmas, aga nähtused sunniwad uskuma. 1500 aastat on Kristuse sündimisest mööda läinud, aga ikka weel walitsewad nõiad nii juure wäega maailmas. Pärast hirm tuleb seda wiisi üsna peale!"

Ütles ja istus uuesti toolile.

„See piab küll hirmus tige nõid olema, kes nii palju kurja teeb!“ tähendas nüüd opmann omalt poolt juurde.

„Nelja päewaga neli looma!“

„Tõesti kole nõid! Nii palju kurja on ta meile teinud. Kurjategemine teistes mõisades veel peale selle!“ lisas opmann juurde.

„Ma olen kuulnud, et Adaweres ja Kuristas minewa nädali ka loome ära kõrwanud! Kas see tõsi on, opmann?“

Opmann õhtas.

„Paraku tõsi! Adaweres 5 looma ja Kuristas 8 lehma ja hobst langenud!“

„Kole!“ õhtas seda kuuldes herragi. „Kes niisugust nõidust enne kuulnud. Maailm piaks 1500 aastaga ometi paremaks minema, aga waata: lähed pahemaks!“

„Ma mõtlen, kurja nõia tegewus ulatab veel laugemale!“ ütles opmann õhates „Põltsamaa lossis on hiljuti noor rüütel surma saanud. Rihutanud ratsahobuse seljas lossi poole, hobune kormistanud, rüütel langenud seljast maha, otsekõhe wasta kiwi aeda. Ega muidu ikka nii wõinud sündida. Mis muud on kui nõidus!“

Herra jäi mõtlema.

„Seda lugu oleme küll kuulnud. Mul ei tulnud siinemaale veel meelde mõelda, et nõid rüütli tapnud. Siisgi väga wõimalik!“

„Minewal nädalil jälle on Lustiwere herra wäike tütar ära surunud!“ seletas opmann edasi. „Kõigest poole päewa olnud haige! Ega seegi õige asi ole. Muud midagi kui nõidus!“

Herra nägu lõi õige pahaseks. Rusikaga pörutas ta wasta lauda ja ütles: „Hull, päris hull juba! Kui kõiki suremisi meelde tuletame, siis ajab päris hirmu peale. Ja et kõik inimeste ja loomade suremised äkilised olnud, piab neid wististi nõia süüks arvama!”

„Siin kahewahel olemata!”

Herra mõtles wähä ja ütles siis: „Me piame ülesandeks tegema, niisugust nõida kätte saada ja nõiale nõia palka maksta! Kättesaamine on ometi tükk rasket tööd!”

Opmann naeratas kawalasti.

„Mina tean, kust nõia kätte saab. Kui herra lubab, tahan ma nõia kinni püüda,” ütles opmann selle peale.

„Kust? Kus kaswawad nõiad?” küsis herra suuri filmi tehes.

Opman naeratas.

„Nõiad ei kaswa küll kufagilgi,” ütles ta, „kõige vähemalt ei tea ma, kus nad kaswawad, küll aga tean ma, kus nad oma tükkä käiwad tegemas. Herra teab ju ometi Raawere põllul salualuse hallikat. Seda hallikat kutsuwad talupojad nõiahallikaks. Nad kutsuwad hallika nõiahallikaks sellepärast, et selle hallika juures nõiad oma tükkä käiwad tegemas. Kui ma nüüd nõiahallikale waritsema lähen, loodan ma kindlasti, et nõia kätte saan!”

„See oleks, kui lugu nii läheks!” ütles herra. „Kui meie loomade tapja nõia kinni püüad, tahan sulle selle eest tubli härja kingida!”

„Püüan, püüan!” kostis opmann kawalasti naeratahes ja astus uksest wälja.

II.

Sürgawere Siimu majas oliwad halwad ajad. Juba kuus kuud põdes Siimu tütar filmi. Küll käis Siim Taewere targa juures, küll andis tark Siimule rohtusid, aga tühi kõik: Siimu tütre filmad paremaks ei saanud. Palju enam näitas haigus pahemaks minewat. Lugu näitas, et Siimu tütar päris pimedaks fippus jääma.

Paari nädali eest oli Siimu poegki hakanud filmi põdema. Naeste juhatusel peale oli Siim Rõpu targa juurde sõitnud. Rõpu tark oli omaltgi poolt rohtusid annud ja Siimu laste filmad nende rohtudega tõesti terweks teha lubanud. Siiski ei märganud Siim siamaale märkigi paranemisest.

Laste haigus sundis Siimu Suure-Jaani kirikusse minema. Lootis kirikulistelt mõnda tarka järele kuulata, kes ehk lastele abi wõis saata. Onn tuli Siimule appi. Olustwere Otiga laste haigusest rääkima hakates, ütles Ott korraga: „Meie Mikhlile on täna sugulane Põltsamaa poolt wõeraks tulnud. See ehk teab mujal pool mõnda kuulust tarka kätte juhutada! Nägin Põltsamaa sugulase täna kirikusgi olemat!“

Sürgawere Siim koe paluma: „Ole hea mees, wii mind Põltsamaa sugulase juurde. Ehk teab tema mulle paremat tarka juhutada!“

Olustwere Ott ei lastnud ennast kaks korda paluda. Otis Olustwere Mikhli üles ja nägi Mikhli juures Põltsamaa poolt tulnud naesterahwast sugulase. Rääkis Põltsamaa poolt naesele koe ära, misjulgused wiletsad päewad ta seltsimehele majasse tulnud.

„Miks sa meie poole ei tule, meie pool leiaksid kohe abi!“ ütles seda kuuldes Põltsamaa poolt eit.

„Kui teie pool mõni suur tark elab, olen hea meelega walmis ta jutule minema! Juhata aga, kus niisugune mees elab!“ palus Sürgawere Siim.

„Suurte tarkade poolest Põltsamaa praegu just kuulus ei ole,“ ütles Põltsamaa poolt eit, „aga selle eest on meil midagi paremat, mis hõlpsamalt aitab kui mõni suur tark. Üteldakse, Tarwastus elada põhjatu tark. Paar Kolga meest on Tarwastu targa juures käinud haigust arstimas, aga ei abi ühtigi! Tuliwad meile Kaaweresse. Haigus kohe nagu ära pühitud!“

„Kes teil Kaaweres siis haigusi arstis?“ küsis Sürgawere Siim.

„Kes muud kui meie kuulus hallikas!“ seletas Põltsamaa poolt eit. „Kaawere mõisa põllul saluall on kuulus nõiahallikas. Kes selle weega filmi peseb, selle filmad saawad kohe terweks. Aga muidgi haigusi parandab hallikas. Muud kui hõbewalget piad enne hallikasse wiskama ja niisama hallika ligidale kivil. Üksigi tark ei paranda nii ruttu kui Kaawere nõiahallikas!“

Sürgawere Siim jäi mõtlema. „Kui lugu nii, piaksin seda abi katsuma,“ ütles ta. „Kaaweresse on küll tükk maad, aga ei wõi parata! Mis ei tee wanem oma laste pärast ära! Ei ma hooli waewast, kui aga lapsed terweks saawad!“

„Wõid julge olla, küll meie Kaawere hallikas teeb terweks!“ küsis Põltsamaa poolt eit uuesti.

„Aga kudas leian ma kuulsa hallika üles?“ küsis Sürgawere Siim.

„Wõid küsida, Põltsamaa pool tunneb igaüks Kaawere nõiahallikat!“ seletas eit. „Aga küsimist pole tarwisgi. Mine Kaawere mõisa põllule, seal näed saare hiie. Meie hüüame seda hiit mõisapõllul saluallufeks. Selle hiie sees on katlamoodi umbes kolme sülla suurune hallikas. Seep see kuulus nõiahallikas ongi. Selle hallika weega pese filmi, siis ei hakka haigus su filmade peale. Selle hallika wett wõta lähkritisäi koju kaasa laste jaoks. Las lapsi selle weega filmi pesta. Küll siis näed, et laste filmahaigus kohe kaob!“

„Kohe homme tahan ma Kaawere hallikale minna!“ ütles Sürgawere Siim.

„Parem on, et päewa kolm edasi lükkad!“ ütles Põltsamaa poolt eit. „Kaawere hallika wesi mõjub küll iga päew, aga kõige paremini awaldab ta oma mõju ometi neljapäewa õhtul. Neljapäewa õhtul wõi öösil wõta wett, siis läheb ettewõtmine kõige paremini korda!“

Sürgawere Siim tänas mõnda korda Põltsamaa poolt eite hea õpetuse eest ja lubas selle järele teha. Rõõmsa meelega läks Siim koju poole, rõõmsa meelega sellepärast, et wiimaks ometi arwas õige arstirohu jälgile saanud olewat.

Kodu kõneles naesele, mida Põltsamaa poolt eit jutustanud. Naene tahtis kohe esmaspäewa homikul juba Siimu Kaawere nõiahallikale saata, aga Siim seletas, nõiahallika wesi mõjuda kõigeparemini, kui seda neljapäewa õhtul saada wõetud. Sellepärast ei maks tal enne neljapäewa õhtut teele minna.

Naene jäi seda seletust kuulama.

Neljapäewa homikul pani Siim kaeltoti leiwapalufesega kaela, wõttis wäikeste lähtri õlale ja hakkas Kaawere poole sammuma.

Raaweres leidis warsti mõisa põllul saare hiie ja hiie keskel nõiahallika üles. Ei hakanud kohe ometi wett wõtma, sest ilm polnud weel pimedaks läinud. Sammus seni ümberkaudusid kohte watama. Nägi natuke maad eemal mõisa karja sööwat. Waatas tüki aega wärawa pealt karja.

Wärawalt karja waadates juhtus talle wärawal weise karwatutt silma paistma. Siim wöttis karwatuti, mis weisest wist wärawast möödaminekul wärawa lati piima külge jäänud, sõrmede wahela ja keerutas sõrmede wahel. Taskust piipu wõtma hakates kulus karwatutt Siimu näpu wahelt. Siim ei waadanud, kuhu karwad sattusiwad, waid pani piibu suitsma.

Piipu suitsetades läks Siim teisale, sest karjane hakkas karja juba koju ajama. Pea pööris Siim salualla tagasi. Rõht nõudis oma õigust. Siim wöttis kaeltotist leiba ja söi. Söömise järele heitis natuke küllakile wäsimust puhkama.

Wahel ajal jõudis widewit kätte. Siim wiiwitas hallikale minekuga weel. Siin ja seal nähti inimesi liikumat, kes teab, ehk ei olnud hea, kui wett nii awalikult wõeti. Siim tahtis parem oodata, kuni kõik waguks jääwad.

Pea arwaski paraja aja kätte jõudnud olevat. Läks nõiahallikale, wiskas hõbewalget wette ja ohwrikiwile. Pesi esmalt tüki aega hallika weega filmi. Siis wöttis lähtri, täitis weega. Pani punni peale, wiskas lähtri õlale ja tahtis minema hakata.

„Pea!“ hüüdis korraka keegi pöösa takka.

Enne weel kui Sürgewater Siim asjast aru sai, kargasiwad pöösa takka kolm meest wälja. Üks isanda moodi riides, lüheldane ja paks, teised kaks tublite rusikatega.

Siim ei jõudnud kallaletungijate eest veel sammugi eemale põgeneda, kui üks rusikamees juba ta kraest finni sasis ja uuesti karjus: „Seisa, ehk muidu saad sa sauna!“

Siim jäi seisma. Ikka veel ei mõistnud ta, mis see tähendas. Nüüd sasis aga teinegi mees temast finni.

„Laske mind lahti! Ma pole midagi paha teinud!“ hakkas Siim paluma. Selgesti nägi ta ära, et kolme wasta panna ei maffa!

„Wõi midagi paha teinud!“ sõnwas paks isand jekka. Tapab inimesi ja loomi ja ütleb ise, et ei ole midagi paha teinud. Hoidke ta hoolega finni, mehed, et nõid pakku ei pease!“ ütles paks isand oma meestele.

Nüüd hakkasiwad Sürgawere Siimu filmad lahti minema. Teda peeti nõiaks, seda kuulis ta nüüd. See nõiaks tunnistamine pani Siimu südame wärisema. Hästi teadis ta, kuidas nõidu taga tiusati ja nuheldi. Suures Jaanis oli ta eluajal 2—3 nõida tuleriidale wiidud.

Siim ei teadnud ometi nõidusest midagi. Sellepärast lootis ta, et ta pea finnimõtjatele wõib selgeks teha, kui ilma süüta nad teda nõiaks pidanud.

„Mina pole kellegi nõid!“ wastas Sürgawere Siim paksule isandale. „Olen auus talu peremees!“

„Küll me su juttu usume!“ hirwitas paks isand wasta. „Waleta saadanale, kui tahad, aga mitte meile. Küll me sind tunneme. Meil on selged tunnistused käepärast, et sa püsti nõid oled!“

„Te eksite, kulla isand!“ wastas Sürgawere Siim. „Ma pole ise nõid ega tea nõidusest midagi!“

„Ära lorise!“ hirwitas paks isand. „Nagu me poleks näinud! Mis sa tegid nõiahallital?“

Julgemalt vastas Sürkawere Siim: „Pefin
filmi, wõtsin wett. Ei midagi muud!”

„Wistafid wette midagi ka!” lihas paks isand
pilgates juurde.

„Wistafin küll!” vastas Siim.

„Luba küsida, mida tahad hallitast lähkrisse pandud
weega teha?” küsis paks isand.

„Haigust arstida!” kostis Siim weel julgemalt.

„Mehed, kas kuulsite?” ütles selle peale paks
isand seltsimeeste poole pöördes. „Ta on ise üles tun-
nistanud. Ütleb, et tahab haigusi arstida. See tähen-
dab, tahab haigusi külge arstida! Eks ole nõid!”

„Nõid wist küll, auus opmann!” ütles üks
finniwõtja.

Siim lõi uuesti kartma. Lugu ahwardas pahaks
minna.

„Ma wõin wanduda selle —” tahtis Siim waban-
duseks ütelda.

„Pia lõuad!” káritas opmann ometi Siimu peale
ega lastnud Siimu enam edasi kõneleda.

„Lubage —” tahtis Siim uuesti ütelda, aga enne
kui ta rohkem sai sõnuda, andis opmann talle rusikaga
tubli matsu kuklasse, nii et Siim sammu ettepoole lendas.

Kinniwõtjad jäiwad kohmetult lugu pealt waatama.

„Sasige nõid finni ja wiige Runinga mõisa!” kári-
tas opmann finniwõtjatele. „Hoidke, et ta käest plehku
ei pease. Lasete te ta plehku, saate ise kumbki oma
100 leile!”

Mehed sasitiwad uuesti Siimust finni ja hakkasiwad
mõisa poole minema. Küll katsus Siim wasta panna,
küll ennast wabandada, aga asjata kõik. Seda ei
pannud teegi tähele.

Walju k ruga lätsiwad mehed edasi. K ra peale joofsis rahwas õue waatama. K nniw tjad k nelesiwad kõikidele, et nad nõia kätte saanud. K ra peale tuli mõisa karjanegi wälja.

Siimu nähes karjane kohe üttelema : „Nojah, seda ma arwasingi. Täna õhtu waatas see nõid k ua aega w rawalt meie karja. Su ta wist mõne looma ära jälle tegi. Mustik hakkas karjast koju minnes lonkama.  ra tehtud, muud midagi !”

„No kuule n    !” ütles opmann ennast Siimu poole pöördes. „Mis sa selle tunnistuse peale ütled ?”

Siim lootis ennast jälle w h  wabandada wõiwat. „Ma waatafin ilma mingisuguseta põhjuseta mõisa ilusaid loome. Wiga pole ma neile midagi teinud !”

 ra waleta, nõid !” k ritas opmann wihaga. „Nii waletawad kõik nõiad ! Kõige parem on, kui ta kohe herra juurde wiite !” ütles opmann selle peale k nniw tjatele.

Mehed wiisiwad Siimu K ninga mõisa. Opmann läks kohe herrale lugu kõnelema. Jutustas, mis näinud ja kuulnud. Herra tuli n ida waatama.

Siim tahtis herrale seletama hakata, et ta nõidusest midagi ei tea, aga herra ei lastnud Siimu suudki lahti teha. K nniw tjatele ütles herra : „Wiige nõid k ldrisse wangi ja pange uks h olega kinni, et ta kudagi wiifi sealt wälja ei pease !  lekuiulamise wõtame homme ette !”

Siim wiidi ööseks k ldrisse wangi. Teisel homikul saatis herra opmanni järele. Kui opmann ilmus, astis herra wangi k ldrist wälja tulla.

„Kes sa oled ?” küsis herra wangi käest, k lle käed mehed ju eile õhtu kinni sidunud. Nagu eile, wahtisiwad wangi tänagi k ks meest.

„Sürgawere Siim!“ wastas wang julgesti. Loo-
tis, et nüüd enese eest wõib kosta ja wapra kostmisega
wabaks saada.

„Sürgawereft? Sürgawere Siim, ütled sa?“
küsis herra.

„Sürgawereft jah!“

Herra kulm löi kortsu. Ennast opmanni poole
pöördes, ütles ta: „Et mees Sürgawereft, ei maffa
meil pikemat ülekuulamist ette wõtta. Nõiduse eest
nuhtlust me ju Sürgawere mehele mõista ei wõi.
Seda wõib ainult kohus. Me piame nõia Põltsamaale
kohtusse saatma. Seletagu kohus asja! Me piame
kaebuse ained kohtusse muretsema!“

„Parem on, et mehe enne veel hoollega läbi
otstime!“ wastas opmann herrale. „Seda oleksime
pidanud öieti eile juba tegema. Aga herra käskis nõia
kohe keldrisse wangi wiia. Seda wiisi ei wõinud
otsimist ette wõtta. Mina saatsin ometi wahi keldrisse
mehe juurde. Waht pidi tähele panema, et mees
eneseft midagi ära ei heida ega midagi ei tee. Et
nõial käed kinni siotud oliwad ja waht juures seis-
is, ei wõinud nõib muidugi midagi nõidust eemale saata!“

„Otsige siis läbi!“ käskis herra.

Opmann lastis mehe õue wiia ja waatas esmalt
lähtri läbi. Lähtris oli wesi, ei midagi muud. Selle
peale hakkas opmann mehe taskuid läbi otsima. Otsides
tõmmas opmann korraka wäikse karwa tuti taskust wälja.

„Mis see on?“ küsis opmann.

Smestledes waatas Sürgawere Siim karwa tutti.
Kust oli see ta tasku saanud? Seda ei wõinud ta
kudagi aru saada.

„Mis see on?“ küsis opmann uuesti, kui wang
waslust ei annud.

„Ma ei tea!“ vastas Siim wenitades.

„Wõi ei tea!“ hüüdis opmann wihaselt Siimile peale karates. „Mina aga tean. Ütle parem, mis sa sellega teed?“

„Midagi!“ vastas Siim. „Ma ei tea, kuidas see mu taskusse sattunud!“

„Kuule, kui sa ei tea, siis ütlen mina!“ karjus opmann. „See on nõiduse tutt. Sa kisu loomade seljast karwu, et loome seda paremini ära nõiutada. Need on meie lehmade karwad. Mõnda looma oled sa ju tapnud, nüüd tahad teisi veel tappa! Nii suguseid karwu kannawad nõiad ikka kaasas!“

Nüüd tärgatas Siimule meelde, et tal wärawal seistes ja loome waadates niisugune karwa tutt näpu wahel olnud ja piipu wõttes käest maha kutsunud. Siim ei näinud, kuhu see sattus, aga nagu näha ja arvata, oli see piibu wõtmisel lahtisesse taskusse sattunud.

„See on kogemata mu taskusse sattunud!“ katus Siim ennaft wabandada.

„Wõi kogemata!“ hirmitas opmann. „Kelleks sa meid õige piad? Sa arwad, et sa meile suud, filmad täis wõid waletada!“

„Ma ei waleta!“ ütles Siim julgemalt.

„Wait, nõid!“ karjus opmann ja andis Siimule käega mööda suud, nii et Siimul ninast weri wälja tuli.

Siim sai selgesti aru, et niisugusele mehele midagi ei maksnud seletada. Ta wai kis parem.

Opmann aga läks karwatutiga herra juurde kuulutama, et ta uusi tunnistusi nõiduse kohta saanud, nimelt nõidumise karwu.

Herra kuulas opmanni juttu pealt. Ütles mees: „Ma ütlesin enne juba, mees on wõera kihelkonna

mees, tema üle pole meil õigust kohut mõista. Rõige parem on, wiige mees wahtide all kohe Põltsamaale kohtusse ja wõtke ühtlasi kaebtust tõendawad ained kaasa! Tehku kohus siis mehega, nagu õige teab seaduse järele olewat!”

Opmannil nähti küll Põltsamaale wiimine wasta meelt olewat. Ta oleks nõia peale ennem kodu kohut mõistnud. Aga mis teha, Põltsamaale wiimist nõudis herra ja nõida hukka mõista tohtis ainult kohus. Opmann pidi siis järele andma.

„Hea küll, kohe sõidame nõiaga Põltsamaale!” ütles opmann ja hakkas uksest wälja minema.

„Head õnne! Härja saate!” hüüdis herra järele.

„Siig suur palk nii wähese waewa eest!” kostis opmann heal meelel.

III.

Nädali pärast algas Põltsamaal kohus Sürgawere Siimu üle. Opmann oli kaebaja ja tunnistaja ühtlasi. Kaebas esiti loomade kärwamist. Nelja päewaga kärwanud neli looma. Sõegi peale nõia kinnipanemist kärwanud weel kolm looma ära. Mis muud, kui et nõid hallikal käies need loomad enne wangiwõtmist weel ära teinud. Peale selle kaebas opmann, et nõid inimesigi tapwat. Põltsamaa rüütli õnnetu surm ja Lustiwere lapse äfiline ots olla ainult nõidusel tekitatud. Kana waritsenud opmann kurjategijat, aga pole ikka jälgile saanud. Wiimaks läinud opmann nelja-päewa õhtul kahe mehega nõiahallikale wahti ja seal tabanud nad nõia finni. Selgesti näinud nad, kudas

nõid esiti midagi hallikaspe wisanud, siis ennaft hallika weega pesnud ja lähtri weega täitnud. Pärast leidnud nad weel karwa natukesse nõia taskust.

Nüüd wõeti üleskuulamine ette.

„Mida sa wiskasid hallikaspe?“ küsis kohus wangilt.

„Hõbedat!“

„Mispärast?“

„Mulle õpetati kodu, et Kaawere nõiahallikas seda wiisi haigust parandada!“ wastas wang. „Minu lastel on kodu silmad haiged. Et lapsed terweks saak-
siwad, wõtsin tee hallikale ette. Wiskasin hõbewalget hallika juures olewale kivilile ja hallikaspe enesesse ja pesin siis filmi hallikal. Ütelldi, et siis haigus mu enese peale ei hakata. Selle peale wõtsin weel laste jaoks wett hallikast koju wiimiseks. Muud pole ma midagi teinud ega tea muust midagi!“

„Aga karwad taskus?“

„Need on ainult kogemata mu tasku sattunud!“ kostis wang.

„Nii, nii, kogemata! Nii sugusid kogemata juhtumisi tunneme juba!“ pilkas üleskuulaja. „Ega nõid ja kurjategija räägib just niisama! Seleta parem, kuidas sa loomi ja inimesi tapsid!“

Wang lõi jälle rohkem kartma. Näitas selgesti, et kohusgi teda nõiaks pidas. Ometi lootis ta ikka weel näidata, et ta ilma süüta.

„Ma pole kedagi tapnud ega pole mingisugune nõid!“ ütles ta selle peale kindla äälega.

„Nii, nii, ütlewad kõik nõiad!“ wastas üleskuulaja pilgates.

Küfiti weel üht ja teist. Wang seletas kõik tõepõhjusel. Aga nagu näha, ei usutud teda sugugi. Kui wiimati weel korra küfiti, kas ta nõid olla ja wang

eitawa wastuse andis, ütles kohus wahimeestele : „Wiige wang wälja ja andke talle 50. Ta on kõik ära unustanud, ehk tuletawad 50 talle meelde, kudas lugu dieti olnud !”

Wang wiidi wälja. Wäljas tehti, nagu kohus käskinud. Siis wiiswad wahimehed mehe uuesti kohtu ette tagasi.

„Kas tunnistad ennast süüdlaseks ?” küsis kohus.

„Ei wõi tunnistada, sest et ma midagi paha pole teinud !” wastas mees. „Ilma süüta —

„Wait ! Su wabandusi oleme juba küllalt kuulnud !” pörutas kohus wasta. „Me piame uut nõuu pidama, et sind süüd üles tunistama sundida ! Küll piinamine su suu awab !”

„Sumala pärast, halastage mu ilmasüüta inimese peale !” hakkas wang paluma.

Enne aga kui wang palwet weel sai lõpetada, hüüti wahimehed uuesti sisse ja lasti wang piinakamb-
risse wiia. Kohus ise läks pea järele kuulama, mida mees tunnistab.

Jäägu kirjeldamata, kudas meest seal piinati. Simeste piinamiste järele tunnistas mees alati, et ta ilma süüta olla. Aga piinamised läksiwad ühte lugu waljumaks. Mees ei wõinud enam walu ära kannatada. Kui mehe häda õige suur oli ja mehest küsiti, kas ta nõid olla, kostis mees : „Jah !”

Kohe jäeti piinamine seisma ja kästi meest kõ-
nelda, mida ta nõiana teinud ja kudas ta nõidust pidama hakanud.

Mees wastas, et midagi ei tea rääkida.

„Wõi ei tea ! Küll siis me teame, kudas sind rääkima panna !” ütles kohus ja andis käsu meest uuesti piinata.

Uuesti tõmmati wang piinapingile. Uuesti hakati -alle waewa tegema. Walu kaswis nii suureks, et wangi waletama ajas. Wang teadis, et kui enese jüüdlaseks tunnistas, ta maapealsest põrgu piinast peaseb. Sellepärast tunnistas, et ta nõid tõesti olla. Tunnistas weelgi, et hulga loomi tapnud.

Kohus ei jäänud ometi weelgi rahule. Tunnista, et inimesi oled tapnud! nõudis kohus.

Wang tunnistas, et nõiduse läbi mitmed inimesed tapnud.

Nüüd alles las kis kohus piinamise järele jätta. Wang, kes enam poolurnud kui elus oli, peasteti piinapingilt priiks ja wiidi kohtutuppa tagasi. Piinamine aga oli wangi jõu nii ära lõpetanud, et wang sugugi enam kohtu ees püsti ei jõudnud seista, waid põrandale maha langes.

Kohe hakkas kohus wangi kohta otsust tegema. Ei olnud kohtul tarwis palju mõelda. Selgesti seisis seaduses: nõida, kes inimesi ehk loome tapnud, põletatagu puuriidal ära!

Selle seaduse pügala põhjusel tegi siis Põltsamaa kohus Sürgawere Siimu kohta otsust ja mõistis Siimu surma, nimelt puuriidal ärapõletamisele.

Hukka mõistetud wang oli nii jõuetu pikkast piinamisest, et ta enam midagi ei jõudnud selle kohtu otsuse kohta lausuda, waid poolurnult ainult maas hingas. Kohtu käsu peale wiisivad wahimehed Siimu kohtukojust wälja wangikotta ja paniwad seal ahelasse.

Paari päewa pärast toibus Siim jälle natuke. Wahimehe kaudu palus ta luba kohtumõistjaga rääkida. Kohtumõistja lubas ja las kis Siimu ahelas enese ette tuua.

Siim langes kohtumõistja ette põlwili.

„Zumal teab seda!“ hüüdis Siim nuttes, „et ma ilma süüta olen. Ma võin wanduda selle peale, et ma ialgi pole nõidust pidanud. Halastage, halastage mu waele peale!“

Kohtumõistja waatas kõrgilt Siimu otse.

„Seda juttu räägiwad kõik nõiad!“ ütles kohtumõistja siis külmalt. „Ise oled tunnistanud, et saadan sind nõiaks õpetanud ja sa oma nõidusega inimesi ja loomi oled tapnud, wastaajamine ei maksa enam midagi. Peale selle on kohtuotsus juba tehtud: nädali pärast põletatakse sind ära!“

Uuesti hakkas Sürgewater Siim kohtumõistjat paluma. Ennem oleksiwad Siimu pisarad ometi kiwi pehmeks muutnud kui kohtumõistja südamel: Mida enam Siim filmawett walas, seda enam hiritas kohtumõistja talle wastu. Ütles ainult weel! „Nõid piab nõia palka saama!“

Ära nähes, et palwed elu pärast midagi ei mõju ega kohtuotsust enam ei muudeta, katsus Sürgewater Siim wiimaks weel iseäraliku palwega õnne.

„Kui ma siis pian tulekurma surema,“ palus ta, „siis lubage, et ma enne kurma pühapäewal weel kirikusse peasen ja kirikus wiimast korda Zumalat palun!“

Seda palwet kuulis kohtumõistja wagusalt pealt ja kostis siis: „See olgu sulle lubatud. Tulewal pühapäewal võid wiimast korda kirikusse minna. Paater walmistagu sind kirikus kurma wasta. Pärast kirikut aga pole muud kui tuleriidale!“

Seda üteldes kästis ta wahimehi wangi kohtu- tuast wälja wiia. Wahimehed läksiwad Siimuga wangikotta ja sidusiwad ahelatega seina külge finni.

Kui wahimehed wangikojast lahkusiwad, langes Siim põlwili maha ja hakkas Zumalat appi hüüdma.

Siinamaale ei olnud Siim Sumalast palju hoolinud. Issameie palwet oli ta kodu küll wahel palunud, aga Issanda ette põlwili langeda ja Issandat oma sõnadega appi hüüda, seda polnud tal weel meelde tulnud. Nüüd sai ta aga aru, et meil ainus abi Issandalt tuleb ja et me oma rammuga kuigi kaugele ei pease. Ei palunud enam pähä õpitud Issameied, waid palus oma sõnadega, et Issand talle raske ajal abi annaks ja ta jõudu finnitaks. Palus, et Issand teda ära peastaks, kui see Issanda tahtmine on.

Surma hirm ajas Siimu Issanda juurde. Kanaaks, kauaks jäi Siim Issanda ette põlwili. Wiimaks üles tõustes tundis Siim südame nagu kergema olevat.

See südame kergitus palwe läbi sundis Siimu nüüd iga päew Issanda ette põlwili heitma ja Issandalt abi paluma.

Iga korra tundis Siim palwest tuge ja uut jõudu saawat.

IV.

Nagu tulutuli lagunes sõnum laiali: pühapäew pärast Sumateenistust põletatakse Põltsamaa kiriku juures nõid ära. Selle sõnumi tõttu woolas pühapäewa homikul inimesi karja kaupa Põltsamaa kirikusse. Rõit tahtsiwad nõia ärapõletamist näha saada.

Kiriku ligidal nähtigi juba mitu meest puuriida walmistamises. Kanti hagu ja lõhutud puid suureks hunikuts kofku. Mitmed möödaminejad wistasiwad omaltni poolt sületäie hagu riidale ja ütlesiwad ise: „Nõid piab nõia palka jaama!”

Kiriku kellad hakkasiwad helisema. Paar minutit läts weel mööda. Ja waata, juba tuliwad wahi-

mehed firiku poole, ahelas wang nende wahel. Sel käis kohtumõistja. Kiriku ukse ette jõudes jättis kohtumõistja wahimehed wangiga wälja seisma, ise läks aga paater Augustinuse juurde rääkima, et paater Augustinus omalt pooltki nõida enne ärapõletamist tublisti manitseks.

Kirikulised kogusiwad hulga kaupa ahelates olewa Sürgawere Siimu ümber kottu. Ühed kahetseiwad, et kohus inimese surma mõistnud. Teised selle wasta ei awaldanud mingisugust kaastundmist wangi kohta waid üleseiwad palju enam: „Paras nõiale! Seda, on nõid ära teeninud!”

Põlgawalt waatas wang hästitajate peale ja õhkas iseenehes: „Issand, anna neile andeks, nad ei tea, mis nad räägiwad!” Wang tahtis rahwale seletama hakata, et teda ilma süüta hukka mõistetud, aga waewalt sai ta paar sõna suust, kui juba üks wahimees käe ta suu peale pani ja teda keelas edasi rääkimast. Kardeti, et mõni wangi wabandusi kuuldes wangi enam nõiaks ei pia.

Inimeste poolt ei olnud armu loota. Wang andis kõik oma asja Issanda hooleks. Enne wangi-kojast wäljawõimist oli wang palwes jälle hinge kinnitanud. Nüüd tahtis ta wiimast korda altariil Issanda ette põlwili langeda, pattu andeks paluda ja Issandalt julgust surmaminemiseks paluda.

„Kinnita mind, kinnita mind, Issand!” õhkas wang mitu korda selle järele, kui teda rahwaga ei lastud kõneleda.

Juba tuli paater Augustinus kohtumõistjaga firikuukse ette wangi juurde. Ragu kuulda, waidleseiwad nad kangesti.

„Seda ei wõi mina lubada, et wang ahelas altari ette tuuakse!” ütles paater Augustinus.

„Mina aga ei wõi seda lubada, et niisugune kardetaw nõid ilma ahelateta kirikusse lastakse! Ta wõib tervelt plehku panna!“ arwas kohtumõistja.

Paater Augustinus ei annud ometi järele.

„Kardate wangi ärapõgenemist, siis pange minu poolest kas kümme meest nõia kõrwa wahti!“ ütles paater. „Ega ta kümme käest ikka ära jookse. See aga ei lähe sugugi korda, et wang ahelatega altari ette tunakse!“

Kohtumõistja katsus paatrile weel wastu waielda, aga paater Augustinus jäi oma nõudmisele kindlaks. Ei aidanud, kohtumõistja pidi lubama, et wang ilma ahelateta kirikusse wiidi. Selle eest pani aga kohtumõistja wiis meest nõida kirikusse wiima ja wahtima.

„Küüd aeg Sumala teenistust alata ja kirikusse minna!“ ütles selle peale paater Augustinus kohtumõistjale.

„Ärge unustage nõiale nõiakohalist sõnasauna walmistada ja talle pörgutuld hästi elawalt filma ette maalida!“ tuletas kohtumõistja paatrile meelde.

Paater pööris ennast uksele ümber ja wastas: „Küll teen, mis kohus teha!“

Paater kadus kirikusse, kohtumõistja läks lõssi poole.

Kohe selle peale wiidi waene wang wiie wahel altari ette. Suur kogudus waatas üksi filmi wangi peale.

Paater Augustinus lastis wangi tüki aega altari ees seista, enne kui ta wangi manitsema ja surma wasta walmistama hakkas.

Kirik oli rahwast täis. Kõik ei mahtunud ülepea kirikusse äragi, paljud jäiwad ukse taha. Sõulusti ei näinud Põltsamaa kirik sel ajal nii palju rahwast eneses kui sel liht pühapäewal.

Pisa ootamise peale astus paater Augustinus altari ette ja hakkas nõiale manitsuse kõnet pidama.

„Seitse pattu on olemas!“ hüüdis paater wägewamalt, „seitse pattu, mis inimesele tingimata surma toovad! Need seitse pattu on nagu seitse wenda, kes enestele igal pool asupaika nõuawad. Need seitse wenda on meiegi sekka tunginud. Häda, häda meile! Kirikus —“

Kaugemale ei saanud paater Augustinus oma kõnega, kui korraga kiriku seinä äärest suurt kolinat ja mürinat kuuldi. Terve kogudus oli ütle mata tähele pannes paatri kõnet pealt kuulnud. Alvalikku kõnet kuuldi kirikus paatri suust ju wäga arwa ja nii wägewat nagu seeford weel iialgi.

Wäewalt oli paater Augustinus sõna „seitse wenda“ ütelnud, kui see sõna ühe naese südamest nagu wälk läbi käis. Naene oli kuulnud tihti räägitawat, et kui seitse wenda korraga kirikusse tulla, kirik siis kõige rahwaga seltsis maa alla wajuda. Seina ligidal seistes oli naene seitsme wenna sõna kuuldes seinä poole taganenud. Ilma et naene ise tähele oleks pannud, taganes naene wastu pikka redelit, mis kiriku seinä nõjale püsti seisma pandud. Seda redelit tarwitati kirikus kroonlühtrite põlema süütamiseks. Naene puutus taganedes kõwasti redeli külge, redel hakkas liituma ja langes suure kolinaga, mürinaga põrandale maha.

Redeli kolin, mürin pani korraga kõik kirikulised liituma. Wähä kirikulisi oliwad redeli langemist tähele pannud, küll kuulsiwad aga kõik redeli langemise kolinat, mürinat.

„Seitse wenda kirikus!“ hüüdsiwad korraga mitmed ääled.

„Kirik waob! Kirik waob!“ kirjendasiwad teised.

„Peastku ennast, kes wõib!“ kirjusiwad kolmandad.

Rebeli laugemise kolin, mürin polnud midagi selle kolina, mürina kõrwal, mis nende hüüdude peale tõusis. Kes iganes istus, kargas püsti ja tormas kiriku ukse poole. Ukse poole tormasiwad niisama püstitseisjadgi. Igauks püüdis enne kirikust wälja peaseda, kui kirik kõige rahwaga ära waob.

Paatri kõnest oli kogudus nii palju mõistnud, nagu oleks täna tõesti seitse wenda kirikusse tulnud. Terves koguduses tunti üleüldiselt usku, et seitse wenna kirikusse tuleb kiriku maa alla paneb wajuma. Kõikidel puudus ometi tahtmine kirikuga seltsis maa alla wajuda. Kes iganes katsas, püüdis ennast hukkaminemisest peasta. Tugewam tõukas nõrgemat enese eest maha ja katsus nõrgema üle wälja peaseda.

Wäljapeasemine ei olnud ometi nii hõlpus. Inimest 5—6 peasiwad korraga kiriku uksest wälja, wäljakippujaid leiti aga enam kui paar tuhat. Kõle tungimine, tõukamine, mahatallamine algas. Sellegi poolest ei peasnud kaugemalolijad ukse juurde.

Kes olnud kirikul ometi atnad? Meistgi wõisiwad kirikulised wälja hüpata. Kõhe hakkasiwadgi kirikulised afentest wälja hüppama.

Paater Augustinus nägi, kuidas rahwas surmahirmus kirikust wälja tormas. Paater ei saanud esiotsa aru, mis niisugune wäljatormamine tähendas, arwas ometi, et wiist mõni hirmus õnnetus tulemas. Paatergi ei wiitnud sellepärast enam aega, waid katsus, kuda taffauksest wälja peajis.

Mitte ainult paater Augustinus ei põgenenud. Wangi wiis wahtigi unustasiwad oma kohused. Hüüd-

mist kuuldes : „Kirik waob !“ jätsiwad nad wangi wangiks ja katsufiwad, kudas kirikust wälja saatsiwad.

Kole kisa läitis kirikut. Üks kisendas, et teiste jalgu langes, teine kisendas, et teda rusikatega tõugati, kolmas kisendas : „Hoi adest !“ Igauks kisendas isepõhjuse pärast. Kange kära, müra pärast ei saadud enam kellegi hüüdmisest aru.

Wang nägi, kudas wahid ta juurest põgenesiwad. Wang nägi, kudas kõik kirikulised wälja püüdsiwad tormata. Mida pidi waene wangki üksi altari ees ootama ! Wang kargas ka lähema akna juurde, lõi klaasid eest puruks ja kargas aknast wälja.

Wäljas nägi wang, kudas igauks võimalikult kaugele püüdis põgeneda. Nagu teised, andis wangki jalgadele tuld.

Keegi ei pannud wangi tähele, keegi ei tulnud teda sinni wõtma. Igauks mõtles selle peale, kuida oma hinge peasta.

Tähelpanemata peasis Sürgawere Siim lähemasse metsa ja metsast ilma takistamata koju tagasi.

Kodu oli Siimul esimene töö põlwili langeda ja Jumalat imelikult peastmise eest tänada. Enne ei olnud Siim iialgi tänupalwet teinud. Nüüd surma juus olemise järele ostas Siim Jumalat tänada.

Siim ei julenud kuigi kauaks Sürgaweresse jääda. Ta põgenes ära Harjumaale, kus enam Põltsamaa meeste poolt tagaajamist ei pruukinud karta. Alles mõne aasta pärast pööris Siim Sürgaweresse tagasi. Seal elas ta surmani rahulikult, ilma et ükski teda enam nõia's oleks pidanud.

Nii umbes olla rahwajutu järel k a t o l i k u u s u w a l i t s u s e a j a l k o r r a Pöltkamaal sündinud. Kui lugu nii sündinud, siis piab selle sündimisest saadit vähemalt 400 aastat mööda läinud olema, võib olla weel rohkemgi. Pöltkamaa seitsme wenna kohta ei ole ma ajaloolikult mingisugusid teateid leidnud, seega puudub meil kindlus, et kõik tõesti nii juhtunud, nagu jutt lugu esitab. Teame ju, et rahwasuu lugusid tihti teises walguses esitab, tihti aga ka sündimata lugusid sündinud lugudena jutustab. Terwet Pöltkamaa seitsme wenna lugu tuleb siis kuulnud jutuks pidada, jutuks, mis tõe põhja oma aluseks nõuda ei tohi, kõige vähemalt jutuks, kel õigus puudub nõuda, et lugu tõeks peetaks.

Tähendan weel, et kuulnud jutt mõnedgi küsimised kostmata jätab, mis meil loo kohta keele peal seisawad, nagu näituseks: kas hakkas kohus Siirgawere Siimu weel otsima, kui ära nägi, et Pöltkamaa kirikule midagi ei juhtunud, kas wõeti seitsme wenna lugu pärast ülekuulamise alla jne. Ülepea oleks liig nõuda, et rahwasuu kõiki küsimusi ja nõudmisi ajaloo wiisi wõiks ära seletada. Rahwasuust kuulnud lugudel piame tihti mõõduküünarpuu käest ära panema ja sellega leppima, mis rahwasuu pakub.

Ametist lahti lastud wana- pagan.

Meie rahwakuule tähtsamateks lugudeks tuleb Kalewipoega, Tõlli ja Hansu ja wanapaganat arwata, neist aga kõige tuttavamaks wiimast. Tõlli tundmine ulatab õieti ainult Saaremaale, Kalewipoja tundmine Harju, Wiru, Wiljandi ja Tartumaale, Hansu ja wanapagana tundmine ometi nii kaugele kui eestlased asuwad. Imestada tuleb, et Kreukwald, kes Kalewipoja laiadele ringkundadele tuttavaks teinud, Hansust ja wanapaganast tähele panemata mööda läinud. Eesti rahwa ennemuistsetes juttudesgi pole Hans ja wanapagan aset leidnud. Kui mul õieti meeles, awaldas M. Sooberg „Reljandas Eesti jututoojas“ esimest korda rohkem juttusid Hansust ja wanastpaganast. M. Soobergi jälgedesse astusiwad J. Rõrw ja J. Runder, wiimane oma „Eesti muinasjuttudega.“ M. Jaakson andis küll Kawala Hansu ja wanapagana nimelise raamatugi välja, aga see raamat kõneleb ainult esimeses jutus Hansust ja wanastpaganast; järgmised jutud esitawad muid aineid. Suurem fugu ainult sellekohaseid jutte nime all „Hans ja wanapagan.“ Rahwajutud Kawala Hansu wiguritest wanapaganaga“ ilmus 1896 Hermann'i kulul Tartus. „Hans ja wanapagan“ nimelises raamatus leidub 101 lugu, aga

ometigi ei wõi ütelda, et see kogu täielik oleks. Raamat tähendab küll kätte, et koguini kõlbmata jutud wälja äetud, aga kõlblikkudestgi ootab mõni veel trükkimist.

Wõrdleme Hansu ja wanapagana jutte meie rahwainule muude wanapagana juttudega, näeme nende wahel warsti suurt wahet. Wanapagan ilmub meile Hansu ja wanapagana juttudes hoopis teises walguses kui muis wanapagana juttudes, niisugustes nimelt, kus Hans tegelaseks ei ilmu. Digust ütelda, piame wanapagana lugude leegionist veel hulga ära lahutama, mis wanalepaganale umbes niisamasugust loomu annab nagu Hansu ja wanapagana jutud. Suuremas hulgas wanapagana juttudes ilmub juttude tegelane meile ometi tõsisena furjana waimuna, nimelt inimese were himustajana. Et hing werega ühendatud, käib leegioni juttude pahemal pool küljel wanapagana püüd selle peale inimeste hingesid kätte saada.

Hansu ja wanapagana juttudes selle wasta ei astu niisugune püüd sugugi platsi. Ülepea pian tähendama, et Hansugi wanapagan — niisuguse nime pian talle andma wahet tegemiseks teiste wanapagana juttude wahel — mõnesgi jutus wähä pahema loomuga meie ette astub, aga enam jagu juttusid ei tea tema pahast tahtmisest peaaegu midagi. Wanapagana jutud wiitwad meid üleüldiselt nagu labirinti, kust ilma Ariadne lõngata wõimata wälja peaseda. Wahel jääme nagu Gordi sõlme ette seisma, kus enam muu nõuu ei aita kui Makedonia Aleksandri wiisi mõõk kätte tõmmata ja sõlm katki raiuda. Wanapagana jutte arutades jõuawad meile tihti Thorer Hundi päewad Permas kätte: me arwame kulla künkale peasawat, tahame kulla sülle, aga pärast poole näeme kulla asemel mulda ja mustast leiame ainult mõne tera kulla. Me piame

šeda wiisi Šansugi wanapagana puhastuse tulesse saatma ja waatama, mis tašt wälja tuleb.

Minu tahtmine täna käib selle peale Šansu wanapaganat ametist lahti lasta, wanapagana ametist nimelt! Aga eht wõtame selle lahtilasfmisega Mooramehe pesu ette? Ma tähendan kohe, et Mooramehi maailmas rohkem leidub kui leiduda tohib. Veel hiljuti nägin Mooramehe, kes külge puutudes külgepuutuja käed mustaks määris. Muft wärw ei seisnud hästi peal. Wii niisugune Mooramees Šoa kohe kätte ja lasse kohe woolu paar tundi mehest üle käia, küll näed, Mooramehest saab eht Europlane. Niisugusesse puhastuse pesusse mõtlen ma Šansu wanapaganatgi saata. Ma loodan, et Šoa arwustuse kost wanapagana rehe parsilt päritud tahma mehikest ära uhub ja mehike üsna uuel kujul meile ilmub.

Wanapagana nimega nimetab meie rahwas tavalisest kurja waimu, saadanat. Paneme aga šõna ennaft paremini tähele, siis saame sedamaid aru, et šõna alguses midagi muud tähendas, nimelt wana paganat, j. o. elatanud paganat. Šõna omaduse osa juurde seisma jäädes pian nimetama, et „wana“ šõna rahwa suus meel teises tähenduses tarwitatakse. „Wana“ šõna astub rahwasuus tihti päris, õige šõna asemele. Nii üteldakse näituseks wana meister. Niisugusel korral ei taheta sagedasti sugugi meistri iga ära tähendada, waid ainult meistri osawust. Wana meister tähendab siis sedasama, mis õige meister, päris meister. Eht wõtame nimetuse: wana waras. Wana waras ei tähenda sagedasti sugugi warga iga, waid warga osawust. Wana waras oleks teise šõnaga sedasama, mis päris waras, õppinud waras, meister waras.

Paganagi šõna muutis aja jookšul oma tähendust.

Magu tuttaw, oleme sõna Ladina keelest lainanud. Ladinlaste paganus tähendas maameest, talumeest. Sinnedesse ilmus ristiusk kõige ennem, maarahwas jäi ristiusust kauemini puutumata. Üleüldse seisis talurahwas hariduse poolest madalamal järjel kui linnarahwas. Enam põlates rääkis linnarahwas maarahwast ehk paganatest. Kega mööda wõttis maarahwasgi ristiusu wasta. Paganate nimi anti nüüd weel neile, kes ristiusku ei tunnud. Niisugusega tähendusega päris aja jooksul meiegi rahwas pagana nime.

Ristiusu toojad õpetasiwad efitwanemaid paganate ja ristiinimeste wahel wahet tegema. Jäi mõni oma wana usu sisse kindlaks, siis hakati niisugust wanaks paganaks nimetama. Hiljemini kadus ristiusu mõju meie maalt. Wanaks paganaks hakati paganate peameest kurja waimu hüludma. Sõna muutis siis pika peale oma tähenduse.

Minu oletamise järele ei tähenda Hansu wanapagan wanapaganat sõna laiemas, waid ainult kitsamas tähenduses. Hansu wanapagan ei oleks siis sugugi kuri waim, waid ainult päris pagan.

Kudas wõime seda oletamist ometi põhjendada? Enne nimetasin juba, et kurjategemine Hansu wanapagana loomus tawalisesti puudub. Piab keegi kuriwaim olema, siis wõiks seks ennem Hansu ennast kui wanapaganat nimetada. Hans ju ei tunne muud püüdmist kui wanalepaganale kurja teha. Kurja tegemise üle rõõmustab ta weel pealegi. Hans ei tagane kõige suuremate kurjategude eest tagasi: ta saadab wanapagana lapsed surma, tapab wanapagana naese, teeb wanapagana omagi elule otja. Waewalt leitakse Sahalinis asujat, kelle süü register ühes ainsas perekunnas nii suureks tõuseks kui Hansul wanapagana juures. Saadan-

litu kurjusega on Hans kümme korda Siberi ära teeninud. Otsime kurja waimu, siis ei leia me seda wanastpaganast, waid Hansust. Ennem oleksin sellega ühes nõuus, kui keegi Hansust tahaks saadanat teha kui et wanalepaganale seda auu antakse.

Tawalifesti arwadb Hansu wanapagan täiesti head loomu. S a l a t a ei taha ma ometi, et mehikesele wiimaks mõrtsuka mõtted pähä tulewad. Aga mõtelgem olude peale. Mõte Hansu tappa ilmub wanalepaganale alles siis, kui Hans wanapaganat mõnda aega hirmsamini piinanud kui waarao Jisraeli lapsi, wanapagana warandust rööwinud ja wanapagana lapsedgi ära tapnud. Ühelgi wiisil ei saa wanapagan Hansust — saadanast — lahti: Hans teeb iga päewaga suuremat kurja kurja peale. Seal ei aita wanalepaganal enam muud nõuu, kui kipub Hansu elu kallale. Tappis ja rööwis Hans ristiinimesena ilma armuta, siis wõime vähem imestleda, kui wanalepaganale delusest lahtisaamiseks wiimaks mõrtsuka mõtted tulewad. Tahab ju loomulik ristiinimene alati kurja kurjaga kätte maksta, kui palju mitte enam pagan, kes Kristuse õpetust ei tunne! Sedawiisi ei leia me wanapagana kurjategemises mingisugust põhjust, mis sunnits wanapaganat saadanaks tunnistama, seda enam weel, et ta Hansu hingegi enesele ei püüa.

Teiselt poolt mõiks lapse wahetamine wanapagana poolt ometi minu wasta tunnistada. Wanapagan tahab oma lapse ristiinimeste lapse wasta ära wahetada. See wahetuse lugu sunnib meid wanapaganat ometi kurjaks waimuks tunnistama. Dige, aga nagu näha, ei kuulunud lapsewahetamine esiotsa sugugi Hansu wanapagana juttudesse. Tõsine kuri waim püüab rahwa arwamise järele lapsi ära wahetada. Et rahwas kõit

kurjad waimud ühte katlasse ajanud, on seegi ja mõni muu jutt Hansu wanapagana omaks tembeldatud, ehk küll jutt esiotsa Hansu wanassepaganasse sugugi ei puutunud.

Juttude ärasegamisest ühe teisega annab järwe kinnipanemise jutt mõnusat tunnistust. Selle jutu järele piaks wanapagan oma naesega, lastega koguni järwes asuma. Seda järwe kinnipanemise lugu piame aga Kalewipoja juttude teisindiks nimetama. Kalewipojas ilmub kinnipanemise kartja wete waimuna, siin aga wanapaganana.*) Wetewaimu kartuse leiame päris korras. Et aga wanapagan — kuriwaim — wees asuks, sest ei tea meie rahwaluule midagi. Wette kipub ta küll mõne korra, kui waenlased mehikesel kannul. Wette jääb ta ometi nii kauaks kuni hädaoht mööda. Siis otsib enesele jälle kuiwal maal aset. Seega tuleb järwe kinnipanemise lugu tingimata wanapagana kirjast maha kustutada.

Raskem on wanapagana huntide ja pikse kartust ära seletada, kui wanapagan nimelt ainult paganaks tuleb arwata. Huntide ja pikse kartus on ju kurjade waimude tundemärk. Ma mõtlen ometi: huntide karja wõiks pagangi karta, teades, et hulgaga raske toime saada. Niisama wõiks lihtne pagangi pikse nobli karta, kui nende häwitawat tööd tunda saanud. Teiselt poolt jälle wõime oletada, et huntide ja pikse kartus muudest wanapagana juttudest Hansu wanalepaganale ehteks juurde lisatud.

Sedasama wiisi on Hans hobuse, laudlina ja nuia omanikuks saanud. Palgaks, näe, annab wanapagan Hansule peale hobuse tats ülemal nimetatud asja, mis

*) Kalewipoeg, X.

imelikka omadusi avaldavad. Kuid terve lugu ei avalda muud kui lainamist. Sakslastelt on saadud terve jutt, mis hobuse, laudlina ja nuiat kohta käib. Sellesse juttusse on nüüd üsna ilmasüüta Hans punitud. Lugu esitatakse meile nii, nagu oleks wanapagan Hansule imelikud uued „sammud“ annud. Siin räägib aga terve Hansu ja wanapagana lugu niisuguse kingituse wasta. Hans, kes wanapaganale igapäew kurja teinud ja wanapagana omasteid tapnud, piaks nüüd wanapagana käest sammo sarnasid kingitusi saama? Ei, need kingitused ei puutu Hansu ega wanapaganasse sugugi.

Mida tuleb aga wanapagana moondamisest arvata? Eks tunnista see moondamise lugu, et wanapagan ometi waimude kilda langeb? Dige, aga moondaja wanapagan ei ole Hansu wanapagan. Ühe jutu järele käinud wanapagan Hansu sepikojas ühte lugu kuusamas. Hans hakanud mõtlema, kuidas kuusajast lahti saada. Ahwatleud wanapagana karpi pugema. Wanapagan kahanenud ja pugunudgi karpi. Hans karp kinni ja tulesse. Tagunud sellepeale wanapagana surnuks. — Jutt näitab ju, et Hans sugugi wanapagana teenistuses ei seis. Wanapagan ilmub siin kuusajana kurjana waimuna, saab aga selle eest Hansult oma palka: Hans mõtab ta elu. Rahwasuus leiame mõnda tähendatud jutu teisindit. Meis teisindites ei kanna ometi sepp Hansu nime. Tõsine kuriwaim tuleb seppa kuusama, ja sepp tapab ta selle eest. Sepa juhtumise on Hansuga ära segatud ja Hans sepaaks tehtud. Kuid sepp Hans ei sünni sugugi Hansu ja wanapagana juhtumistesse.

Sedasama wiisi on Hans jutu sisse segatud, kelle järele wanapagan pojad hoosteks moondab ja Hansu

juhatusel metša saadab puid tooma. Ja sarnaselt lainiks tuleb Hansu karjas käimise lugu pidada ja mõnda muud veel peale selle. Meis juttudes ei ilmu wanapagan Hansu wanapaganana, waid kurjana waimuna, kellega Hans kudagi wiisi ühendusesse seatud. Liig hõlpsalt lisas üks ehk teine jutustaja wanapagana jutudes kurjawaimu waenlasele tuttawa Hansu nime juurde ja sedawiisi luuletati Hansu wanalepaganale hull tegusid juurde, kellest tal kõige vähemat aimu polnud. Kärbime need wõerad ained aga maha, siis piame tunnistama, et kuriwaim kõige vähemalt Hansu wanaastpaganast kaob ja järele ainult tawaline pagan jääb. Kõigi karpimiste pikem põhjendamine wiiks meid liig kaugele. Tahaksime kõike pikemalt põhjendada, piaksime küsimise kohta terve raamatu kirjutama. Siin wõib ainult kätte tähendada.

Hansu wanapaganat paganaks nimetades ei taha ma teda ometi veel igapäewaseks inimeseks tunnistada. Selle wasta räägiwad mitmed märgid. Igapäewane inimene ei jõua iialgi neid töösid korda saata, mis Hansu wanapagan; ta kisub kuustesid juurtega üles nii hõlpsalt nagu kapstaid, raiub hoobiga päratu kuuse maha; weab suure kuuse wastaotša koju; lõhub natuke ajaga 100 sülda puid walmis; jookseb põdraga wõidu; wõtab 3 tsetwerti odre selga. Westekiwi piab ta sõrmuseks ja weeretab sõrme otsas nagu luuawõru; wiskab kiwi nii kõrgesse taewa alla, et kiwi alles tunni pärast tagasi maha langeb. Püssi laeng Hansu wanapagana suhu paneb mehikese ainult läkatama. Waadi tõrwa joob mehike ühe joonega ära, niisama waadi piiritust; püüab jõgegi tühjaks juna ja jooksgi, kui enne wee lõpenist õnnetust ei tuleks. Liig kaugele wiiks meid kõiki Hansu wanapagana wa-

gewaid tüffa üles lugeda. Mendega wõib Hansu wanapagan julgelt Kalewipoja kõrwale astuda.

Otseskohe ei anna jutud Hansu wanapagana suuruse kohta teateid, waid ainult jõe kohta. Need teated sumniwad meid ometi igapidi oletama, et jõud suurusega käsi käes käib. Lihtne inimene, s. o. tawalise suurusega inimene ei jõuaks iialgi sarnasid tegusid korda saata. Hans teeb suuga küll kõik needjamad tööd walmis, aga teoga ei pease ta kuigi kaugele. Hans on ülepea laisk; ta ei katsugi teha, kui wahel mõnda tööd wõiks teha. Hansu wanapagana jõutükid panewad meid oletama, et meil Kalewi sarnase jõumehega tegemist. Hansu wanapagana jõutükid sumniwad meid otsust tegema, et me seda paganat hiiuks piame arwama. Hansu wanapaganat hiiuks nimetades juhtub meile ometi Munamägi teel ette. Üks teisind teab, et Hans suuruse poolest oma peremehest wähem ega juurem ei tohtinud olla. Seega piaksite Hansugi hiiuks tegema. Kuid niisugusel oletamisel puudub põhi. Me peaseme sest Munamäest ehk ometi üle, kui tähele paneme, et muud teisindid midagi tingimisest ei tea, kelle järele Hans wanapaganaga täiesti ühepikkune pidanud olema. Wist on niisugune tingimine mõnesse teisindisse alles hiljemal ajal juurde lisatud, niisama nagu teine teisindides leiduw tingimine, kelle järele peremees ega sulane teiselt ei tohtinud kuulda wiha awalbust. Sarnane wiha wõi meelepaha awalbus pidi teisele kohe wõidu andma meelepaha awalbaja üle. Suurem jagu jutte ei tunne ometi sarnast tingimist. Kui suuruse tingimine puudub, ei pruugi Hans enam hiiuks hakata.

Snimesena esitawad muidugi rahwajutud Hansu peremeeft. Hansu peremees on suure maa pidaja, tal

on hull hooneid, karjad, põllud, heinamaad, karjamaad. Tugewa jõu pärast teeb ta esiotja kõik töö ise ära, pärast poole jõuab aga selle arvamisele, et õige peremees sulast piab pidama. See sulase palkamine — Hansu teenistusesse võtmine — saadab teda mõnesugustesse hädadeesse. Hans põletab ta majasid, kaotab karja, lõhub aedu, hävitab wiljapuid, lühidalt, saadab ta majapidamise kõige viletsamale korrale. Mõne teise järel ei aita peremehel viimaks enam muud nõuu kui piab põgenema, piab oma koha maha jätma, et hirmsast waenlastest Hansust lahti peasebada.

Jõu poolest käib hiiu Hansust sada korda üle, paraku aga mitte nõuu poolest. Nagu alati, esitab hiiu siingi otskohtlust. Otskohtlase meelega usub hiiu kõik, mida kelm Hans talle ette waletab. Metsas asudes ei tunne hiiu maailma wigurisi. Uue aja talumatsi püüdjana ilmub dieti Hans: ta peardõm on ligimesele kahju teha, ainuke püüd enesele kasu saata. Hiiu läheb alati selle talumatsi püüdja võrku.

Wõeramaa hiiud võitlewad tavalisest jumalatega. Jumalad võidawad nad alati ära. Meie mythologias astub jumalate puudus päewakorrale. Jumalate puudusel ei wõi hiiugi jumalatega võidelda; jumalate asemele astuwad meil inimesed. Aga otskohtlase hiiu käsi käib uuema aja inimese ees niisama nagu muistse jumala ees; tarkusega, õigem kawalusega võidawad mõlemad toore jõu ära, mida tarkus pole juhtimas. Me wõiksite ütelda, et terve Hansu ja wanapagana lugu võitlemist muistse ja uue aja wahel awaldab. Otskohtlane hea muistne aeg piab kawala, kurja uue aja eest taganema. Mõni tahab Hansu peremeeft paganuse ja Hansu ennast ristiusu esitajaks teha. Hiiu kohta ei ole mul ses tiikis midagi ütlemist, küll

aga Hansu kohta. Hans piab ristiusku esitama; ta ristiinimese loomu tunnistas juba ta ristiinimese nimi Hans. Hansu ristiusu esitajaks teha tähendab sedasama mis hernehirmutust inimese esitajaks teha. Ristiusu kandja Hans on ristiusu irvihammas. Riisuguse risti-kandja võib ainult pagan wälja haududa. Indias näeme praegugi weel sarnast lugu. India targad lunletawad ristiinimesi kõige kurjuse ja paha kandjateks, kuna nad paganaid nagu ingliteks püüawad tembeldada. Piaks Hans tõesti ristiusu kandjat tähendama, siis wõis Hansu kaju küll ainult paganate seas elusse härgata. Parem on ometi, et Hansu uue aja esitajaks jätame, selle uue aja esitajaks, selle ilmarwaade „minust“ wälja läheb, ligimist teelt hoopis kõrwa saata püüdes, umbes nagu Niebische seda teha katsus.

Näitab Hansu ja wanapagana lugu ka uue aja hariduse pankroti tõbe muistse aja otskohtluse kõrwal ja sunnib meid selle hariduse kandjale selga pöörma, võib see lugu meile ühes tiikis ometi koolmeistriks hakata. Keelt kõige vähemalt õpetab lugu meid paremini tarwitama. Sellega ei taha ma ütelda, nagu leiaksime Hansu ja wanapagana juttudest hiilgawaid eeskujusid, mis noored kirjanikud ja laste õpetajad kätte piaksiwad õppima. Ei, koguni wasta oksa. Hansu ja wanapagana lugu õpetab kõiki fulemehi ja ühtlasi kõnemehi, kudas ei tohi rääkida ega kirjutada. Keeleharjutuse kooliks saab seega Hansu ja wanapagana lugu ühtlasi. Hiiu muistse aja esitajana ei pane keele selguse peale mingisugust rõhku. Uue aja wigurimees lööb sellepärast ta ühte lugu üle. Hans kütab käsu peale sauna ära, hoiab ehk paneb aida ukseid kinni, pekstab rehe puruks, laotab linad, ihub raua ära. Hans wõtab karja suuruse, raiub wiljapuud maha, kistub

peremehe lastel nahad seljast, paneb perel hambad warna, tapab lapsed, nõtib loerad. Kes lueb kõik need pahad teod üles, mis Hans peremeeft sõnast kinni wõttes tegi. Hiiu teeb ühtelugu keelewigasid ja Hans nuhtleb teda iga wia eest. Dtskohtluses ei tule hiiule meelbegi enne, et ta ütluksi teisiti wõidakš mõista, kuni Hans teoga seda kätte näitab. Siin on koht, kus Hansu ja wanapagana lugu meile kõigile õpetust annab, kudas ei tohi rääkida ega kirjutada. Hans oma mõistmisega hoiatab igaüht ta kõnes, et igaüks sõnu selgesti wälja ütteleks, nii et nende wõeriti mõistmist ette ei tuleks.

Nagu näitab, tuleb kogu Hansu kuju germanlaste päranduseks lugeda. Sest germanlaste muistsetes jutudes ilmub Hans tihti ja sealt rändas ta wist meiegi maale. Sellegi poolest ei tohi me Hansu ja wanapagana juttusid omast rahwaluulest maha kustutada. Ei, nad on meie Ilmarise lõõtsa ja wafara all käinud, rahwaluule sepp neid 10 wõi 100 korda uuesti tulde saanud, nii et Saksa Hansust päris Eesti Hans saanud. Leiame ka mõnes muus jutus ehk wahel nagu natuke wõerast maitu juures, keelewigade ülesotsimises ei tohi küll keegi Hansule wõera wara pruutimise poolest süüid mõista. Keelewigade jutud ja hull teisigi, mida siin üksikult üles lugema ei hakka, jääwad luuks Eesti luust, lihaks Eesti lihast.

Me jõuame lõpule. Mooramees on oma wärwi kaotanud, wanapaganast hiiu saanud. Piab keegi jutudes kurja wainu osa mängima, siis kõlbab jeks ifka ennem Hans kui Hansu peremees, jekt Hans ei ole enam tarkuse ega kawaluse, waid saadanliku tigeuse ehitaja. Hansu kohta wõib ütelda: ta sees asub saadan l

Kuningas taluvankril lõitmas.

I.

6 Oktobril 1700 oli Pärnus suur rõõmupäev. Kuningas Karl XII. jõudis oma sõjaväega ilma ootamata Pärnu alla. Pärnu rahvas tahtis kuningale oma auustust üles tunnistada, aga kuningal puudus aeg auustuse vastavõtmiseks. Kuningas ei olnud Pärnusse tulnud aega viitma, vaid Pärnust edasi sõtta minema. Riiga piiras Saksi sõjavägi ümber, Narwa ümber seisivad venelased. Mõlemaid linnu tahtis kuningas ära peasta. Ära peastma minemiseks läks palju ettevalmistusi tarvis. Mõnda päeva kulus, enne kui sõjavägi laevadest välja Pärnu jõudis. Torni pärast oli palju hobusid merel otja jaanud: nende asemele pidi uusi muretsetama.

Rõõmuks kuulis kuningas Pärnus maale jõudes ometi, et Saksi sõjavägi Riia alt ära läinud, selle asemele aga Rokenhusi ümber piiranud. Riisama kuulis Karl XII. Pärnus, et Narwa ümberpiiramine edasi kestab ja Wene vägi peale selle juba sügavamasse Gestimaale tunginud. Wiimane sõnum tegi kuningale ruttu taha.

Nähes, et sõjawägi Pärnust nii pea Tallinna poole ei peaſe, wõttis kuningas nõuukſ Ruhja ſõita. Ruhjas wiibis ſel puhul Rootſi kindral D. W. Welling umbes 9000 mehega. Seda oma sõjawäge tahtis Karl ſeni üle waadata, kuni Rootſiſt tulnud sõjawägi Pärnus ennast Tallinna mineku waſta walmiſtas. Ühtlaſi tahtis kuningas kindral Wellingiga ſõja pidamiſt läbi rääkida. Welling pidi Wiljandi ja Paide ſaudu otſekohe Rakweres ſe minema. Rakwere määras kuningas terve sõjawäe kogumiſe kohaks. Rakweres pidi kindral Welling kuningat Rootſiſt tulewa wäega ootama ja ühtlaſi terve sõjawäe jaoks moona muretsſema.

Kõik need ettewõtmifiſed tarwitaſiwad läbirääkimifiſt ja nõuupidamiſt. Kuningas arwas, et firjalitult kõike nii häſti ei ſaa ära talitada kui ſuufõnal. Sel põhjuſel jättis kuningas oma sõjawäe Pärnu, wõttis ratſu ja kihutas Ruhja poole. Kuningaga ühes ſõitis kindral Rehnskjöld ja teejuhiks ja keeletargaks üks Pärnu mees.

12 oktobril läſſiwad nad teele.

Kuningas oli kõige paremal tujul. Tihti naljatas ta kindral Rehnskjöldiga ja rääkis oma ettewõteteſt.

„Kõrgus kõneleb, nagu oleſſiwad waſtaſed juba ära wõidetud!“ tähenaas kindral kuningale.

„Pole kartuſt, küll me nad wõidame!“ waſtas kuningas. „Kui forra hoolega peale haſkame, küll me ſiis neift jagu ſaame!“

Nii kõneledes ratſutaſiwad mehed Ruhja poole.

Woltwedi ja Wõiſekiila wahel jäi kuningas oma ſeltſiliſteteſt forra natuke maad maha. Seltſiliſed tahtſiwad kuningat oodata, aga kuningas käſkis neid edaſi minna peale, lubas neile pea järele ratſutada.

Kuningas lastis tüki aega hobuse sammude minna. Kui hobune jälle sõrkima hakkas, nägi kuningas talumehe koormaga enese ees. Mees istus koorma peal. Ratsalast enese taga kuuldes pööris mees enese koorma peal ümber, käänas hobuse kraawi poole ja waatas ükssilmi järeletulijat.

Eune veel kui mees aru sai, oli wanter liig kraawi kaldale jõudnud ja hakkas ümber kaaluma. Nüüd alles filmas mees hädaohtu. Kargas filmapilgul koormalt maha, aga liig hilja. Wanter oli ometi juba pool külleli kraawis.

Seni oli kuningas oma ratsuga mehe juurde jõudnud. Kuningas pidas hobuse kinni ja jäi mehe äpardust waatama. Küll katkus mees wankrit kraawist wälja upitada, aga ei saanud tudagi wiisi selle tööga toime.

Kuningas waatas tüki aega pealt. Ei mees saanud koormat kraawist wälja.

Korraga kargas kuningas hobuse seljast maha, sidus hobuse puu külge kinni ja läks ise mehe juurde.

„Ratsume õige kahe mehega!“ ütles kuningas mehele Saksa keeli.

Mees waatas kuninga peale, aga ei mõistnud sõnagi, mis kuningas rääkis. Mees arwas, et ehk saks temaga kuri, et ta mütsiga saksa ees seisab. Tõmmas mütsi sedamaid peast ära, jättis wankri upitamise seisma ja jäi kuninga otse wahtima.

„Pane müts pähä!“ naeratas kuningas.

Ei mees mõistnud.

„Pane müts pähä!“ käskis kuningas uuesti.

„Ei mõista!“

Kuningas läks, wõttis mütsi mehe käest, pani mehele pähä. Kuningas märkas nüüd selgesti, et mees ta keelt ei mõistnud.

„Upitame nüüd wantri kraawist wälja!“ ütles kuningas mehele.

Teades, et mees ta ütlust ei mõista, läks kuningas ja pani käed wantri külge. Nüüd asus meesgi appi. Kuningas aitas natuke tõsta ja sundis hoost tõmmamisele. Üks, kaks, kolm tõmmati hobune ja wanger kraawist wälja.

„Waata, et enam tagasi waadates wantrit kraawi ei lase sattuda!“ ütles kuningas naeratades mehele. Väks siis, wõttis hobuse puu küljest lahti, kargas selga ja sõitis selfilistele järele.

Mees wõttis uuesti mütsi peast ja tänas aitajat.

„Niisugust lahket saksa pole ma weel näinud!“ pomises mees iseeneses. „Saks nähafe ta itka olewat, ehk ma küll kudagi wiisi aru ei saa, kudast sakš wõis appi tulla. Meie suured sakšad sõidawad meie peale waatamata mööda, aitamisest pole juttugi. See wõeras piab küll mõni wäike sakš olema! Ime aga wäiksestgi sakšast, et mulle appi tuli.“

Mõnda arwates lastis mees hobuse koormaga kuningale järele sammuda.

Warsti selle peale sõitis koormamehele wana tuttau järele. Tuttau koormamehega juttu ajama.

„Kas oled kuulnud, et kuningas täna mööda sõidab?“ hakkas tuttau küsima.

„Ei ole kuulnud ega näinud!“ wastas koormamees. „Mis imejutt see on! Kuust kuningas siia tulnud? Zumal taewas on kõrges ja kuningas kaugel!“

„Ei, ei, räägitakse, et kuningas tõesti täna Ruhja sõita!“ kostis tuttau. „Mis kuningas Ruhjas tegema hakkab, seda ma ei tea, aga Posti-Peeter kõneles, et ta nii postisakstelt kuulnud. Sakšadgi ometi pole kuningat näinud!“

„Wõib olla, ehk tuleb veel!“ arwas koormamees. „Kes teab, wist oli see mõni kuningas pois, kes minu wanfrit aitas kraawist wälja upitada. Meie safsad ju poleks appi tulnud. Safta moodi mees nähti teine olewat!“

„Wõib olla, ehk oli kuningas pois!“ ütles tuttavgi omalt poolt ja sõitis edasi. Koormamees lastis pikka-misi järele hammuda ja mõtles ise, kui head poisid kuningal on.

II.

Koormamehe juurest kihutas kuningas seltsilistele järele. Veel ei olnud ta kuigi kaugele jõudnud, kui forraga tähele pani: hobune hakkas lonkama. Kuningas kargas hobuse seljast maha ja waatas, mis hobusel wiga. Nägi, hobune rana ühe jala alt ära kaotanud. Konarane tee tegi ilma rauata hobuse jalale waewa ja pani hobuse lonkama.

See nähtus pahandas natuke kuningat. Aga mis teha! Hobuue lonkas. Lonkawa hobusega peasis kuningas waewalt Ruhja. Peale selle ei silmanud kuningas ikka veel seltsimehi. Julgesti arwas kuningas, et kindral Rehnstjöld teda otsima tuleb, kui kaua näeb kuningas kadunud olewat, aga seni wõis ometi tüft aega mööda minna. Ilmaaegu ei tahtnud kuningas ometi sugugi aega wiita.

Rõõmufs nägi kuningas ometi tee ääres pea sepapaja. Lonkawa hobusega läks ta sepapaja ukse ette.

Sepp tuli safta nähes kohe sepapajast wälja ja teretas auupakkisult.

„Mu hobune on rana alt ära kaotanud, pane talle uus raud alla!“ ütles kuningas sepale.

Sepp ometi kuulis pärani sunga jultu pealt. Ei mõistnud sõnagi.

Kuningas sai kohe aru, et siingi saksa keelt ei mõistatud. Kuningas andis Rootsi keeli rautamise käsku. Ei paremat palka ühtigi.

Aga kuningas polnud nõuunäljane. Läks ise, tõstis hobuse jala üles, näitas sepale rauata jalga.

Nüüd märkas sepp, mis mõeral tarwis. „Küll saab, küll saab!“ ütles sepp ja läks sepapatta randa otsima.

Sepapajas juhtus seekord 3—4 sepilist olema, nende hulgas üks, kes noores põlves mõned aastad Karksis tuapoisiks olnud ja mõned sõnad õppinud Saksa keelt purtsima.

Selle mehe kutsus sepp nüüd appi seletama. Kuningas arwas aga, et ilma mõera abitagi hobuse rautamisel läbi saab.

Selle vastu tahtis kuningas teises tükis mehe abi tarvitada. Hobuse jalale oli ikka veel raud alla löömata ja hobune ise lonkas. Waewalt oli uskuda, et uus allapandud raud lonkamise kohe kaotas. Seda wiisi ei võinud lootagi, et kuningas nii pea Rühja jõudis. Aga aga ei soowinud kuningas palju wiita, sest Pärnusse oodati teda tagasi.

Kuningas arwas sellepärast, kudas uut hoost muretse-
da ja uue hobusega seltsimeeste järele sõita.

Kui nüüd mees kuninga juurde astus, küsis kuningas kohe, kas mees teda Mõisikulasse ei wõtaks wiia. Sealt lootis kuningas hobuseid saada, kellega Rühja wõis sõita.

Saksa keele purtsija juhtus just hobusega, wank-
riga sepal olema.

Mees kohe kuningale wasta: „Hea meelega, kü-
minu hobune ja wanger saksale kõlbab!“

Kuningas aimas, mis mees tahtis ütelda. Was-
tas kohe: „Pole wiga, küll läheb! Too aga hobune
ja wanger wälja!”

Mees läts, ajas hobuse sepapaja ukse ette. Ho-
busel seisis küll juba oma 20 aastat turja peal. Minult
tubli wäät tegi hobusele weel elu sisse. Wanger jälle
oli puuratastega, s. o. rautamata. Wankri redelid
andsiwad sagedast sõnifu wedamistest tunnistust.

Kuningas waatas wankrit. „Mis teha, kui pare-
mat pole! Hädaga jõõb wanapagan kährseidgi!”
ütles ise ja astus wankrisse. Enne seda käskis oma
woorimeest sepale seletada et sepp hobuse Wõisefülasse
wiiks, sealt saada omanik hobuse homme kätte.

Kuninga kassakeelne jutt oli kuninga woorimehel
palju kergem Gesti keelde ära seletada, kui mehel enesel
kassa keeli kuningale seletust anda. Mees rääkis sepale
wõõra nõudmise ära. Sepp lubas hobuse homjeks
rautada ja Wõisefülasse muretseda.

Nii oliwad asjad efiotsa korra peal.

Woorimees andis hobusele witsa ja sundis looma
sõrkima. Hobune sõrkis natuke aega, hakkas aga õige
pea jälle sammu käima. Uuesti pani mees witsa ametisse,
kuid järgmisel filmapilgul unustas loom witsa hirmu.
Müüd ei saanud mees muud kui pidi witsaga ühte lugu
tööd tegema. Seda ei pannud ometi kuningas sugugi
imeks, sest sel ajal elos witsahirm alles paradiisi elu.
Witsahirmu anti inimestele, mis siis weel hõõstest
rääkida!

Efiotsa tegi kuningale uut moodi sõit nalja. Pea
tüdis ometi kuningas sest ära. Parata ei wõinud
kuningas midagi: paremat sõiduriista ega weolooma
polnud saadawal. Kuningas pidi kannatama ja waa-
tama, kudas kroniga edasi peasis ja seltsimehed kätte sai.

III.

Paar wersta oli kuningas seda wiisi taluwantril edasi sõitnud. Suba paistfiwad eemalt kaugelt kuninga seltsilised, kui kuningas korraga filmas, et talle nelja hobuse tõld wasta tuli. Tõld sõitis, toredad hobused ees, kärmesti kuninga poole.

Tõlba pani kuninga woorimeesgi tähele ja hakkas aegsasti hoost maantee ääre poole hoidma. Weel olid nad tüki maad tõllast eemal, kui tõlla kutsar neile jälle wasta hüüdis: „Teelt eest!”

Kuninga woorimees tahtis hoost üsna maantee äärde tõmmata. Kuningas nägi seda, hakkas ohja finni ja juhtis hobuse jälle kaugemale tee peale.

Seni oli tõld ligemale jõudnud.

„Teelt eest!” karjus kutsar uuesti. „Kas te ei näe, et suured saksad tulewad? Kas te olete joobnud wõi? Tarwis õige teile tubli nahatäis anda!”

Nii karjus kutsar ja näitas kuninga woorimehele piitsa.

Woorimees tõmmas uuesti hirmuga hoost tee kõrwa. Kuningas tõmmas teist korda ohja mehe käest ära ja juhtis hobuse teele tagasi.

„Mis see mees karjub?” küsis kuningas woorimehelt.

„Kutsar karjus, et teelt eest lähetsime! Suured saksad tulla!” katus woorimees oma punduliku Saksa keelega nii hästi seletada kui iganes võimalik.

Et kuninga wanger ikka weel teel seisis, hakkas tõlla peremees karjuma: „Teelt eest, kas te ei kuule! Kui mõnda korda piab seda talle üteldama!”

Seni oli tõld kuninga woorimehe wankri ette seisma jäänud.

„Kes ja oled?“ kargatas tõlla omanik kuninga woorimehe peale. „Ütle mulle kohe, kes ja oled ja ja piad oma palga saama. Sa piad mu juurde tulema ja küll wahimees sind seal õpetab, kuidas edaspidi piad terwe tee suurtele sakstele andma!“

Woorimees hakkas hirmu pärast wärisema.

„Mis? Mis wiga?“ küsis kuningas wärisewalt woorimehest. „Mis see wõeras ütles?“

„Mis wõeras ütles!“ katkus kuningas woorimees saksa keeli seletada. Ei teadnud aga, kuidas ümber panna. Näitas siis käega, mis wõeras ähwardanud.

„Lubas nii teha!“

„Mis! Mis!“ käratas kuningas. „Tema julgeb sind selle eest nuhelda, et ja teest eest kraawi ei läinud? Tee on kõikide pärast!“

Tõlla omanik kuulis kuningas saksa keelelist kõnet woorimehega. Hakkas omaltki poolt nüüd saksa keeli harjuma.

„Kas te jeda ei tea, et suurte sakste eest teelt kõrvale piab mindama?“

„Tee on kõikide pärast!“ wastas kuningas pealt näha rahulikult. „Me oleme nii palju teed annud, et oma nelja hobusega küllalt mööda peofete!“

„Kes fina oled, et ja minuga nii wiisi julged rääkida?“ karjus tõlla omanik wasta. „Kas ja ei näe, et ma suur sakš olen? Kes oled fina aga? Wasta!“

„Suur sakš ma ei ole!“ wastas kuningas rahulikult. „Olen ainult Rootsi kuningas.“

Tõlla omanik puhkes kiuldes pilgates naerma. „Wõi Rootsi kuningas! Wõi Rootsi kuningas! „Siis tahan ka mina ütelda, kes mina olen! Mina olen

Rooma keiser! Rooma keiser nõuab aga Rootsi kuningalt: Teelt eest!"

Kuningas sai selgesti aru, et tõlla omanik ta juttu ei uskunud, waid seda suurustamiseks wõi hullu jutuks arwas. Sellepärast omalt poolt siis wastas, et Rooma keiser on. Kuningas arwas, et niisuguse loo üle wihastada ei maksa, waid parem waadata, mis tuleb.

"Rooma keiser nõuab uuesti: Teelt eest!" hüüdis tõlla omanik.

"Rootsi kuningas arwab, et ta ei prungi Rooma keisri sõna kuulda!" wastas kuningas uuendatud nõudmise peale.

"Siis pruugin ma wägiwalda!" hüüdis tõlla omanik juba wihastelt.

"Ole hea!" wastas kuningas ja hüppas wanterilt maha.

Paraku polnud ometi "Rooma keisril" peale kutsari kedagi appi kutsuda. Kutsar pidi aga hobuseid kinni hoidma. Need oleksiwad muidu oma teed läinud, enne kui asjad diendatud.

Tõlla omanik waatas wihastelt ümber, kas kusa-gilt abi ei saa. Ligidal ega kaugel polnud kedagi näha, peale kuninga woorimehe. See muidugi tõlla omanikule appi ei tulnud.

"Küll saab mängist!" ütles selle peale kuningas rahulikult tõlla omanikule. "Mul wõimata kauem aega wiita. Kutt taga Ruhja minna. Sellepärast ole hea, tule tõllast wälja, anna tõld mulle Möisefülasse sõita, ise wõid minu woorimehega järele tulla! Ole hea, tõllast wälja!"

"Mis!" karjus tõlla omanik! "Sina julged mind tõllast wälja ajada!"

„Julgen küll!“ kostis kuningas. „Kui sina mind julgesid kraawi minna käskida, siin julgen mina sinult tõlda nõuda! Tõllast wälja! Mul rutt!“

Seda üteldes astus kuningas käskiwalt tõlla poole.

„Teelt eest!“ kirjendas tõlla omanik wihaselt. „Minulgi pole aega enam niisuguse mehega jännata, kes ei tea, mis räägib!“

Ennast kutsari poole pöördes ütles tõlla omanik: „Anna hoostele piitsa!“, sõida edasi, olgu ees, kes olgu!“

Nüüd aga tõmmas kuningas mõõga piosse, astus hooste ette ja ütles kutsarile: „Sa ei sõida sammugi edasi, kui sa mu mõõka ei taha maitseada!“

Kutsar ei mõistnud ometi kuninga juttu.

„Seleta kutsarile, mis ma ütlesin!“ käskis kuningas tõlla omanikku.

„Käsi kutsar hobusid ümber pöörda ja mind Mõise-külasse wiia. Ise tule tõllast wälja, astu minu wankrile ja sõida järele!“

„See on ju päris rõõwli tütt!“ karjus tõlla omanik, kui kuningas palju mõõgaga tõlla omaniku ligidal hooste ees seistes käsku kordas.

„Rõõwli tütt rõõwli tüki wasta!“ kostis kuningas rahulikult. „Ei osanud sa meist ilusasti mõõda sõita, siis lepi sellega, kui nüüd katsun, kuidas sinu hobused sõidawad. Mõisekülas wõid hobused jälle kätte saada. Seni aga tõllast wälja!“

Küll ei tahtnud tõlla omanik tõllast wälja tulla aga wõeras nõudis, paljas mõõk käes, wäljaastumist nii waljult, et muud nõuu üle ei jäänud. Oles tõlla omanikul mõõk enesel kae pärast olnud, ei ta oles nii hõlpsalt järele annud. Nüüd aga puudus

tal wastuhakkamiseks iga sõjariist, isegi kepp. Ja abi kufagilt ei saanud.

Tõlla omanik kolis tõllast wälja. Kuningas kor- das uuesti käsku, et kutsjar hobused ümber pööraks. Mõõk andis kuningaga nõudmisele iseäralikku rõhku. Tahtmata pidi kutsjar tõlla ümber pöörma.

„Jõiu nüüd wanfrile, kellega mina siamaale sõit- sin!“ ütles kuningas tõlla omanikule. „Sõida Mõise- külasse mu järele, seal saad tõlla tagasi.“ Kutsjarit käsi aga mind hoolsasti sõita. Nii pea kui kutsjar midagi paha hakkab tegema, saab ta mu mõõka maitsta. Seleta seda kutsjarile ära, et see tal meeles seisaks!“

Kuningas waatas pealt, kuidas tõlla omanik talu- wanfrile istus. Selle peale astus kuningas ise tõlda, pani mõõga enese kõrwale ja ütles kutsjarile: „Edasi!“

Kutsjar andis hoosteale pihta ja tõld wuras Rootsi kuningaga edasi Mõiseküla peale. Tõlla omanik kar- jus küll weel järele: „Rööwel! Rööwel! Rööwel wiib mu hobused ja tõlla!“ kuid seda ei kuulnud kuningas enam.

„Rööwel see küll ikka wist ei ole!“ arwas endine kuningas woorimees. „Tal oli tubli hobune, kelle ta küla sepa juurde jättis. Hobune oli rauda kaotanud ja lonkas. Sepp pidi hobusele uue rauda alla panema ja siis hobuse Mõisekülasse wiima. Wõeras ütles, et Ruhja sõidab ja homme Ruhjast Mõisekülasse tagasi tuleb. Siis saab oma hobuse Mõisekülast jälle kätte. Mind palkas wõeras, et ma teda Mõisekülasse wiiksin!“

„Siis saagu pagan aru, kes ta on!“ sõnus tõlla omanik. Suur kelm ta igapidi on, et ennaft Rootsi kuningaks nimetas. Muus mees ei wõi ta milgi kombel alla, sest et minu sõna ei kuulnud!“

Tõld kadus warsti omaniku filmist. Tõlla omanik pidi kaua taluwantril sõitma, enne kui Mõisepülasse wälja sõitis. Suur oli ometi omaniku rõõm, kui Mõisepülas nägi, et rõõwel tõlde ega hobuseid ära ei olnud wiinud: tõld seisis kõige hoostega Mõisepüla õuel.

Seda raskemaks läks ometi mõistatus tõlla omaniku meelest. Kes oli see mees, kes tema käest julenud tõlla ära wõtta? Oli ta liht faks, siis tahtis tõlla omanik ta kohtusse rõõwimise pärast kaewata. Oli ta rüütel, siis tahtis tõlla omanik ta kassikwõitlusele kutsuda.

Kui aga Rootsi kuningas, mis siis? Seda mõtet ei juhtunud tõlla omanikule sugugi meelde.

See sõites tõlla omanik koe küsima: „Kus see kelm on?”

„Missugune kelm?” küsitiwad Mõisepüla mehed.

„See kelm itka, kes tõlla nelja hobusega minu käest ära riisus!” ütles tõlla omanik. „Tõld ja hobused on siin, kus aga kelm ise!”

„Ei see ole kellegi kelm, kes nende hoostega tuli, see oli kuningas!” wastasiwad Mõisepüla mehed.

„Tühi lori! Riisugust lori kuulsin kelmi suust isegi!”

„Ei ole ometi mingisugune lori, waid päris tõsi. Kuningas ise oli kindraliga ja ühe saatjaga siin, wõttis meilt ratsahobuse ja sõitis Ruhja. Homme tuleb jälle tagasi!”

Tõlla omanik ei tahtnud itka weel uskuda, et ta kuningaga kokku juhtunud. Kui aga Mõisepülas kõik sedasama juttu rääkisiwad ja tõllaomaniku oma kutsargi omalt poalt seda tõeks arwas, jäi tõlla omanik uskuma. Siisgi enne oleks ta tõlla kõige hoostega ära annud kui et tarwis ei oleks olnud uskuda, et tal kuningaga tegemist. Sest see kokkupuutumine kuningaga oli tõlla

omanikku kuningale kõige halvemast küljest näidanud. Tõlla omanik oli kuningaga nagu oma opmanniga wõi weel halvemalt ümber käinud. See kottupuuutumine wõis tõlla omanikule kõige pahemat tagajärge tuua. Selle kottujuhtumise peale mõeldes tundis tõlla omanik, nagu oleks talle kuuma wett kaela kallatud. Walju nuhtlust wõis ta oma kõrkuse eest saada!

Ka woorimehe süda wärises sees. Woorimeesgi mõtles oma kõnede ja olemise peale ja leidis, et need ammuigi kuninga ees kohased polnud. Woorimeesgi kartis, et lugu pahaks läheb. Woorimehe kartus kadus ometi kui Mõisefüläs kuninga poolest talle kuldraha waewapalgaks anti.

Paraku ei wõinud tõlla omanikku Mõisefüläs teegi trööstida. Tõlla omanik oleks nüüd küll oma teed wõinud sõita, aga ta arwas kõige paremaks Mõisefüläasse kuninga tagasitulemist ootama jääda. Ainult andekspalumine wõis ta süüd fergitada. Muidu oli ta hufas. Ta oli liig häbemataalt ja jämedalt kuninga wastu hakanud, olgu ka tahtmata.

Teisel õhtul jõudis kuningas oma felfsilistega jälle Mõisefüläasse tagasi. Sinna oli waheajal kuninga hobunegi toodud. Hobune ei longanud enam.

Nii pea kui kuningas Mõisefüläasse jõudis, langes tõlla omanik kuninga ette põlwili ja palus armu.

„Olgu sulle fu süü andeks antud, ehk fa õieti küll nuhtlust oled ära teeninud!“ ütles kuningas lahkelt. „Nuhtluseks fu kõrkuse eest olgu sõit siia Mõisefüläasse taluwankril. Soia aga ennaft edespidi, et enam inimesi oma tõlla eest ei sunni kraawi minema! Kui feda weel juhtub ja feda kuulda saan, tuleb hoopis teistfugu nuhtlus!“

Ütles ja läks edasi. Sedamaid sõitis tõlla omak-
nit oma teed, rõõmus, et nii kerge nuhtlusega peasnud.

IV.

14 oktobril jõudis kuningas Pärnusse tagasi. Müüd oli kuninga esimene mure sõjaväge teele saata. Igal pool juhatas ja õpetas kuningas ise. Ju 16 oktobril wõis kuningas sõjaväe eesalgad Tallinna poole saata. Järgmistel päewadel läksiwad teised järele.

Kuningas ise jäi nii kauaks Pärnu, kui terve sõjavägi oli Tallinna poole teele läinud.

Sel ajal kui kuningas Pärnus sõjaväge teele saatis, juhtus üks Gestimaa mõisnik Pärnu. Kuuldes, et kuningas just tema mõisast mööda sõidab, tärkas mõisnikule tahtmine kuningat enese juurde lõunele kutsuda. Ilma aja wiitmata läks mõisnik kuninga juurde ja pani palwe kuningale ette. Tähenidas kuningale peale selle, et kuningas tema juures lõunal palju tähtsamaid mõisnikka eest leida.

Kuningas ei armastanud pidusööki ega iseäralikku wõeraspidusid. Mõisniku kutse ei meeldinud talle seepärast sugugi. Et kutsuja väga kangesti palus, ei tahtnud kuningas ära ütelda. Visas ometi lubamisel juurde: „Kui mingisugusid taksistusi ette ei tule.“

Suure rõõmuga läks mõisnik koju kuninga lõuna wastas walmistama.

24 oktobril alles sõitis kuningas Tallinna poole. Mõisa *) ligidale jõudes, kuhu teda lõunele palutud,

*) Ühed arwawad mõisa P ä r d u mõisaks, teised jälle, et lugu D r g i t u s jündinud.

hakkas kuningas selle peale mõtlema, kuidas ennaft igawast söömaajast wabastada. Ta ei soowinud söömaajaga sugugi nii palju aega wiita, seda enam, et sõjawäe edasiminekul oma juhatust ja abi igal pool tarwis arwas olewat.

Mõisa ligidale jõudes tuligi kuningale hea nõuu meelde.

Üks talupoeg seisis oma wanfriga teel ja laskis kuningat mööda.

Kuningas ütles kohe oma seltsilisele, et see küsiks, kas talumees kuningat lähemasse mõisa ei tahaks wiia. Kuningas oleks ise küsinud, kui keelt oleks opanud.

Talumees oli muidugi hea meelega walmis.

Kohe astus kuningas seltsilisega talumehe wanfrisse ja käskis endid mõisa õue wiia.

Õõitsiwadgi otsekohe mõisa paraditrepi poole.

Weel ei olnud kuningas mõisa trepi ette jõudnud, kui korraga keegi uksest wälja jooksis ja kangesti sõimama hakkas.

„Kas sa ei tea, et see paraditrepp on!“ kisendas opman wõi kes ta oli. „Siia treppi ette sõidawad ainult suured safsad. Me ootame täna kuningat ja nüüd tuleb niisugune talupoeg oma hobusega siia ukse ette! Kasige minema selle tee pealt. See on ainult suurte safsate tee!“

„Alga mind on siia kutsutud!“ kostis kuningas naeratades.

Et kuningas lihtriideid kandis, ei tunnud käratseja muidugi kuningat ära.

„Ole kas kümme korda kutsutud, siit uksest sisse ei saa!“ hüüdis käratseja. „Siit peaseb ainult kuningas sisse!“

Kuningale kipus wägisi naer peale.

„Aga kui ma kuningas ise olen?“ küsis ta naeratahes.

„Homme võid olla, täna on meil paremaid kuningaid vastu võtta!“ karjus káratseja. „Ratsuge, et jaksite tee pealt minema saate, sest suur võeras võib pea tulla!“

„Kui lugu nii, siis muud ühtigi kui jumalaga!“ ütles kuningas káratsejale. Ühtlasi andis talumehele käsu posttee peale tagasi sõita. Seal ootasivad kuningat omad hobused, kellega siis Tallinna poole edasi sõitis, rõõmus, et tülitavast pidusöögist nii hõlpsalt lahti peasenud.

Talumehe saatis kuningas kohe mõisa tagasi ütlema, et kuningas takistuste pärast mõisa pole saanud tulla.

Ümber niisamasugust ninanipsu mängis kuningas Tallinna linnaisadelegi. Need olivad nõuiks võtnud kuningat toredasti teretada ja talle Pääsküla männikusse vastu minna. Kuulu järele pidi kuningas 25 oktobril pärast lõunat Tallinna jõudma.

Siin oli paha, vihma valas nagu uavarrest maha. Linnaisad sest ometigi ei hoolinud. Hambad lõgisesivad neil suus külma ja vihma pärast. Viimaks jõudis õhtu esimene ratsameeste jalk Viõmmele. Kuningat ennast ei nähtud kusagilgi. Tulijatelt kuuldi, et kuningas ratja tagasisõitnud maha jäänud jalkadele ruttu taha tegema.

Pikkade ninadega pöörsivad linnaisad linna tagasi, kus kodanikud tõrva lontidega turul kuningat ootasivad. Kurwalt pidi igaüks koju minema.

26 oktoabri homikul puhkasiwad linnaisad alles eilsest ootamisest, kui kuningas mõne seltsilisega kõrvalist teed Tallinna poole ratsutas. Keegi ei teadnud kuningat

nii wara oodata, keegi polnud teda wasta wõtmas. Seda kuningas just armastas.

Toompea wärawast sõitis ta tasa sisse, otsekohe kindralfubneri juurde. Niiid alles nägiwad Tallinna mehed ehmatades, et kuningas ilma teretamata ja toreda wastuwõtmiseta nende keskele jõudnud. Küll pandi niiid suurütid hüüdma ja linnale kuninga tulekut kuulutama, küll ruttasiwad wastuwõtjad kofku, aga mis see kõik ometi aitas, pidulik wastawõtmise tund oli mööda läinud.

Linnarahwas kirmastas, et kuningas nii tähelepanemata nende keskele jõudnud, Kaarel ise aga rõõmustas, et tülitawatest teretustest ja wastawõtmisest nii hõlpsalt peasenud.

Elseiswad lood on „rahwajutu“ järele kirja pandud ja ajalooliste tähendustustega täiendatud. Et kõik tõesti nii on sündinud, seda ajaraamatus ülewal ei seisa. Rahwa ajaraamat annab tihti ajaloolistele juhtumistele hoopis teise wärwi, jah teab mõnegi korra juhtumisi, mis päris ajaraamatule täiesti tundmata. Rubja sõit ja Tallinna sõit seisawad igapidi ajalooliliselt kindlal põhjal.

Kalewipoja Soomes käimised.

Kalewipoja Soomes käimisest Kreutzwaldi esituse järele olen teises kohas *) kõnelelud. Sest esitusest läheb rahwa arwamine hoopis lahku. Kreutzwald teeb Kalewipoja Soomes käigi Kalewipoja edespidiiste juhtumiste juhtnööriks, kui luba nii ütelda. Soomes käib Kreutzwaldi esituse järele paneb Kalewipoja edespidiisele elule nagu pitsati peale. Rahwasuu selle wasta näitab meile Soomes käimist, õigem käimisi hoopis teises walguses. Üksja selgituseks arwan tarwiliku olewat rahwa arwamistega lähemalt tutvustada.

Liig wäha olen arwamist rahwasuus kuulnud, et Kalewipoeg Soomest mööda käinud toomas, nagu Kreutzwald lugu esitab. Rahwas ei tunne Kreutzwaldi wiisi sugugi üht Soomes käimist, waid m i t u t. Kõige sagedamini tehakse Soomes käimise põhjuseks l a u d a d e t o o m i n e, otse niisama nagu Kreutzwald Kalewipoega Pihtwast lasseb laudu tuua. Dr. Weste kõneleb Kalewipoja laudade toomisest ²⁾, ei tähenda ometi selgesti kas Kalewipoeg just Soomest laudu tõi wõi mujalt.

*) „Rodupoolist.“ Soome jepp ja Saare neiu.

**) Reise durch das Estenland. II. 30—31.

Laudade toomise põhjuseks nimetab Dr. Weste tuuleweste ehitamist Sirtsusohu. Miks Kalewipoeg tuulewestet just ohu hakkab ehitama, selle kohta ei anna Dr. Weste seletust, wõi ei ole ta rahwasuust seletust saanud.

Kadrina kihelkonna rahwas selle wasta kõneleb üleüldiselt, et Kalewipoeg Soomes käinud l a u d u t o o m a s. Kalewipoeg nähakse Kadrina rahwa arwamise järele nagu teine Olew olewat: ta ehitab hooneid ja linnu. Ehituseks tarwitab ta hädasti laudu. Kodumaalt ta laudu ei leia, olgu siis Narwast, kust teda arukorral laudugi lastakse tuua. Mis kodumaal puudub, seda pakub Soomi. Soomest saab Kalewipoeg nii palju laudu kui süda ihkab. Laudade toomiseks wõtab Kalewipoeg siis tihti Soomes käinised ette. Toob ta korra, siis mõjub juba ühe ehituse tarwis: ta laob 12 tolti selga ja toob need Wirusse.

Nagu näha, teewad wirulased Kalewipoja palju tugewamaks kui tartlased. Tartlased lajewad Kalewipoega ainult 12 tosinat saelaudu tuua. Hea, kui nad Kalewipoja koorma 700 laua peale jutrendawad. Wirulaste 12 tolti moondawad aga Kalewipoja koorma kahewõrra suuremaks kui tartlased kõige paremal korral Kalewipoega lajewad kanda. Seft wirulaste 12 tolti teewad ju enam kui 1500 lauda wälja.

Laudade toomisega Soomest seisab siiligi lugu ühenduses. Nagu tutaw, sattus Kalewipoeg Pihtwast laua koormaga tagasi tulles sortsi poegadega tüllisse ja hakkas neile laudadega walu andma *). Lauad katkestiwad, ilma et sortsiipojad suuremat wiga saiwad. Ju

*) Kalewipoeg XII.

ähwardas laudadele lõpp kätte jõuda, kui korraga ääl hüüdis: „Serwiti! Serwiti!“ Siia maale oli Kalewipoeg laudadega lapiti wastastele pihta paugutanud, nüüd aga hakkas ta serwiti laudadega wastasid taguma. Ja kohe nägi ta serwiti löömise mõnusat mõju. Järele vaatama hakates, kes serwiti lööma õpetanud, leidis Kalewipoeg siili. Kalewipoja wäljakutsumise peale ei julge siil ometi wälja tulla, sest ta olla alasti. Kalewipoeg tõmmas seda kuuldes kasukast tüki nahka ja wiskas siilile kätte. Sest sai siil enesele kätte. — Teisindi järele kiskus Kalewipoeg just siilu oma kuuest wõi kasukast wälja ja wiskas siilile *). Et Kalewipoeg siilu oma kehakatteft wälja kiskus, sai siilu saaja enesele „siili“ nime.

Siili lugu on ühine lüli laudade toomisel. Ühe Harju-Saani teisindi järele **) tungiswad paharetid Kalewipoja kallale, mis niisama nagu Kreuzwald teda Peipsist lauakoormaga laseb tulla. Wiimase pahareti lõi Kalewipoeg ühe mäe otsas maha. Sellele mäele pandi sest saadik „Pahareti mägi“ nimeks. Praegu kannab mägi „Reti mäe“ nime ja leidub Harju-Saani ja Jüri kihelkonna piirides. Selle teisindi järele pidi Kalewipoeg küll wäga kaua wastasid taga ajama, kui ta Peipsist Tallinna ligidale wälja jõudis, wõi ütleme parem, pidi Kalewipoeg wist Pihkwast laudu kas Tallinna ehk Tallinna ligidale wedama. Siig pikk teekund! Parema teda wirulastega laudu Soomest tuua lasta.

Uga läti siili juurde tagasi. Kui Kalewipoeg Tallinna poolse teisindi järele siililt ta alasti olemise

*) W. Rosenstrauch Simunast.

**) S. Hernesaks Harju-Saaniist.

põhjust küsis, vastas siil, et paharetid teda paljaks rööwinud. „Miks?“ küsis Kalewipoeg. „Paharetid läksiwad Soome pulma. Nad tarwitasiwad kotti, kuhu pulmast warastatud warandust sisse panna. Selle koti tarwis rööwisiwad nad minu seljast kuue ära!“ vastas siil. Selle teisindi järele jäi siil alles rööwimise järele alasti. Missugune kuub siilil enne seljas seisnud ja miks paharetid just siili kuue enestele kotsiks walinud, selle kohta ei anna teisind mingisugust seletust.

Kõik teisindid püüawad kätte näidata, et siil Kalewipojale häda ajal õpetust annud ja ühtlasi tänu täheks Kalewipojalt praeguse ülikunna saanud.

Siilu tükk olnud pisuke; sellepärast jäänud siili kõhualune katmata. Ühtlasi fihiwad teisindid selle peale, et Kalewipoeg just niisugust kuube wõi kasutat kannud nagu siili seljas praegu näha.

Siilist rääkides nimetan mööda minnes weel üht teisindit, kelle järele siili nõuuandmine laudade toomisega ühenduses ei seisa *) Wanapagan hakanud korra Kalewipoega magamise ajal tülitama. Kalewipojal puundunud paras wastahakamise riist, peale selle waewanud wäsimus Kalewipoega. Wanapagan tahtnud Kalewipoega wägisi ära wõita. Korraga hüüdnud ääl wõsust: „Kalewipoeg, jookse linasse!“ Seda kuuldes jooksnudki Kalewipoeg ligidal olewale lina põllule. Linas ei wõi wanapagan käia. Seda wiisi peasenud Kalewipoeg wanapagana käest ära. Siil pärinud tänu-palgaks Kalewipoja kuue siilu, kellest enese kätte saanud.

Viimane teisind seisab üksikult suures teisindite liigis, kuna muud teisindid siili küsimuses ühele teisele

*) S. Sommer Tormast.

lahkelt kätt pakuvad. Parem siis, et me siili laudade toomisest ei lahuta, küll aga tuleb meil teda laudade toomise kohast lahutada. Nagu enne tähendatud, tunneb rahwasuu kaks laudade toomise peakohta: Soome ja Pihkwa. Müüd tähtsaks meile küsimus keelele: kas on Kalewipoeg kahest kohast käinud laudu toomas? Kreutzwald laheb Kalewipoega kaks korda ainult P i h k w a st läbi Peipsi käia laudu toomas. Niisama nagu Kreutzwald jutustab laudade toomist Tartumaa rahwas ja veel mõned kihelkunnad kaugemal. Tartlaste jälgedesse astub Siisaku poolt rahwas. Nende arvamise järele teinud Kalewipoja suur laua koorm nende maa nii mägiliselt *). Kuhu Kalewipoeg iganes laua koormaga astunud, seal wajunud maa nõtku. Seda wiisi saanud sealt poolt maa laenete sarnaselt ja jäänudgi nii. Kreutzwald ei ole laudade toomist Pihkwast läbi Peipsi liiwapealselt linnaks ehitanud, nagu mõnda muud Kalewipoja juhtumist, mis arwustuse tuuled suure praginaga puruks lasewad langeda. Laudade toomine Pihkwast, nagu lugulaulu 12 lugu seda meile jutustab, seisab siis kindlal alusel.

Mitte vähem kindlal alusel ei seisa laudade toomine Soomest, kui ka Kreutzwald seda laudade toomist Soomest ei tunne. Laudade toomise kohta Soomest annab terve Wiru rand tunnistust. Wiru rand läheb laudade toomisest Pihkwast waitides mööda, seab aga etteotsa laudade toomise Soomest. Kuusalu, Kadrina ja Wiru-Nigula kihelkunnad kõnelewad üleüldiselt laudade toomisest Soomest. Võib olla, ehk ulatab see Soomest laudade toomise tundmine veel kaugemale,

*) A. Bloomppuu ülestähenduste järel

kuid selle kohta puuduvad mul praegu kindlad tunnistused. Rannas selle wasta tuntakse igal pool laudade toomist Soomest ja sellega ühes siili lugu.

Kuna Kreuzwald meie tawalisesti tihti mõistatusti mõista annab, on ta laudade toomise loos meie wasta heldemat meelt üles näidanud ja meid mõistatuste eest hoidnud. Selle wasta astub see kord rahwasuu Kreuzwaldi jälgedesse ja annab meie tugewa pähkli katti närida. See pähkel on siili lugu.

Kalewipoeg wõis mitu korda laudu tuua, Linna-nõmme linna, Sirtsusohu wesket, mujalegi hooneid ja linnu ehitada, aga mitmele korrale ei wõinud siil ometi praegust kuube jaada, olgu küll, et ühe teifindi järele paharetid siili endise kuue ära rööwinud. Siiski ei kõnele seegi teifind, et paharettide poolt siili käest riisutud kuube Kalewipoja kingituseks tuleks lugeda. Kõige selle järele wõib siili kuue saamine Kalewipoja käest ainult ühes kohas õigel paigal seista, mitte kahes. Kalewipoeg peffis siis kas Soomest toodud lauakoorma puruks ehk jälle Pihkwast toodud lauakoorma, kuna alles siil wiimaks teda õpetas laudu wastaste wasta dieti pruukima. Missuguses laudade toomise loos on siis siili õige koht?

Minu arwamise järele laudade toomise loos Pihkwast. Esiteks on Kreuzwald siili laudade toomisega Pihkwast ühendanud. Siiski see tunnistus on veel nõrk, sest et teame, et Kreuzwaldi teateid wäga suure ettevaatamisega tuleb tarwitada. Paremini kui Kreuzwald kõneleb Pihkwa poolt suur teifindite hulk, mis tõik siili laudade toomisega Pihkwast ühendawad. Peale selle oskawad tartlased kohtagi üles otsida, kus Kalewipoeg sortsilastega wõidelnud Pihkwast tulemise järele. Paksust Rose metsast annud siil Kalewipojale head

nõuu *). Siiski võime tähendada, et wirulased siili kodukohaks Sirtsu soo teevad **). Olgu nüüd, kus siil oli, mina omalt poolt oleksin walmis siili sinna jätma, kuhu Kreuzwald teda korra pannud, sest et suurem hulk teisindisi teda niisamuti sinna paneb.

Laudu on siis Kalewipoeg palju rohkem toonud kui Kreuzwald jutustab. Pihkwa laudade kõrwa astuwad Soome laudad. Soomest on Kalewipoeg neid mitu korda kannud. Kordade arwu muidugi ei wõi ära määrata. Laudade toomisest Soomest tuleb meil aga siili lugu ära lahutada. See on eksitombel sinna sattunud. Laudade toomisel Pihkwaft seisab siil oma paigal. Nii palju kui ma aru saanud, tunneb rahwas dieti laialt siili lugu ja laudade toomist, tunnewad muidugi wirulasedki, kui ka Wiru rannarahwas ainult Soomest. Ühesugune aine kaotab wahel, rahwa meelest unus õige sündmus: siil seati laudade toomisega Soomest ühendusesse, ehk tal õiguse pärast Soome laudadega midagi tegemist polnud. See on: Kalewipoeg ei sõdinudki Soome laudadega waenlaste wasta, waid pruukis neid ainult ehitamiseks. Pihkwa laudadega wõitlemine sulas aja jooksul Soomest toodud laudade, looga ühte ja seda wiisi ilmus Wiru rannas lugu nagu oleks Kalewipoeg Soomegi laudadega waenlaste wasta wõidelnud ja siili käest laudadega õigeks wõitlemiseks õpetust saanud.

Wõõda minnes tähendan weel, et ülepea ühe-ühesuguseid lugusid leidub, kelle sündimise paigaks teisel teisel kohta nimetatakse. Nii näituseks jutustawad

*) W. Pärt Kodawereft.

**) J. Eken Portunift.

wirulased*), Kalewipoeg tulnud heinaajal läbi mere Soomest, läinud ühe perenaese juurde heinamaale süüa paluma ja niitnud siis tänupalgaks nii palju heina maha, kui kaugele wikati luiskamist kuulnud. Tormas**) ja Laiusēs***) selle wasta teatakse, et nimetatud heina niitmine Reaswere soos sündinud. Sest saadit kutsutakse food Luiska sooks. Nimetatud soos kaswab palju walgeid „willapäid,“ mis seal pool tihti Kalewipoja juusteks hüütakse. Arwatakse, et Kalewipojal walge willapea farnased juustsed olnud.

Heinaniitmise lugu wõis küll kahes kohas sündida, kui ka waewalt uskuda tohime, et see tõesti kahes kohas sündinud. Armastab ju rahwas ülepea lugude sündmisi oma koduse koha külge kōita. Nii wõis tihti Kalewipoja tegudegagi sündida: üht ja sedasama tegu arwatakse enam kui ühes kohas sündinud olemat.

Laudade toomist Soomest tahaksin siisgi seisma jätta, nii waga kui see ka laudade toomisega Pihkwast ühte läheb. Igapidi tunneb Soome lahe äärne ranna rahwas Kalewipoja käitufid Soome waga hästi, kui neile käitudele laudade toomise kõrwal teisigi põhjusti otsitakse.

Niisama nagu Wäinämöinen ja Ilmarinen Pohjolasse kosja lähewad, niisama wõtab Kalewipoeg Wiru Rigula rahwa teadmise järele kosjatee Soome ette. †) Aga niisama wäha kui Wäinämöisel, õnnestab kosjatee Kalewipojalgi. Selgemaid teateid selle kosjas käimise kohta pole kahjuks tänini saadud. Ainult niipalju lisas

*) Dr. Beske Reise durch das Estenland, Iht. 33—34.

**) Endised jõumehed I, 16.

***) J. Remmelg Laiuselt.

†) J. Söster Palmfist. Anna Ruuse teadete järele.

koşjaloo kõneleja juurde, et Kalewipojal Soomes tüli tõusnud ja see tüli koşjakauba katti murdnuud. Rõis Kalewipoeg Soome sepal ennaſt wõimeheks pakkumas wõi mõne muu juures, ſelle kohta ei ole ma ſeletuſt ſaanud.

Harjumaalt ſaadud teiſindi järele käib Kalewipoeg koguni pulmas. *) Kaş pulmad mõne wõera pulmad ehk koguni enefe pulmad olnud, ſee jääb ſegafekſ. Ennem näitab Kalewipoeg kellegi muu pulma wõerakſ läinud olewat. Igapidi peetud pulma Soome targa juures. Teel targa juurde ſeletanud Kalewipoeg kolme pahareti poja warandufe tüli; need pahareti pojadgi tahtnud Soome pulma minna. Pulmas waraſtanud pahareti pojad toidud ära ja pannud oma lõtti. Pahareti pojad tunnud Kalewipoja ära ja kippunud hulga keſi ta kallale. Kalewipoeg ajanud pahareti pojad kotti, wõtnud Soome targa käeſt tulife täku ja kihutanud ſiis paharettide kotiga Peipſi järwele, kuhu ta kõik paharetid ära uputanud. See Harjuma teiſind teeb lugu ennem kirjumaſs kui ſelgemaſs: Pulme peetaſſe Soome targa juures. Kalewipoeg jätab pulmad pooleli ja läheb Soome targa tulife täku turjal Peipſiſſe paharettide uputama. Mikſ Peipſiſſe? Oli ju Soome lahe palju ligidamal. Kudas ſõitis ta täkuga üle Soome lahe? Ütleme, pulme peeti talwel ja Soome lahe oli finni külmetanud. Niifugufel korral wõis Kalewipoeg täku turjal küll wõga häſti üle külmetanud Soome lahe sõita, kuid Peipſile jõudes pidi ta Peipſi niifama finni külmetanud eeſt leidma. Paharettide wõis ta ſiis ainult prao wähele wõi urkaſſe toppida.

*) J. Hernesakſ Harju - Jaanikſt.

Niisama hästi oleks ta neid ometi Soome lahe pragu-
desse ehk urgastesse wõinud uputada. Seega ei selgita
tähendatud Harju teisind lugu sugugi. Paremaks
wõime üht Harju rahwalaulu katket pidada mis ütleb:

Käis aga Soomes sõitemassa,
Soome neidu waatamassa. *)

See katke kõneleb ometi ainult Soome neidude
waatamisest, mitte kosimisest ega pulmade pidamisest.
Waatas nüüd Kalewipoeg Soome neiusid ehk kosis ta
Wäinämöise wiisi ehk pidas pulme Ilmarise moodi,
igapidi on selge, et ta sealt niisama wäha kodukana
kaasa tõi nagu Wäinämöinen Pohjolaft.

Weel teatakse Kalewipoja Soomes käimiste põhju-
seks töö õppimist wõi töötegemist nimetada **). Su
omal ajal ütles Dr. Bertram kuulnud olewat, et Kalewi-
poeg sepal õpipoisi ametit pidanud. Töö wõi õppi-
mine sepal juhatab meid Kullerwo juurde, nagu Kalewi-
poega Soomes kutsutakse. Kullerwo pannakse sepale
Ilmarisele õpipoisiks, kust ta alles siis ära peaseb, kui
tema tahtmise peale hundid, karud Ilmarise naese
ära murravad. Samasest sepa naise surmast ei ole
mulle Eesti rahwaluulest midagi filma puutunud.
Selle peale waatamata näha, et töö õppimine wõi töö
tegemine küll sepatööd tähendawat. Töötegemine käib
omast kohast Kreuzwaldigi esitusega ühte, ehk küll Kreuz-
wald ei ütle, et Kalewipoeg mõõga walmistamisel ise
tööd teinud ehk sepa õpipois olnud.

*) J. Söster Tiiu Trunbergi ütluse järele Rõnnust.

**) J. Söster Wiru Rigulaft.

Lõputš tähendan weel üht Wiru Nigula arwamist *), selle järele Kalewipoeg Soomest kaupa käinud wedamas. Mis ta kaubaga tegi, selle kohta puuduwad teated, nimelt ka, kas ta kaupa oma wõi teiste jaoks wedas. See kauba wedamise lugu tuletab elawalt wana Kalewi wenda meelde, kes Wenemaale minnes fangeks kaupmeheks kaswis **) ja niisama Kalerwo wenda, kellest Kalewala ***) sedasama kõneleb. Kreuzwald ei esita Kalewipoega kaupmehena ja Kullerwostki ei leia me ses tükis Kalewipojale täiendust. Muidugi ei tea rahwasuu mujal, niipalju kui mina tähele pannud, Kalewipoja kauplemist midagi kõneleda.

Koha kohta, kus Kalewipoeg Soomes wiibinud, ei leia me Kreuzwaldi lugulaulust aga rahwasuust mingisugust tähendust. Puhkamised Tütarjaarel ja Suurjaarel annawad meile ometi põhjust oletada, et Kalewipoeg wist Kotka ümberkaudu Soomes maale on tulnud. Kui kaugel Kalewipoeg Soomes käinud, kas ainult ranna ligidal wiibinud wõi jägawamasse Soome südamesse sammunud, selle küsimise kohta leiame niisama wähä näpunäiteid.

Soomes wiibimise aja pikkuse kohta saame rahwasuust niisama wähä seletust. Mitmekordse käimise pärast Soomes wõime oletada, et ta wahel lühema, wahel pikema aja seal wiibis. Wiru Nigulas arwatakse üleüldiselt, et ta Soomes wahel kauema aega wiibinud. Omaft kohast tunnistab pikemat wiibimist seegi lugu, et waenlaste wõi teisindi järele wanapagana

*) J. Söster'i ülestähendusel.

**) Kalewipoeg I, 85—93

***) XXXI, 1—12.

ettewõtmist Wiru rannas nähes Kalewipoeg Soomest ei läbe kohe Wirusse tagasi tulla, waid wastasid esiti kiwidega katsub eemale peletada ja alles siis, kui kiwide loopimine ülesannet ei täida, koduteekunna ette wõtab. Ühe arwamise järelle kanuab süüd kiwide märke mõõda minemine lingu kattumine*) Kalewipoeg wõtnud kõige jämedama uue kõie, mis saada olnud, ja teinud seest enesele lingu. Ometigi kattenud lingu kõis ja kiwi sattunud selle kattumise tõttu sihist wööda Malla mõisa metsa.

Wiru Nigulas teatas, et Kalewipoja Soomes wiibimise ajal Kalda (praegust Malla) mõisa hakatud ehitama**). Kalewipoeg pole „oma koha“ ligidale wõderaste mõisat sallinud. Wõtnud kohe kiwi, et ehitust purustada. Kiwi lennanud üle mõisa ja kukunud Karjawärawa mäe Torutumme nõmme wahale hiie-mäele maha. Kalewipoeg wõtnud weel teise ja kolmanda kiwi ja wisanud nendega Kalda mõisat, aga ükski kiwi pole trehwanud, waid langenud sinna samasse maha, kus nad praegu leiduwad. Kadriinas jälle teatas, et Kalewipoeg sugugi Soomest enesest Malla mõisa õues olevat kiwi pole wisanud, waid Soomest tagasitulekul***). Suurisaare ligidal hakanud Kalewipojal merest läbi sammudes kiwi warwaste ees weerema. Kalewipoeg pistnud käe wette, wõtnud kiwi weest wälja ja wisanud tülist eest maale wälja. See kiwi sattunud Malla mõisa afna alla ja olnud nii suur kui heinakuhhi.

*) G. Jurjew Asserist.

**) J. Söster'i ülestähendused.

***) D. Bruhli ülestähendused Metsikust.

Rõnnu rahwa jutu järele *) hakanud wanapagan Kalewipoja Soomes wiibimise ajal Soome lahesse tarisid looma. Kalewipoeg näinud wanapagana tegu Soomest ja hakanud kohe wanapaganat Soomest pilluma. Wanapagan pannud Kalewipoja pillumist nähes putked mängima, jooksnud Lõfja Kalleparda metsa ja laulnud ise :

Puhestasin Pürefari,
Osutasin Odatiwi,
Pahistasin Painuwa'a,
Kafispa jäi kandmata.

Selle lauluga tahtis ta oma tegusid kiita, sest teda loopides on Kalewipoeg ühe kiwi Turbuneeme ja teise kiwi Pärಿಸpea neeme otsa wisanud.

Teisindi järele **) polla Kalewipoeg neid kiwa sugugi Soomest sinna wisanud. Kalewipoeg käinud palju enam Rõnnu rannas Jumida neeme otsas. Jumida neeme otsast näinud, et wanapagan teine pool lahte Pärಿಸpea küla ligidal Odatiwi taris maganud. Kalewipoeg wõtnud merekaldalt kohe ühe suure kiwi ja wisanud sellega wanapaganat. Kiwi lennanud ometi wanapaganast üle ja sattunud Turbuneeme küla alla meresse. Seda kiwi hüütakse nüüd Painuwa'aks. Kalewipoeg ise ütelnud :

Osutasin Odatiwisse,
Paiskasin pergu Painawa'asse.

Kalewipoja Soome minekul ja Soomest tulekul saidwad Suursaar ja Tütarjaared teda mõne torra

*) J. Söster'i ülestähenduste järele Palmisist.

**) J. Saupmanni ülestähenduste järele Rõnnust.

näha. Need saared olund tal puhkepaitadeks. Laewaga üle mere sõitmisest ei tea rannarahwas midagi rääkida, palju enam kuulub üleüldist arwamist, et Kalewipoeg jalgsi mereft läbi käinud. Muijal pole Kalewipojal wiga midagi olnud, ainult Mohni saare juures tulnud wesi üle saapa sääre, kui Kalewipoeg korra liig suure rutuga Soomest tagasi tulnud. Mohni saare ümbrust piab rahwas kõige sügawamaks kohaks Soome lahes. Teise arwamise järele ulatanud Mohni saare juures wesi Kalewipojale ju puusadeni *). Seda nähes hülidnud Kalewipoeg ise: „Ohoh, siin tustab ju puusad märjaks!“ Kolmanda arwamise **) järele pidanud Kalewipoeg Mohni saare juures korra koguni ujuma hakama. — Palju üleüldisem on ometi arwamine, et Kalewipoeg ilma ujumata Soome lahest läbi käinud. Niisama kuuleme tähendust, et Waidlu saare juures wesi Kalewipojal üle saapa sääre ehk jälle üle põlwe ulatanud ***). Muidugi ei wõinud nii „madal“ wesi Kalewipoega seal takistada edasipeasmas. Igapidi teeb Palmse rahwa arwamine Kalewipoja vähemalt sajasülla pikkuseks meheks.

Niisugusest mehest ei pruugi siis imestleda, kui ta korraga terve järwe tühjaks joob. †) Kuusalu kihelkunnas Kaberla küla lähedal wäheldase jõe ja metsa wahel on wäike liiwa lagedit, mis „Kalewi liiwa“ nime kannab. Lagediku ääred on kõrgemad ja osalt metsaga kaetud, keskpaik aga nõgus. Seal olnud enne järw, Kalewipoeg tulnud ometi suures jänus — kas

*) R. Meikari ütlus; D. Bruhli ülestähendused.

**) S. Villebergi ütlus.

***) Endised jõunimehed. I, 17.

†) A. Bloompuu Kuusalust.

Soomest wõi mujalt — selle järwe juurde ja joomud seni kuni järw tühjaks saanud. Järwe tühjaks joomise järele läinud Kalewipoeg sealt kolm wersta eemale ühe kiwi otsa puhkama. Puhkamise ase on kiwi otsas praegu alles näha.

Eagedased Soomes käimised wäsitasiwad Kalewipoja wiimaks ära. Ta wöttis nõuiks läbi lahe kindlat silda Soome teha.**) Hakkas kohe silla tarwis kiwa korjama ja kokku wedama. Natuke lääne poolt Kalwi mõisa pidi sild läbi lahe Soome ehitatud saama. Kalewipoeg wöttis süle kiwa täis, läks kiwidega Kalwi mõisa ligidale mere äärde ja hakkas silda tegema. Sedawiisi kandis ta kolm sületäit kiwa merde. Iga sületäis sünnitas poole wersta silda wõi teed meresse. Meljanda sületäie kandmise ajal katkesiwad Kalewipojal põlle paelad. Põllega kandis ta nimelt kiwa meresse. Põlle paelte katkemise järele langesiwad kiwid Kalewipoja sülelt Tüükri mõisa wäljale, kus nad praegu alles seisawad. Kalewipoeg pahandas paelte katkemise pärast nii, et töö pooleli jättis. Pooleli jäänud silda wõi teed meresse hüüatakse „Wikkuri looks.“

Teisind selle wasta teeb wanapagana pooleli jäänud Soome silla ehitajaks.**) Wanapagan wiinud kolm sületäit kiwa merde. Ehmatanud aga kangesti, kui „Wastamõisa kute posti otsas kuulnud laulwat.“ Wanapagan pistnud jooksmas. Kui wanapagan joostes Tüükri mõisa wäljale saanud, laulnud Wastamõisa kutt kolmat korda. Kute laul moondanud wanapagana

*) J. Söster Palmsest.

**) J. Söster Palmsest.

tiwits. Kiwina seista wanapaganu praegu weel Tüüfri mõisa wäljal.

Wiru Nigula rahwas tunneb siis kohta, kust Kalewipoeg Soome silda ehitama hakanud, nimelt Kalwi mõisa ligidalt. Ennetuseks jäi see sild ometi pooleli. Diget pooleli jäämise põhjust ei tunta. Waewalt wõib uskuda, et ainult pahandamise wõi põlle paelte katkemise pärast Kalewipoeg silla ehituse seisma jätnud.

Pooleli jäänud sild tuletab meile walmis tehtud Soome silda meele, silda, kellest Kreuzwald lugulaulus räägib. Maha raiutud tamme

Tüwist tehti tugew silda,
Painutati kena parwi
Kahel arul üle mere.
Üks wiis saarelt Wiru randa,
Teine aru Soome randa :
Seep see kuulus Soome silda.*)

Kalewalas suures tamme loos puundub Soome sild. Ta ei puudu mitte ainult ainult Kalewalas ometi, waid rahwauludeski, mis suurest tammeist kõnelewad. Suure tamme teisindisi tunneme rahwasuus hulga, aga see hull ei tea, et suure tamme tüwist Soome sild oleks tehtud. Soome silla tegemise on Kreuzwald alles suure tamme loole juurde luuletanud. Pui silla tegemist üle Soome lahe piab juba iseenejest lapsituts mõtteks nimetama. Kerges wõis üle Hellespontuse küll silla ehitada lasta, pidi aga paraku nägema, et torm silla lõhtus, enne kui perslased õieti silda wõisiwad tarwitada. Hakkas teegi aga puusilda üle Soome lahe ehitama, pidi see nägema, et ise enam silla pealt

*) VI 884—890.

tagasi ei peasnud, waid tuul teda kõige sillaga oma teed wiis. Kui ka Kalewipoeg suure tarkusega ei wõi kiidelda, niisugust rumalust ta wist ette ei wõtnud, et ise oleks puusilla üle lahe ehitanud ehk ehitada lastnud. Küll seisab Kalewipoeg silla ehitamise poolt, aga tema fild piab kiwidest saama.

Puusild jääb siis Kreukwaldi leiduseks. Küll räägiwad Gesti ja Soome rahwalaulud tõesti Soome sillast, aga teises ühenduses kui Kreukwald meile esitab. Beale selle waitiwad nad tawalisesti sest, kellest Soome fild tehtud. Ülepea ei wõi Soome fild Kalewipoja lugulaulus, kui nimelt silla tahame seisma jätta, midagi muud tähendada kui laewa. Seab ju Kreukwald silla parwega kokku.

Tüwist tehti tugew filda,
Painutati kena parwi.

Tugew fild muutub teisel filmapilgul Kreukwaldi käes juba parweks. Weel tuleb tähele panna, et tüwi ja latw kõrwti seisawad. Ladwa kohta tähendab Kreukwald selgesti, et ladwast laewu tehtud. Me wõiksime lugu weel nii seletada, et fild laewal nagu seletuseks kõrwal seisab, iseenesest ometi laewa tähendab. Et tammest laewu tehtud, seda leiame rahwalauludes tõesti. Kreukwaldi Soome silla piame siis laewaks tunnistama, mis nagu fild Wiru ja Soome kallast ühendab. Iseenesest aga puudub puusillal alus täiesti.

Waitides ei wõi sest tähelepanemisest mööda minna, et Kreukwald weel paaris kohas lasub mööda Soome filda sõita. Korra on sõitja maailma kuulus „mina,” teise korra Kalewipoeg. Rahwalaulud tunnewad nii hästi Gestis kui Soomes Soome filda mööda sõitmist. Tawalisesti sõidab kuulus „mina” Soome filda

mööda, wahel aga ka wend ehk keegi muu. Kalewipoja sõitmiue Soome silda mööda seisab vähem kindlal alusel. Küll raskatawad maailma „minta“ sõidul Soome silla aluspalgid, kuid minu mõtte järele tuleb neid aluspalke siid piltilikult mõista, ilma et Kreuzwaldiga lähetsime suurest tammest silla ehitamisele abi otsima.

Kui nüüd Soome ja Gesti rahwalaulud tõesti Soome sillast räägiwad, mis tähendab siis see Soome sild?

Soome sillale on mõnesuguseid seletusi otsitud. Ühed piawad teda tõsiselt sillaks, kuid niisugune arwamine pole muud kui fata morgana. Teised jälle arwawad Julius Krohniga,*) et Soome sild wikerkaart tähendab, mis taewa all nagu silla Gesti ja Soome maa wahel ehitab. Wärwides leidub sild tõesti, mitte aga tões.

Laulis laulit ometi Soome silda mööda sõitmist, siis mõtles ta iga pidi silla peale, mis tõesti olemas, mitte aga silla peale, mis ainult fata morgana õhus paistab ehk mõttes kujuneb. Kust leiame aga Soome silla tõde pärast? Tarwis natuke ümber waadata, ehk paistab kindel sild meile ometi filma. Tarwis Pakase taati Lapist sillasepaks kutsuda. Kui Pakase taat ilmub ja mõne aja täie jõunga ehitab, waata, siis ilmub sild Gesti ja Soome maa wahel. Seda silda mööda võib ratsamees sõita, nii mis silla aluspalgid praksuwad. Tuleb tiinul sojaga kewadel Pakase taadile wõeraks, kihutab taadi Lapimaale tagasi ja lõhub ta tööd, waata, siis astub laew uuesti ajemele Soome ja Gesti ranna wahel Soome sillaks.

*) Kalewipoeg IX. 769—925. XVII. 106—141.

**) Suomalaisen Kirjallisuuden Historia. Iht. 366.

Maljakas eksitus.

Kiriku nõuutogu esimehega waatafin kirikut. Kirik nõudis parandamist, selle poolest olime ühel meelel. Kui palju niisugune parandamine maksma tuli ja kas meil kirikufassas ülepea tarwilikku summa leibus, selle poolest me aru kätte ei saanud. Me ju asjatundjad ei olnud.

Pika rääkimise peale ütles esimees wiimaks : „Ma tunnen wäga hästi inshinör Hahti.*) Teda palun ma kirikut waatama tulla. Ta wõib ometi ütelda, mida hädasti waja teha ja kui palju niisugune parandamine maksma tuleb. Ma lähen kohe inshinöri Hahti juurde ja palun, et ta ju homme minuga seltsis kirikut järele waatab. Siis teame, kas meie raha parandamiseks ulatab wõi ei !

Ütles, jättis Jumalaga ja läks.

Teisel päewal ootas inshinör Hahti. Ei pruukinud kaua oodata. Ilmusiwad aegjasti.

Minu elasin alles esimest aastat linnas. Tundsin wäga wäha linnalasi. Inshinör Hahtist olin kuulnud, aga ei olnud temaga weel tuttawaks saanud.

Rägin nüüd : esimees tuli inshinöriaga. Esimees esitas mulle wõeraft : „Inshinör — aht —“ kuulsin ma.

Soo, seep see inshinör Haht siis oli. Tuletas teha poolest endist postipapat meelde. Silmnäo poolest tuli meest ometi enam Sakala asutaja jarnaseks arvata : prillid ja tubli must habe. Meest wõis kas tuhande inshinöri hulgast kohe ära tunda.

Hakkasime kiriku wigasid üle waatama. Esimees ajas kõige aja inshinöriaga magusat juttu. Jutu ajal ütles esimees inshinörile alati : „Herra inshinör !“ ilma et liignime oleks juurde liisanud. Inshinörist minugagi rääkides ei nimetanud esimees inshinöri iialgi liia nimega.

Inshinör tähendas kohe kätte, misjuguft parandusi kirikuga hädasti tarwis ette wõtta. Tähendas aga, et töö hinna kohta täna mingisugust otsust ei wõi anda. Töö hinna äramääramine nõuda pikemat rehkendamist. Lubas ometi kodu töö hinna wälja arvata ja homseks ära määrata, kui palju kiriku parandamise jaoks raha tarwis läheb.

Esimees ja inshinör jätswad selle peale minuga jumalaga ja lätsiwad üheskoos ära, nagu nad üheskoos tulnud.

Kui ma ka inshinör Hahti enne ei tunnud, teadsin ma ometi väga hästi ta teenistuse koha.

Teisel päewal juhtus mul just inshinör Hahti poolt küljes ametitalitust olema. Tagasitulekul inshinöri teenistusekohast mööda sammudes mõtlesin : Tarwis õige sisse minna waatama, kas inshinör parandamise hinna wälja arwanud. Miks teda ilmaaegu waewata aruannet minu juurde tooma !

Mõeldud, tehtud.

Astusin sisse. „Kas inshinör Haht siin ?“ küsisin ma.

„Siin! Kolmandas tuas!“

Sammusin edasi. „Kus inshinör Haht?“ küsisin kolmandas tuas.

„Seal!“

Üteldi ja näidati käega edasi.

Astusin edasi

Korraga pööris üks herra ennaft minu poole:

„Mis te soovite?“

„Inshinör Hahti?“

„Mina se olen!“ vastas võeras.

Imestledes waatafin ma võera peale. Mis jutt see oli? See inshinör Haht? Olin ma teda alles eile näinud ja misugune oli ta nüüd? Beenikene kuiwetanud mehike, väikesed murrud nina all. Just nagu Taawet Koljati kõrwal eile nähtud inshinör Hahti vastas. Ma ei saanud veel palju mõelda, kui juba vastasin: „Te inshinör Haht?“

„Mina jah.“

Õiti mõtlesin, et ma võeriti kuulnud. Nüüd kordas aga võeras herra, et tema inshinör Haht ongi. Mis see tähendas? Pidas ta mind narriks wõi?

Sulgelt waatafin võerale: „Teie? Ei ole!“

Nüüd waatas võeras, kes tõesti inshinööri riideid kandis, imestledes minu peale, mõõtis mind pealaeft jala tallani filmadega ja wahtis teraselt mu ameti kuube. Näitas, nagu tahaks küsimust otjustada, kas olen mina wõi hull ei? Sest mõtle, kui keegi sinu juurde tuleks ja hakkaks tõendama, et sina enam sina ei ole, — tõesti, su esimene arwamine oleks, et sul hul-

luga tegemist. Nii pani minu wastawaidlemine wõera arwama, et hull tema ees seisab. Sest niisama wäha kui mina inshinõri, kes ennast Hahiks tunnistas, enne näinud, oli ta mind enne näinud.

Ikka weel minu otja wahtides ütles wõeras wenitades: „Tänini ei ole mulle keegi weel inshinõr Hahiti nime keelanud!“

Ei, see mees oli hull, muud midagi. Seda aru hakkasin ikka selgemini saama. Olin ju eile tunni aega inshinõr Hahiga kõnelenud ja wõisin teda ta iseäraliku oletu poolest ka tuhandest inshinõrist ära tunda. Ja nüüd julges see keha poolest kõhn herra ennast inshinõr Hahiks nimetada! Seda wõis ainult hull! Weel mõne päewa eest olin üht töömeest näinud, kes ennast kõige targemaks tohtriks arwas. Mehikese mõistus oli jegaseks läinud ja nii jeesugune walearwamine tekinud. Wist oli siingi keegi inshinõr peast jegaseks läinud ja arwas ennast nüüd Hahiks.

Segase aruga inimesega ei maksnud muidugi waidlema hakata.

Mu esimene kohmetus sarnase wastawõtmise pärast oli mööda läinud ja ma ütlesin ju enam pool naerdes: „Wõi nii! Seda ma ei teadnud! Siis käis herra Hah wist eile kirikutki vaatamas?“

Ma lootsin, et wõeras — olgu ka hull — nüüd ometi tunnistas, et seda pole teinud. Aga mida kuulsin? Julgelt kostis wõeras: „Räisin!“

Kas paremat hullu enam tarwis? Riidab, et eile weel kirikutki vaatamas käinud. Niisuguse mehega ei maksnud enam midagi rääkida ega ta ütluste wasta

waielda. Hull räägib ju ikka oma juttu. Kõige parem oma teed minna.

Kumardasin wõera poole peaga ja ütlesin: „Kui te inshinör Haht olete ja eile meie kirikut vaatamas käisite, siis pole mul enam midagi ütelda!“

Nii läksin oma teed.

Smestledes jäi inshinör Haht mulle järele waa-tama. See mõtelnud aga, nagu ma hiljemini kuulsin: „Hull mees! Ei taha mind enam inshinör Hahtiks pidada. Aga muidugi räägib päris segast juttu: Mii-sugust hullu pole ma veel näinud!“

Me lahkusime siis ühest, teine teist hulluks pidades.

Wähä pahasel tujul juhtumise pärast sammusin koju poole. Ei pannud enese ümber midagi tähele.

Korraga kuulen enese kõrwal äält: „Kuhu nüüd, armas sõber, nõnda tõsiselt?“

Waatan: kiriku nõunikogu esimees tuleb mulle wasta, pakub kätt.

„Kõju poole!“ wastan ma. „Miks ei piaks ma tõsine olema, kui mul praegu hulluga tegemist oli?“

„Kus?“

„Siinsamas uulitsas. Läksin inshinör Hahti juurde eilse asja pärast rääkima. Leidsin aga hoopis kõhna kehaga mehe eest, kes ennast inshinör Hahtiks nimetas. Rääkis pealegi, et eile meie kirikut käinud vaatamas. Ma ei ole aga meest elu seesgi näinud ega pole teisel inshinör Hahtiga mingisugust jarnadust. Hull piab mees olema, muud midagi!“

Esimees puhkes waljusti naerma.

Mida ta naeris? Ma ei näinud mingisugust naermise põhjust. Smestledes waatasin ma ta otša.

Uuesti puhkes ta naerma. Naeris nii et wesi filma tuli.

Uus mõistatus. Kippus temalgi hullu tuju peale? Wiimaks sai esimees ometi naerust jagu. Püüdis wäha tõsisemat nägu teha ja ütles: „Kuulge, ma katšun mõistatusele seletuse anda!”

„Wäga kena, kui seletada wõite!”

„Loodan ometi! Kuulge siis!” ütles esimees. „Tunaeile teilt lahkudes lubasin homme inshinör Hah-tiga kirikut vaatama tulla. Läksin eile homiku inshinör Hah-ti juurde. Ei leidnud kahjuks teda kodu. Rääkisin inshinöri prouale ära, et meest olin tulnud paluma kirikut vaatama tulla. Proua lubas mehele ära rääkida. Eile õhtu sain inshinör Hah-ti käest kirja, et ta eile pärast lõunat üksipäini kirikut vaatamas käinud ja tarwis olewat kiriku kallal nii ju niisugusid parandusi hädasti ette wõtta. — Kui me inshinör Hah-ti kodu ei leidnud, pidin koju tagasi minema, et teine kord inshinöri-ga kirikut vaatama tulla. Teel juhtusin inshinör Wahtliga kokku. Hakkasime rääkima. Tutustasin, et inshinör Hah-ti käisin ilmaaegu otsimas, et temaga kirikuparanduse kohta otsust teha. — „Kui soovite, wõiksin minagi teile ses tükkis abiks olla!” ütles inshinör Wahtl. „Ma wõin teiega kas filmapiilt kaasa tulla!” Ütles ja tuligi minuga kaasa. Sa mina esitasin teda teile inshinör Wahtlina!”

„Et te inshinör Hah-tiga lubasite tulla, kuulsin mina esitamise ajal inshinör Hah-ti nime!” kostsin minagi nüüd naerdes.

Enne kulutab saadan seitse paari past- laid ära kui paar rahwast abielusse saab.

Esivanemad ütlesiwad tihti: Enne kulutab saadan seitse paari pastlaid ära kui paar rahwast abielusse saab! Ega nad ikka muidu nii poleks ütelnud, kui abielusse heitmine endisel ajal raskem poleks olnud kui meie päiwil ja abielusse heitmisega rohkem aega wiidetud kui nüüd. Saadanale tegi siis endisel ajal inimeste abielusse heitmine palju tüli ja waewa, kõige vähemalt rahwa arwamise järele.

Meie päiwil pannakse inimese armastuse aated igal pool maksma. Isegi saadanale antakse neist osa, kui nii luba ütelda. Inimese armastuse tujinas ei soowiks meie aja pojad ja tütreid saadanale oma abielusse heitmisega mingisugust tüli ega kulu teha. Nad ei falli, et saadan paarigi pastlaid ära kulutaks, seitsmest pole rääkidagi. Jah, nad ei tahaks saadanale aega anda eneste pärast jalgagi tõsta, nii ruttu tahaksiwad nad oma ettevõtteid korda saata. Ma piaksin olewiku poegi ja tütreid tõesti selle mehise tahtmise eest

kiitma, kui nad teisel pool seda kiitust enestest ära ei heidaks. Need, kes saadanat ei tahtnud enne pulma jalgagi tõsta lasta, annavad kurjale wõimuse eneste pärast pärast pulme sada paari saapaid ära kullutada. Niisugusel korral pian oma kiituse ometi kotti tagasi pistma, nii väga kui see kiitus mul ta keele peal kipitagu.

Sah, minewikus ei tuntud saadana kohta niisugust armastust: kuri pidi pastlaid nii mõnda, mõnda paari ära kullutama enne kui noor rahwas paari sai. Meie auru ajal piaks paari mineminegi juba „auruga“ sündima, nii suur rutt ajab paariminejaid taga. Mingisugusega muuga kiriklikuga toimetusega ei rutata meie päivil nii väga kui just paari minemisega. Muudugi mõista, leidub neidgi abielu kandidaatisi, kes wanarahwa tarkust auus piawad ja saadanale aega tahawad anda seitse paari pastlaid ära kullutada. Kes teab, ehk piame neid langeteks saadana waenlasteks arwama, kes suuremat rõõmu ei tunne, kui saadanat ühest kohast teise jooSta ja jalanõusid kullutada lasta. Olgu, kudas olgu, see küsimus ei puutu siia. Ma tohtsin ainult tähendada, et vähemus wana rahwa tarkust õigeks tunnistas, enamus selle wasta saadana waewapäiwi täiesti ära tahab lõpetada, kõige vähemalt enne pulme.

Seitsme penikoorma saabastega soowitsiwad nad abielu fuldsesse sadamasse rutata. Meiud nimelt, aga peiudgi ei taha neiudest tihti ses tükis maha jääda. Kui korra abielusse heitmise nõuu peetud, siis mida warem, seda parem. Pärast pulme „tulgu weeuputus!“ Mahakuulutamiseks määratud kolm pühapäewa näitab mõne meelest nagu igawene aeg. Ühtelugu kuulewad õpetajad soowisid: „Kas ei wõiks mahakuulutamist

kahe pühapäewaga lõpetada?" Leidub neidki, kes igawat mahakuulutamist ühe pühapäewaga tahaksivad lõpetada. Seadus lubab ju ühel pühapäewal kolm korda kuulutada! Jeda tuletatakse õpetajale niisugusel korral meelde. Juhtub laupäewal ehk esmapäewal mõni kroomupüha ehk muu püha olema, siis nõutakse täie õigusega juba, et terve mahakuulutus laupäewal ja pühapäewal ehk pühapäewal ja esmapäewal ära toimetatagu ja siis selle peale kohe laulatus ette võetagu! Nii lühitese ajaga ei saaks jaadan muidugi saapa kulu enesele käimisega teha. Paraku on õpetajad niisugused wana moodi inimesed, et olewiku laste nõudmistest hästi aru ei saa, kolmekordse mahakuulutamisega jaadanale natuke saapakulu teewad ja paariminejate seitsme peenifoorma saabaste otjast tüüfid ära lõikawad.

Korra arwas ühepäewalist mahakuulutamist nõudew mees: „Siberis kuulutatakse ometi ühe pühapäewaga maha ja pannakse paari!“ — „Õige!“ sai mees wastuseks, „sõida Siberisse, küll seal findki paari pannakse!“ Paraku ei nähtud mehel nõuu olevat Siberi sõitu ette wõtta.

Mitte ainult Siberis ei kuulutada ühe pühapäewaga kolm korda maha ja laulatada, ei seda sünnib Wenemaalgi ütle mata suurtes kihellundades, kus üks õpetaja terve kubermangu ehk koguni mitme kubermangu ewangeliumi usuliste ametitalitusi piab talitama. Dmal ajal olen isegi ühel pühapäewal kolm korda maha kuulutanud ja laulatanud, kui Munuses neis kohtades käisin, mis aastas kõigist korra ehk koguni mõne aasta takka õpetajat näha saawad. Nii näituseks käisin Bowenetsi linnas, kus õpetaja 15 aastat enne seda wiimast korda käinud. Niisugustes kohtades, mis õpe-

tajast sadade werstade kaupa kaugel, on lubatud ühel pühapäeval kolm korda maha kuulutada ja laulutada. Muidu piakšwad paari minejad mitu aastat ootama, enne kui neid kolm korda maha kuulutatud. Niisugusel korral tuleks esiwanemate arvamise järele tõesti jaadanale saabastega wilets lugu kätte.

Alunuse paariminemisest räägiti mulle kena lugu, kelle tõe eest ma ometi wastamist enese peale ei julge wõtta. Noormees tulnud korra palwemajasse, kuhu õpetaja enam kui aasta pärast ilmunud. Teel näinud noormees neiu, kes niisama palwemajasse rutanud. Noorele mehele meeldinud neiu väga. Läinud kahetse edasi ja ajanud juttu. Korraga küsinud noormees neiu, keda ta enne ei tunnud: „Kas sa ei tahaks mulle tulla?“ „Tahaksin küll!“ wastanud neiu.

„Noh, siis midagi muud kui lähme kohe õpetaja juurde!“ ütelnud noormees.

Läinud. Õpetaja kihlanud neid, kuulutanud maha ja laulatanud 2 tundi hiljemini. Naesega seltsis läinud noormees koju, kus teised esmalt sugugi uskuda pole tahtnud, et wõeras naesterahwas nooremehe naene. Sest palwemajasse minnes pole noorel mehel kõige wähematti naesewõtmise nõuu olnud.

Weel teise olusid kirjeldawa naljaka loo kuulsin Alunuses.

Laupäewa homikul tulnud üks tuttav teise juurde ja ütelnud teisele: „Ole hea, tule homme oma „mutšhoga“ minu juurde nimepäewa pidama.“

Kutsutaw teinud suured filmad.

„Mis seal nii inestleba,“ wastanud kutsuja. „Eks tule ju täna õhtu õpetaja meile. Homsets jõuab väga hästi weel asjaga joonele!“

„Aga mul pole veel „mutsho“ materjali valmis waadatud!“ puiklenud kutsutaw wasta.

„Mis seal nii palju waadata! Sul on mõnda tuttawat. Hakka ühe käest kinni, mine õpetaja juurde, asi sellega!“

Nii räägiti. Kas tõesti nii sündinud, ei tea ma. Igapidi näitab lugu, et inimesi leidub, kes hobuse ostmise ja naese wõtmise wahel wahet ei tee. Tuletab ju ülemal jutustatud lugu liig elawalt hobuse ostmist meelde.

Wõi arwawad meie maa mehed niisugust paari minemist tõesti oma ihaks? Ei ma tahaks uskuda. Seda pian ometi nimetama, et meie pool juhtumisi ette tuleb, et peiu neiut waewalt tunneb. Räägitakse, et mõni peiu oma tulewast teist poolt kosja õhtul alles esimest korda näha. Kuulsin korra jutustawat, üks peigmees läinud pruudiga, keda ainult kosja õhtul näinud, laulatusele. See on, peigmees sõitnud oma, pruut oma kottu laulatusele. Pruudi õde, kes pruudiga wäga ühte nagu olnud, sõitnud ka kirkusse. Peigmees pole oma ega wõera wahel osanud wahet teha. Hankunud pruudi õe käest kinni ja sammunud pruudi õega altarile. Pruudi õde läinud tõrkumata kaasa. Pruut ise juhtunud kaugemal olema. Alles õpetaja märganud efsitust, õpetaja saatnud walepruudi altari eest ära ja ütelnud peiuile: „See pole sinu jagu!“

Mahakuulutamise rutuga käib muudugi pulmade rutt käsi käes. Mõnda korda olen näinud pulmalisi enne laulatust pulmi pidawat. Seda juhtub niisugusel korral, kui peiu ja neiu teine teisest kihelkunnast. Waevalt on nende elukohas kolmas kuulutus peetud, kui ju mõlemad rutuga laulatusele tulewad. Aga waata äpardust: teisest kihelkunnast laulatuse luba alles tule-

mata. Ei aita muud kui mingu pruutpaar tühjalt tagasi. Pulmalised aga on kutsutud, road valmis. Ei nüüd muud kui pia pulme ilma laulatusea. — Teised pruutpaarid nõuavad telegrahwi teel laulatuse luba. Ei jõua kannatada, kuni kirjalik luba wälja jõuab. Telegrahw kõige vähemalt tahab mõne korra noorele paarile kannatust õpetada, kui muud weel pole jõudnud õpetada. Mõnegi korra olen pidanud pruutpaarid kirikust tagasi saatma, sest et telegrahwiline luba tulemata. On sedagi juhtunud, et luba alles kell 10 õhtul tulnud ja et alles siis wõisid laulatust ette wõtta.

Suur rutt on lestekedelgi tihti abielu sadamasse purjutada, ütlen parem tošjutada. Hiljuti alles tuli mu juurde naene, kelle mees paar nädalit enne seda ära surmud. Küsis, kas ei wõiks kihlusele tulla. Naesl sai muidugi leewitised luetud ja naene minema saadetud. Waewalt jõudis seaduses määratud leina aeg päewa peal mööda, kui ju lest uuesti ilmus, see kord peiuga ühes. Nüüd ei wõinud ma neid enam oma teed saata.

Korra jälle tulnud lestmee 6 nädalit peale naese surma kihlusele. Kartnud ise, kas ehk õpetaja ette wõtab, sest mehel olnud enam kui 60 aastat turja peal ja juba neljas naene kosida. Ettewõtmise õpetaja juures läinud ometi korda. Kui aga kaks nädalit hiljem laulatus tulnud, olnud õnnelik 60 aastane peigmees uuest pruudist nii waimustatud, et õpetaja laulatuse küsimise peale „jah“ asemel: „Jah, auus praosti herra, kõigest ihust ja hingest tahan teda enesele saada!“ kostnud. Ise hakanud seda üteldes pruudi ümbert kinni. Pulmalised pole teadnud, kudas naeru pidada. Jah, püha ja naeruwäärilise wahel on üks ainus samm. Mida õpetaja niisuguse peiu wastuse kohta ütelnud, jäägu nimetamata.

Korra jälle tuli tats nõortmeeft ja üks wanaeit minu juurde. Küüfifin, mis neil asja.

„Tulime kihlufele!“ wastafiwad wõerad.

„Aga kus pruut on?“ küüfifin mina.

„Eks see fiin!“ ütles üks ja näitas käega 60 aastase wanamoori peale.

„Ei see wõi olla!“ ütlesin mina.“ See wõib peigmehe eht pruudi ema olla!“

„Ei, ei, see on pruut ise!“ wastati mulle.

Ma küüfifin pruutpaari paberifi. Olgu tähendatud, et pruut ega peigmees tänini meie kiriku hingekirjas ei seisnud ja mina neid seepärast ei tunnud.

Sain paberid. Waatafin: peigmees 25, pruut 60 aastane. Hakkafin niisuguse paari wasta waidlema.

„Ei see lähe!“ ütlesin ma „Wähe teie wahel on liig suur. Pruut ei wõi ainult peigmehe ema, waid koguni emaema olla!“

„Küll läheb!“ wastas kohe peigmees. „Ma armastan teda ütlemata wäga. Ilma temata ei wõi ma enam elada. Ta on nii tark, teab niipalju, tunneb niipalju. Eiu on ta targaks koolitanud. Noored neind ei ole tema kõrwas midagi, ei osta midagi. Paremat pruuti ei wõi ma enesele enam kufagilt saada. Ta kannab mu eest nii hellalt hoolt nagu kõige parem ema. Oh, ta on kulla wäärt.“

Ma pidin imestledes kuulama, kudas peig wanamoori kiitis.

Katufifin pruudiga õnne.

„Ei see sinule kõlba!“ ütlesin ma. „See on ju sinu pojapoeg. Jäta niisugune mehele minek katki!“

Wanamoor kohe wasta waidlema: „Ei seda wõi! See on mulle nagu meheks loodud. Paremat meest ei wõi enam saada. Teeb kõik, mis iganes

tahan. Kuuleb mu sõna karwa pealt. Wanad aja-
wad ainult oma õigust taga ja tahawad, et nende pilli
piab tantsitama. See aga on mees, kes ikka minu pilli
tantsis. Mu endine mees ei saa selle mehe hingeõhugi
wasta. See mees on kõigi abielu meeste eeskuj. Sest
mehest ma ei lahku, tehke, mis tahate!”

Rudas ka katsus inimestele seletada, et niisugune paari-
minek noore mehe ja wanamoori wahel kõlblik ei ole,
ei wõtnud pruutpaar mu juttu ometi kuulda. Nõudis
tingimist, et neid maha kuulutaksin. Et seaduslikud
tulistused puundusiwad, ei aidanud muud kui pidin paari
wiimaks maha kuulutama. Raks nädalit hiljemini lau-
latafin selle imeliku paari.

Kuu aega hiljem tuli 60 aastane noorik ühel
päewal nuttes minu juurde.

„Mis nüüd wiga?” küsisin ma.

„Arge enam küsige! Peastke mind!” nuttis
wanamoor.

„Kelle käest?”

„Eks ikka selle kurjategija käest!”

„Misjuguise kurjategija käest!”

„Minu mehe käest ikka!”

„Rudas nii? Te armastasite ju üht teist wäga?”

„Ma mõtlesin ainult nii. Tema polnud muud
kui koer ja kelm. Teadis, et mul 500 rupla raha.
Selle raha pärast wõttis ta mind. Pärast laulatust
kutsus mind oma kodukihelkonda. Lätsin. Seal oli
esimesel päewal minu wasta niisama meesimagus nagu
enne. Warsti hakkas kelm aga rahast rääkima. Mee-
litas raha minu käest oma tätte. Waewalt oli raha
tätte saanud, kui ta tallesest hundiks muutus. Rihutas
mind uksest wälja. Ma ei läinud ometi, waid taeba-
sin naabritele häda. Ütlesin, et tema naene olen ja

ta mind ufteft wälja ajanud. Kelm mees fargas aga kohe wahela ja ütles : ärge ufuge, mis see wanamoor waletab ! Tema tahab mu naene olla ! Ta räägib hullu juttu. Niifugune wanamoor, kes minu emaema wõits olla ! — Mehe feletufe peale ei ufkunud keegi mu juttu. Kõit naersiwad, kui jutustafin, et ma kelmi naene olen. Bidin wiimaks ise ära tulema kelmi juureft, feft süüa ei annud ta mulle juutäitki enam ! Oh seda kelmi !"

"Aga miks fa läksid temale, kui teadsid, et ta niifugune kelm on ?" küfifin ma.

"Oleksin ma seda teadnud, poleksin ma iialgi läinud. Kuft ma wõifin seda teada ! Alles nädal aega enne mahatuulutamift tundfin teda. Selle aja oli ta mu wasta nii mefimagus, et nagu fuhu tahtis ära fülada ! Ja misfugune nüüd ! Oh aidake mind !"

"Eks ma teelnud küllalt enne laulatust teid paari minemast !"

"Tõfi küll, aga fiis olin ma nagu pimedufega löödud ! Ei näinud nähes ega kuulnud kuuldes. Nüüd palun aga : aidake, aidake !"

"Kuda moodi ?"

"Andke mulle tunnistus, et ma kelmi naene olen. Kui mul tunnistus ette näidata, piawad inimesed ufuma, et ma naene olen. Siis wõin kohtugi läbi õigust nõuda !"

"Hea küll, tunnistufe wõid saada. Tunnistufe jaoks läheb aga mark tarwis."

"Pole mul kopikatki margi ostmiseks !" kaebas wanamoor. "Wiimase kni kopika on kelm mu käeft ära wõtnud !"

Kirjutafin laulatufe tunnistufe, panin margi peale andfin wanamoori kätte. Wanamoor läks oma teed.

Selle järele ei ole ma wanamoori enam näinud. Ei tea siis ka ütelda, kas inimesed uskuma hakkasivad, et ta 25 aastase mehe naene on wõi ei.

See wanamoori lugu näitab aga selgelt küllalt, mislugused päewad wõivad tulla, kui saadana peale enne laulatust armu heidetakse, et wennike oma pastlaid wõi saapaid — ma ei tea ütelda, kumbaid ta kannab — palju kuulutaks.

Kui ruttu asju mõni kord toimetatakse, näitab järgminegi lugu, mis mulle üks kõster jutustas.

Noormees wiidi tänini talle tundmata neiuale kosja. Kosjakaubad tehti maha, mindi selle peale õpetaja juurde ja pühapäewal kuulutati esimest korda maha. Nädali jooksul kuulis neiu midagi peiu kohta, tuli kohe õpetaja juurde ja keelas kuulutamise ära. Pühapäew votab peigmees teist kuulutust; ei ühtigi. Sai teada, pruut keelnud ära. Peigmees wihastas ja sõnus: „Ta arwab, et ma teist enam ei saa! Küll ma talle näitan!“ Ja juba järgmisel päewal ilmus ta uue pruudiga õpetaja juurde kihlusele. Õpetaja kihutas aga peiu ja uue pruudi minema, sest esimene kihlus seisis weel täies wõimuses.

Koju minnes juhtus peigmees esimese pruudiga kokku. Hakkasivad kahelkeskes asja seletama. Seletu sest ilmus, et pruudi kahtlus asjata olnud. Leppisivad ära ja tegiwad otsuseks õpetaja juurde järgmisel päewal minna. Läksiwadgi ja palusiwad, et õpetaja neid uuesti maha kuulutaks. Nädali jooksul kuulis peigmees aga esimese ja teise pruudi kohta mõnda, mis talle ei meeldinud. Wõttis nõuuts mõlemaid maha jätta ja kolmandale kosja minna. Tegigi nii. Laupäewal ilmus kolmanda pruudiga õpetaja juurde ja tähendas, et ainult sellega tahab abielusse heita. Õpetaja ei

mõistnud aga mehe tähtsaid põhjusi pruutide wahetamises, waid saatis peiu kolmanda pruudiga oma teed ja määras mehele nii ja nii mitu nädalit mõtlemise aega. Nagu näha, wihkas õpetaja saadanat ja soovis saadanale rohkem saapa kulutamist.

Uruldaseks tuleb nähtusi arwata, et liiga noored abielu sadamasse püüawad purjutada. Korra tuli õhtul widewiku ajal üks pruutpaar minu juurde fihlusele. Mõlematel hingekirjad Peterburist kaasas. Peigmees andis passi minu kätte ja ütles: „Passi ei ole mu wanadus õieti üles pandud. Pass teeb mind kats aastat nooremaks!“ — „Sest pole wiga, kui õige hingekiri kaasas!“ wastasin mina. Wana lugu, et passi peale igal ajal ei wõi loota. Olen passifid näinud, mis isiku kas 10 aastat nooremaks ehk wanemaks teinud. Olen ise laulatust näituseks ühte passi 3—4 korda kirjutanud. Passi omanik sai uue passi: passis ülewel poisimees, ehk ma wanasse küll kirjutanud: sellega ja sellega laulatatud. Kirjutasin uuesti passi: sellega ja sellega laulatatud.

Nästa pärast ometigi poisimees jälle. Niisugused juhtumisi tuleb ette. Sellepärast tuleb peale passi veel muid tunnistusi nõuda. — Passi oli peigmehe wanadus 16 aasta peale üles tähendatud. Seda passi noorust ei pannud ma paremini tähele, waid hakkasin hingekirja waatama. Hingekirja järele peigmees 18 aastane, siis seadusest määratud ias. Waatasin aga hingekirja targemalt. Mis? Sünnimise aasta nummer nähafe muudetud olewat. Hoidsin paberi wasta walget, waatasin hoopiga: endine nummer wälja kaabitud, uus asemele kirjutatud. Peigmees oli ennast kats aastat wanemaks teinud, et abielu sadamasse saada. Ma wõtsin tunnistuse, kirjutasin tunnistusest põigiti läbi

„wõltsitud,” andsin neile tagasi ja saatfin leewiti raamatut lugedes pruutpaari minema. Ei ma usu, et pruutpaar sarnase tunnistusega mujal enam õnne katšus.

Nimetan mööda minnes weel, et nende ridade kirjutuse ajal 15 aastane neiu peigmehega kihlusele ilmus. Niisugused nähtused tulewad ometi aruldaseks lugeda.

Jah, hulka nähaſe arwawat, nagu jooſſeks abielu õnnistatud põli eest ära, kui nad küllalt karmesti sellesse ei kipu. Paraku näitab aga elu, et need paarid, kes enne laulatust ſaadana waſta helduſt üles näitafiwad, wäga tihti pärast pulme ſaadana poolt juſt ruſitat maitſta ſaawad, et ſaadan abielu tülide ja riidude pärast ſada paari ſaapaid ära kulutab. Siig tihti tulewad noorikud õpetaja juurde oma häda kaebama, arwemini mehed. Rutt, kole rutt oli neil paari minna, nüüd maitſewad nad oma rutu wilja. Nüüd kurdab mees naeſe ja naene mehe wigade ja puuduste üle. Kui neilt küſid, miks nad ſiis paari laskiwad, kui teine pool õnnelikuks abieluks nii wäha kõlbab, ſaad waſtuſeks: „Ma tundſin teda koguni piſut aega alles! Kudas wõiſin ma ſiis teada, et ta niisugune on!” Küſid aga kihluſe ajal pruutpaari käeſt, kas nad ſaua üht teiſt tunnawad, waſtawad nad wäga tihti. „Kaua!” Nende meelet on nädal ehk kaks juba kaua!

Meie päiwiſ kaebataſe wäga palju õnnetumate abielude üle. Kudas piawad abielud õnnelikuks ſaama, kui pruutpaar ſelle peale ei waata, kas teine teiſele tõesti kõlbab, kas mõlemate ſüdames Kriſtuſe armastus aſub! Pea tehtud pillapalla, ſaua tehtud ſaunifene. Kui ettewalmiſtuſt kuſagil tarwis läheb, ſiis läheb ſeda juſt abieluſſe heitmiſes. Abielu on nagu labirint: kergeſti peaſeb ſinna ſiſſe, aga kes ſiſſe jõudnud, ei

leia enam väljamineku teed. Kes ummisjalu aga labirinti tormab, tormab koleda eluka minotauruse vastu, kelle küüsfist ta enam ära ei pease. Bisarad, wermed, haawad, need on seal ta osa. Ja sarnaseid tormajaid näeme tuhandeid.

Rutt on mõnes tiikis väga hea, aga abielusje heitmises on ta arukorral koha peal. Parem ikka, et esiwanemate arwamise järele saadan enne laulatust seitse paari pastlaid ära kulutab. Ma mõtlen, siis jätab wennike pärast laulatust noore paari hõlpsamalt rahule, nähes, et waew asjata. Tehakse selle vastu saadanale enne laulatust elu tergeks, katsub ta pärast laulatust tüli tehes ja riidu tõstes 100 paari kulutada.

Kaks Wiru sõunmeest.

Üksikud jooned nende elust.

I.

Põismaa Joosep.

Põismaa Joosep. Kes see on? Sest mehest pole ma midagi kuulnud. Mina ka mitte, enne kui üks D. Pruhli kirjutus mulle näppu juhtus. See kirjutus kuulutas mulle esimest korda, et Põismaa Joosep maailmas elanud. Elanud, ütlen ma, sest nüüd on ta ju enam kui 30 aastat mulla põues hingamas. Sest Põismaa Joosepist tahan nüüd mõne sõna kirjutada, selle peale vaatamata, et omal ajal ükski ajaleht Joosepi elust ega surmast midagi ei kirjutanud.

Põismaa Joosep oli üks „waitsetest maa peal,” kes oma tegudest hea meelega ei rääkinud ega soovinud, et teised neist rääkisivad. Sellegi poolest elab Põismaa Joosep Wiru ranna rahva juus edasi, elab edasi, nagu oleks ta alles eile kirjuaeda wiidud.

Palmis, mis ütle mata rikas rahwaluule mälestustest, on Põismaa Joosepi kodumaa. Palmis sündis Põismaa Joosep 19 aastasaja algusel ja elas oma

eluoja Palmis, kuni surm teda mööda läinud aasta-
faja seitsmenda aastakümne algusel Ilumäe kirikuaeda
hingama kutsus.

Kes oli see Põismaa Joosep aga? Ei mingi-
jugune suur mees, ei laulif ega koolmeister, vaid
lihtne sulane. Esimalt mõisafulane, pärast westifulane.
Kui ometi „Talusulane Tõnis“ kaugemate ringkondade
tähelepanemist leidnud, võib mõisafulane Põismaa
Joosep seda ka leida. Ühtlasi tahab kirjutus Põismaa
Joosepist rahwaluule forjajatele näidata, et filmi awa-
des ja hoolsalt ümber waadates igalt poolt rahwaelust
aineid üleskirjutamiseks leidub. Ei pruugi alati muist-
sesse aega otsima minna, lähem minewilgi pakub
oma jao aineid.

Põismaa Joosep wiitis oma pühapäiwi ja prii
aega hoopis teist wiisi ära kui meie aja mehed. Teda
ei meelitanud kõrts ennaft waatama ega kiit ennaft
katsuma ega külatänavat ennaft tallama. Nende pärast
ei tõstnud Joosep kottu jalgagi. Joosepi armsam
ajawiide oli Ilumäe kabelisse minna. Kabeli juurde
jõudes läks ta kohe kabelisse ega jäänud kabeli ukse
taha tühja lori rääkima. Kabelis istus ta kõige teenis-
tuse aja wagusasti ja kuulas jutlust tähele pannes
pealt. Enne Jumalateenistuse lõppu Joosep iialgi
kabelist wälja ei läinud. Jumalateenistuse järele sammus
Joosep kabelist wälja, ei seisatanud kusagilgi, vaid
hakkas ilma aja wiitmata koju poole minema.

Korra jõudnud paar hobuse meest paar wersta
kabelist kaugel Põismaa Joosepile järele. Mehed
pannud imeks, et Joosep ju nii kaugelt sammunud.

„Kudas sina juba nii kaugelt saanud?“ küsinud
üks. „Seltsis tulime kabelist wälja, me sõidame hobusega,
sina käid jala ja siisgi juba nii kaugel!“

„See tuleb hooletandmisest!“ vastanud Joosep naljatades. „Waheta hästi tihti jalgu, küll siis edasi jõuad!“

Rabelis käimise kõrwal armastas Põismaa Joosep kangesti lugeda. Kõige juurema hea meelega luges ta piiblit. Mitmed piibli raamatud luges ta mitmele korrale läbi. Piibli lugusid tundis ta sellespärast väga hästi ja oskas neid pikalt ja laialt jutustada. Wane-mas ias jäi Joosepi filma seletus segaseks. Korra oli päikese warjutamine — Joosep tahtis näha, mis warju-tamise ajal päikeseega sünnib. Kuu aega wahtis ta ükşi filmi päikese peale. See päikese peale wahtimine rikkus Joosepi filmad ära. Kui Joosep selle peale jälle tahtis piiblit lugema hakata, tantsiwad kirjatähed Joosepi filmade ees. Lugu ei paranenud enam. Taht-mata pidi Joosep armsa piibli lugemise järele jätma.

Selle asemel katsus Joosep nüüd juttu ajada. — Sfeenesest ta ometi kõnelema ei hakanud, waid ainult, kui keegi teda palus. Hakkas ta korra jutustama, jutustas ta kõik pikalt ja laialt ega lõpetanud enue kui lugu otsas. Loo lõpmise järele waatas ta, kas keegi weel kuulas. Ei kuulanud keegi enam, ei alustanud ta enam uut juttu. Nägi ta jutustamise ajal, et keegi enam ei kuulanud, ei jätnud ta juttu katki, waid kõneles ometi otsani ära. Joosep wõis kas talwise pika õhtu ühte lugu jutustada, kui aga kuulajaid ja tellijaid leidis, s. o. neid, kes tellisiwad teda kõneleda.

Enamisti kõneles Joosep piibli lugusid. Daawidist, Goljatist, Simsonist, Eliaist, Elisast, Jisraeli kuningast j. n. e. jutustas Joosep iseäranis hea meelega. Ta kõneles ülepea pikkamisi, aga oskas oma jutustamisele nii kauni wälimise kuu anda, et needki, kes neid piibli

lugusid hästi tundsiwad, ta kõnelemist tähele pannes pealt kuulasiwad.

Arwemini jutustas Joosep ennemuistsid jutte. Neid ütles ta ülepea 40 tükki tundwat. Ta jutustatud ennemuistsed jutud oliwad õige pikad. Wahel rääkis ta oma ennemuistsid jutte nii naljakalt ja kentsakalt, et kõik pealt kuulajad naerma ajas. Riisugusel korral naeris Joosep ise agaralt kaasa. Rahju, et Joosepi pealtkuulajate seas kedagi ei leidunud, kes ta lugusid kirja oleks pannud. Nüüd on neist lugudest muidugi mõni juba unustuse hõlma langenud.

Kui Joosep terve õhtu wõi tundide kaupa jutustanud ja wiimaks ära wäsis, lõpetas ta oma juttu alati järgmise looga:

Ennemuiste olnud suur mägi, selle mäe otsas kaswanud suur puu. Üks suur mees tulnud suure kirmega selle suure puu kallale ja raiunud suure puu maha. Kui suur puu maha langenud, olnud õige suur müts.

See lugu tähendas ikka, et Joosep oma jutustamise seda puhku lõpetanud.

Põismaa Joosep oli peale kune jala pikk ja igapidi suure kondiga mees. Tööd tegi ta ometi ainult paraja mehe eest, tõstnises selle wasta lõi ta kõik teised üle. Rohke söömahimu pärast ei himustanud talu peremehed teda enestele sulaseks. Dru mölder wõttis Joosepi enese juurde teenima, kui Joosep mõisast lahti sai.

Kord tõusis Dru westel Põismaa Joosepi rohkest söömisest jutt. Dru mölder tähendas selle kohta: „Üeldakse ikka, Joosep süüa palju. Mina ütlen aga: anna Joosepile terve leib ja waagna täis sülku ette, natuke jääb järelegi weel!“

Joosep oli juba 60 eluaastat mööda saanud, kui Dru westel ifka weel sulasena teenis.

Korra oli Dru westes kuus tiindrist mõisa ruffi jahukotti põrandal maas. Kottisid waadates ütles teine sulane Joosepile: „Kuule Joosep, sul on enne palju rammu olnud. Mis ja armad, kas jõuaksid weel üksi jahukoti wantrile tõsta?”

„Ei tea!” wastas Joosep lühedalt.

Teine sulane ei jäänud niisuguse lühitese wastusega rahule.

„Ratsu ifka!” ütles sulane. „Ega see midagi tee, kui ja enam ei jassa tõsta!”

Joosep waatas kottisid põrandal.

Ütles siis: „Enne ei olnud niisugused kotid minul midagi tõsta, aga nüüd ei tea ma enam, kudas lugu läheb!”

„Sina oled enne ju tiindri ruffi mehega tüüts ära kannud!” ütles teine sulane.

„Jah, see on küll tõsi!” wastas Joosep. „See oli Wardipäewa ajal. Me wedasime wantriga rehe juurest aita wilja. Rehe juures mõõtsime wilja kotti, panime koormad peale, ajasime hobused aida juurde wilja koormatega. Rehepapp aitas wantrilt kotid selga, me wõtsime, wiisime kotid treppi mööda ülesse lae alla, sest salw seisib wilja juba täis. Mina läksin kotiga aita. Mõtlesin ise: Ühte moodi mõõdeti wilja kotti, aga üks kott on rassem kui teine. Lähen treppi mööda ülesse lae alla, wistan koti seljast salwe. Waatan ise ka salwe. Rehepapp naerab seal ees. Mõtlen: eks ole kena: ta aitas mulle wantrilt koti selga ja nüüd siin juba ees. Sain aru, miks kott rassem oli kui teised: rehepapp istus koti otsas!”

Teine sulane kuulas teraselt Joosepi juttu pealt. Ütles siis: „Katsu, kas jaksad nüüd veel tiindritgi rufit tõsta!”

„Tarwis siis katsuda!” kostis Joosep rahulikult. Kohe läks Joosep, mõttis pörandalt jahukoti sülle, wiis wantrile. Wiis nii kuus kotti järgi mööda westist wälja õue kaugele wantri peale süles ja ladus totid kõik ilusasti wantrile wirna.

Digi 70 aasta wanaduses käis Joosep veel mõisas tarwiforral sepapoisiks.

Korra küsis sepp Joosepilt: „Kuule, Joosep, sa olid tugew mees. Kas leidsid kusagilt oma rammulist?”

„Mis tugew ma enam olen!” wastas Joosep õhates. „Enne oli lugu hoopis teine!”

„Kas leidsid enne kusagilt oma rammulist?” küsis sepp uuesti.

Joosep mõtles natuke ja ütles: „Häid mehi leidsin mitmest kohast. Pulgaga ometi mind üksigi üles tõmmata ei suutnud. Kudas muidu lugu oleks olnud, ei tea ma, sest et me igapidi jõudu ei katsunud. Korra läksime mõisa wiinawooriga Narwa. Narwa ligidal tuli ühel õhtul mees kõrtsi ja hakkas seal kangesti ennast kiitma, et keegi tema wasta ei saa. Mina sõin kõrtsi laual, kuulasin lugu pealt. Kubjas tuli, käskis mind näidata, et ta minu wasta ei saa. Miks pidin ma aga oma jõuga hoopilema minema? Ei see ole ilus. Wiimaks hakkas wõeras Palmi walda teotama ja kõiki woorimehi argadeks ja wiletsateks sõimama. See pahandas mind. Läksin mehele wasta. Ei saanud ühele käelegi hakata. Panin mehe ühe käega maha. Mees kutsus mind veel teist korda mõtlema. Mina enam ei läinud. Mis tarwis? Olin ju oma walla auu eest wälja astunud!”

„Kas leidfid kedagi wägipulga ja sõrmkoogu wedamises, kellest wõitu ei saanud?“ küsis sepp edasi.

„Wägipulka ja sõrmkoogu olen tihti wedanud!“ seletas Joosep. „Nad kutsusiwad mind sagedasti wedama. Kui kangesti peale ajasiwad, läksingi wedama. Ma mõtlesin ikka: wägipulki ja sõrmkoogu wõib wedada, ega see kahju tee. Nii sagedasti kui nad mind ka kutsusiwad wedama, ei leidnud ma iialgi wastalist. Enamisti wedasin ma wäikse sõrmega! Hea, kui juba ühe käega!“

Kui Sumal ka Joosepile rohke jõu kinkinud, ei hoobelnud Joosep iialgi oma jõuga ega püüdnud seda teistele näidata. Mäandlikult seletas ta, kui ta suurest jõust räägiti, et ta suuremat midagi ei wõida. Palju teisi jaksata niisama palju kui tema. Minult tarwikorral andis Joosep oma jõu kohta tunnistust ja küsimise peale üksi jutustas ta oma jõutegudest.

Korra küsiti Joosepilt: „Kuule, Joosep, kuidas sa Sagadi mehele Rõõrõrwe hirmu tegid?“

„Mis sest maksab rääkida!“ wastas Joosep.

„Räägi ikka, räägi!“ paluti Joosepit.

„See oli ühel kewadel!“ hakkas Joosep nüüd seletama. „Läksin Rõõrõrwe metsise mängile. Ego ääres nõmmes laulis üks metsis. Sammusin jala edasi, sain ligi. Läksin. Metsis kutsus puu otsast wops! maha. Laadisin püssi uuesti, panin metsise kotti. Hakkasin koju poole minema. Korraga tuli mulle Sagadi mees wasta ja ütles: Kuidas tohib Palmi mees Sagadi maa peal lindu lasta?“

„Kas sa siis metsawaht oled ja seda keelad?“ küsisin mina.

„Metsawaht ma küll ei ole, aga seda ma ei sall, et Palmi mehed Sagadi maa peale tulewad lastma. Ma wõtan selle eest su püssi ära!“

See hakkas püssi otsast kinni.

Mina lükkasin Sagadi mehe püssi otsa küljest ära ja hakkasin edasi minema. Tema uuesti minu püssirauast kinni. Lükkasin teist korda püssist eemale. Tema jälle uuesti püssi külge. Konoh, mõtlesin ma, tarwis õige waadata, kas mehest lahti ei saa. Panin püssi männa najale, wõtsin koti seljast, seadsin rihmaga püssi rana otsa rippuma. Pöörasin siis ümber, waatasin, kus Sagadi mees. Nägin: Sagadi mees juba paarkümmeend sammul kaugel ja annab jalgadele tuld mis jaksab. — Wõtsin püssi ja koti jälle ilusasti selga, tulin koju!"

Ülepea oli Joosep omalt kohalt wäike Raswa-Taak. Ta käis mõnegi korra jahi peal ja tõi alati saaki kaasa. Korra küsis üks sepp Joosepilt: „Kuule, Joosep, sul olla hea püss. Kui kaugemale ta õieti laseb?"

Joosep waatas sepapaja uhtest wälja ja ütles: „Maha sinna wiinaaida juurde, maha, ikka maha, aga mida ligidamal, seda parem."

Et Joosep mõne korra metsisid käis lastmas, hüüti Joosepit tihti ennast „metsiseks." Korra sõiwad teo-
mehe Muike küünis, Joosep nende seas. Üks teomees, Joawesti Jaan, tahtis Joosepit pilgata. Rääkis ikka metsisest ja püüdis metsise wiisi laulda.

Joosep kuulas tüki aega pealt. Ei lausunud sõnagi, sõi edasi. Ei teine jätnud järele, laulis edasi. Joosep pani nua käest, sammus Jaani juurde, lõi käe käh! Jaani pähä. Ühe käega tõstis Jaani juurksid pidi ülesse ja riputas siis tüki aega käe otsas. Jaan siputas ainult jalgu ja käsi, ei saanud Joosepile midagi teha. Kui Joosep küllalt arwas saawat, wiskas ta Jaani maha ja läks ise sööma, otse kui ei oleks midagi

fündinnd. Sest saadit ei julgenud Jaan enam Joosepiti pilgata.

Korra jälle peffis Joosep teistega feltfis Satu rehe juures ruffid. Lademete pöörmise ajal tuli teine reheline ta selja takka, sasis jalast kinni ja tõmmas Joosepi pitäli maha.

„Ennä narri! Mind wana inimest pillama!“ ütles Joosep ainult ja hakkas uuesti tööle.

Teine mees ei jäänud wallatusega weel rahule. Uuesti läks Joosepi selja taha ja tõmmas Joosepi uuesti maha. Joosep tõusis üles, wõttis mehe kinni, tõstis kõrgele pea kohta ülesse ja wiiskas siis prantsti! lademete peale maha, nii et maa üsna mütsatas.

Wald ehitas üheskoos kõik walla eluhooned üles. Korra oli Joosep Rugise tua ehitamise kallal ametis. Palki weeti seinä peale. Ei palk jõudnud edasi! Üks ütles korraga: „Põisäma Joosep, tõsta ta!“

„Hea küll!“ wastas Joosep ja pani käed külge. Palgid nagu lendasiwad seinä peale.

Kui Joosep õhtul koju läks, küsiti Joosepilt: „Mis te täna seal tegite?“

„Liwa tõstfime!“ kostis Joosep.

Nastad mürdisiwad wiimaks Joosepi jõu. 70 aastat wanaks saades ei arwanud Joosep enam sulasena teenida wõiwat. Ta hakkas walla armu paluma. Wald määraski temale prii leiba. Nüüd wast oli Joosepil aega dieti jutustada. Nagu waremaltti, jäiwad piibli isikud ta armsamaks jutustamise aineks. Simsoni kohta ütles ta! „See wast oli jõumees! Mis on meie aja mehed Simsoni kõrwas!“

Põisäma Joosep Pöössberg suri poisismehena.

Kui teegi küsis : „Joosep, miks sa naist ei võta?“
vastas Joosep alati : „Mis sest siis saab ! Naes-
mehed surevad niisamuti ära !“

Sulasena elas Põismaa Joosep, walla waesena
furi Põismaa Joosep, aga nii hästi sulasena kui walla
waesena tunnistas ja näitas Põismaa Joosep, et piibel
meie armsam warandus, et piibel meie parem lõbu
hallikas. Mõisa sulasena ja walla waesena ostas
Põismaa Joosep armastust Jumala sõna wasta hāra-
tada ja ligimisi piibli poole juhtida, piibli isikuid hea-
duse eeskujuks, hoiatusets aga paha tegemise eest filma
ette seades. Põismaa-Joosep katsus selle naelaga kau-
helda, mis Issand tu kätte uskunud. Ta kauplemine
pole ilmaaegu olnud : ta küünla walgus paistab weel
praegu Palmi rahwa seas mäelt, kui Joosep ka ammu
sulase põlwe tööst ja wäsimusest puhkab.

II.

Nortsu mölder. *)

Sõu poolest Põismaa Joosepi sarnane, waimu
poolest ometi hoopis teist sugu mees oli Nortsu wesk-
mölder Haagen. Reha poolest ei wõi Nortsu möldrit
üisna Põismaa Joosepi sarnasets nimetada : Joosep
oli pikk lahja ja nagu kõrend, Haagen jälle paks, tu-
gewa kehaga wanamees. Sõu poolest andis üks wae-
walt teisele järele.

*) D. Bruhli üleskirjutuste nõjal.

Haagen oli esmalt Portuni westel möldrits. Seal sattus ta aga oma rammu pärast opmanni wiha alla ja sai möldri ametist lahti. See sündis sedawiisi:

Korra wõeti weste ligidal mõisa wäljal kartuhwliid maast üles. Kartuhwleid weeti kohe põllult mõisa. Hobune jäi korra ometi kartuhwli koormaga põllule finni, ei jaksanud koormat ära wedada.

Mölder tulnud sel filmapilgul kartuhwli wõtjate juurde, kus opmann enne juba seisnud.

„Kui wiletsad hobused teil mõisas on!“ ütles mölder opmannile.

Opmann pahandas selle ütluse pärast.

„Hobused on head, aga koorm liig suur!“ kostis opmann kohe wabandades.

„Mis koorm see ka on!“ pilkas mölder. „Niisuguse koorma wiitsin ilma hobusetä ära!“

„Mis veel!“ pilkas opmann wasta! „Wii see koorm enese taga westi juurde, saad enesele!“

„Hea küll! Kaup küps!“

Mölder lastis kohe hobuse koorma eest ära wõtta, jasis aistest finni ja wiis koorma weste juurde. Ei annud koormat enam tagasi, waid wõttis enesele, nii fudas opmanniga kaup tehtud.

Selle kartuhwli koorma ärawõtmise pärast hakati möldrit kiusama. Ei aidanud muud kui mölder pidi westest ära minema. Rakwere ligidal Nortsu westil leidis mölder enesele uue koha.

Selles ojas, mis Rakwere linnast läbi jookseb, ujunud korra 12 soldatit Nortsu heinamaa kohal. Pärast ujumist läinud Nortsu kaldale. Mölder tulnud, hüüdnud: „Kas siin teie koht!“ Sasinud esimese käest

finni ja wiisanud üle oja mõisa heinamaale. Seda-
jama wiisi teinud kõige kaheteistkümnega.

Soldatid läinud kaebama. Meile öeldud: „Teid
oli 12 meest. Miks te lastsite ühe mehe endid üle
oja wijata. Ise olete süüdlased!“

Soldatid saadetud pika ninaga oma teed. Möld-
ril õigus.

Korra ostnud üks maamees Rakweres poest kraami.
Bahetanud suure raha poes ära. Kelmid näinud.
Wõtnud nõuaks raha mehe käest ära rööwida. Läinud
Rakwere mõisa rohuaia taha hallika äärde waritsema.
Tahtnud seal pimedas kallale tungida ja raha mehe
käest ära riisuda.

Nortsu mölder juhtunud tulema. Rööwliid ar-
wanud pimedas möldri rahamehe olewat. Tunginud
silla peal möldri kallale. Haagen jasinud mehed kraest
finni ja wiisanud kõik neli sillalt alla hallikasse.

Korra olnud Haagen Rakweres. Seni toodud
mõisa ruffi koorm weskete, neli kulišt kotti peal. Möldri
pois ja tooja katsumud kottisid weskesse wiia. Ei jak-
sanud. Pidanud seni ootama kui mölder koju tulnud.

Mölder wõtnud koge teise kulise koti teise kaen-
lasse ja wiinud treppi mööda ülesse weske laele.

Korra ütelnud keegi, et mölder tema hoost ei jõua
weske laele wiia.

„Weame kihla, ma wiin!“ ütelnud mölder.

Weetud kihla.

Mölder wõtnud koge hobuse ja wiinudgi treppi
mööda ülesse weske laele.

Teine kord fiidelnud mölder, et laua hambus
ilma käte külge panemata treppi mööda teise korra peale
wiib. Teised pole uskunud. Weetud kihla.

Wõetud laud, pandud theemasin peale ja klaasid
luue mehe jaoks. Wõlder hakanud hammastega laua
äärest kinni ja wiinud seda wiisi laua hammastega wesk-
teise torra peale, ilma et käega külge oleks puutunud.

Annab Sumal jõudu, wõetagu seda kiitusega wasta
ja prungitagu Sumala auuks ja ligimise kasuks. Hat-
tab keegi ometi oma jõuga hooplema, tunnistab ta, et
ta selle Sumala armuanni wäärt ei ole. Argu kiidelgu
tarf oma tarkusest, argu kiidelgu wägew mees oma
wäest, argu kiidelgu rikas oma rikkusest, waid kes
tahab kiidelda, kiidelgu sest, et ta targa meelega on ja
mind tunneb, et mina olen Jehowa, kes teeb head ja
mis kohus ja õige on maa peal, sest need asjad on
mu meele pärast, ütleb Jehoowa. (Jerem. 9, 22, 23.)

Kalewipoja hobune.

Hobu hirnub Hiiumaal,
Käl kuulda meie maal.

Wanajõna.

Meieaegsel põllumehel on hobune nagu parem käsi. Buundub põllumehel hobune, läheb ta elamine kohe tagurpidi. Hobusega on põllumehe hea käekäik ühendatud, kui luba nii ütelda. Uuemat ajal tahawad ometi mitmesugused masinad hobuse waewa wähenadata ja põlwe parandada. Hoopis suurem tähendus pidi hobusel põllumehe kohta endisel ajal olema, mil mingisugune masin ega uue aja ülesleid inimesele weel appi ei astunud, waid kõik raske töötegemine ainult hobuse õlal seisis.

Kalewipojast ei wõi me ütelda, et ta päris põllumees olnud. Siiski jeda teame, et ta mööda minnes põllutööd teinud. Kõige vähemalt kõneleb rahwaluule Kalewipoja kündmise ja heinategemise. Nii tugewa jõuga kui Kalewipoeg ka wõis kiidelda, tarwitas kange mees ometi kündmises hobuse abi nagu tawaline põllumees. Küll langeb see hobune pea waenlastele saagiks, aga Kalewipoeg ei näi enam hobusest lahkuda tahtwat. Ta muretsseb enesele uue hobuse, kes aga niisama nagu esimene pea surma leiab. Kalewi-

poeg otsib enesele itäa uut sõidu- ja tööseltsilist, kuni hobune ta wiimaks pörgu wärawasse jäädawalt wangi wiib. Me wõime ütelda, et hobune Kalewipojaga paremas ühenduses seisab kui kuuljad Sulewi, Alewi ja Olewipoeg. Kuna rahwaluule Sulewi, Alewi ja Olewipoja seltsimisest Kalewipojaga midagi ei tea, teab ta Kalewipoja hobuse saatusest mõndagi jutustada. Hobune seisab Kalewipoja elus siis kindlamal alusel kui kuuljad seltsilised Sulewi, Alewi ja Olewipoeg.

Esimest korda Kalewipoja aitajana lasseb Kreuzwald hobuse kündmise ajal ilmuda.

Pani hobu adra ette,
Kakendas ruuna künnile.

Küüd algab wägew kündmine, kelle poolest keegi Kalewipojale järele ei saa. *) Kalewipoeg kündis paigad põllumaaks, teised karjamaaks, kolmandad heinamaaks, jälle teised metsamaaks. Küllwas metsad kaswama, küllwas sohu sinikaid, mõnda paika mustikaid. Kündis weel mäed ja kingud, kündis orud, aasad ja luhad, kündis lilled kaswama ja died õitsema. Kündis sedawiisi mõnda päewa, kuni ühel palawal päewal wäsimust puhkama pitali heitis. Hobuse pani kammit-
sasse, et et kaugele ära ei jookseks.

Kihulaste ja parmude pärast läks hobune seni metsa. Metsas aga saiwad hundid ja karud hobusest pea haisu ninasse. Küll hüppas ja kargas hobune nende eest, aga kammits sulgus jooksu. Metsa rööw-
lid tungisiwad hobuse kallale ja wõtsiwad ta õnneks.

Langenud hobune pidi Kalewipoja wääriline olema. Seft annab Kreuzwald tunnistusi. Kuhu kammits-

*) Kalewipoeg, VIII. 627—870.

jalg katus, sinna sünnitas hana. Kuhu weri walguš, sinna sai loif. Kuhu maks mädanes, sinna figis mägi, kuhu sififond sattus, sinna soo. Kondist kaswis mägi, karwast kõrjad, lakast roogu, sabast farapuud.

Nii Kreužwaldi esitus Kalewipoja hobuse kohta.

Selle Kreužwaldi esituse järele ilmub Kalewipoeg oma hobusega loojana. Kalewipoeg ju see on, kes orud ja mäed, aasad ja luhad loob, Kalewipoeg, kes metsad paneb kaswama ja lilled õitsema. Kalewipoeg annab kodumaale lühidalt praeguse kuju. Rahju, et Kreužwald ei tähenda, misšugune kodumaa enne Kalewipoja kündi olnud. Lugalaul enne kündi tunneb ometi ju mägesid ja orgusid, metsi ja tarjamaid, merd, järwi ja jõgesid. Lugu näitab nii, et Kreužwald paraku ise teisena loojana Kalewipoja kõrwa tahab astuda. Nii palju kui mina rahwaluule aineid tähele pannud, pole mulle Kalewipoeg niisugusena loojana filma puutunud nagu Kreužwald teda esitab. Sängisid sünnitab, teesid walmistab, sildu ja linnu ehitab Kalewipoeg, muudab muudugi weel mõuda maa kohta, aga ta looja loomu me ei märka. Kalewipoja hobune sünnitab niisama künkaid ja aukusid, jood ja luhta, aga ifka paiguti. Loomise asemel esitab rahwaluule Kalewipoega palju enam häwitajana. Sinijärwe soo näituseks künnud Kalewipoeg üles ja selle kündmise pärast ei kaswa seal soos midagi. Räägitakse, et Kalewipoja hobune ülepea nii kange wõimuga olnud, et kus Kalewipoeg korra künnud, seal enam midagi pole kaswanud.*) Kalewipoeg ahwardanud kõik maa nii sügawalt üles künda, aga seal tulnud

*) J. Vaarmann'i teadete järele Kloodilt.

põrguhundid wahesele ja tatistanud Kalewipoega nõuu korda saatmast.

Sarnast arwamist leiame ju J. Petersoni üles-tähendamistes, kes ülepea esimene olnud tähelepanemist Kalewipoja peale juhtima.*) Ju J. Peterson kirjutab, et Kalewipoeg puu sahaga rohumaad üles künnud. Kuhu ta saht korra ulatanud, sinna pole enam kõrki kaswama hakanud.

See rahwasuuft saadud seletus Kalewipoja künni kohta kõneleb koguni teist keelt kui kui Kreukwaldi esi-tus. Selle rahwasuuft saadud seletuse järele puudub vähem kui põhjus Kalewipoega loojaks pidada. See seletus teeb Kalewipoja palju enam häwitajaks. Hundid, kes Kalewipoja hobuse murravad, ilmuvad palju enam heategijatena. Kalewipoeg hakkas kodu-maalgi rahwa arwamise järele niisama nagu Kreuk-waldi esituse järele koerakooslaste maal pärast hobuse surma maad kõrweks muutma.**)

Kui laialt Kalewipoega häwitajana tuntakse, ei tea ma ütelda, küll aga tean seda, et Kalewipoja loo-jaks pidamist rahwa seas tulega tuleb otsida. Kui nüüd Kalewipojal loojana alus puudub, viame küsima, kudas tuli Kreukwald selle peale Kalewipoega loojaks teha? Ma mõtlen, süüd kannab selle poolest Kalewala. Kalewalas luges Kreukwald Wäinämöise loomise lugu, Kalewalas Pellerwoise külmamise lugu. Rahwaluules puudub wiimane Gestiis täiesti ja Wäinömöisele ei tahtnud Kreukwald hilisema plaani järele Kalewipojas aset anda. Wäinämöise loomine ja Pellerwoise kül-wamine meeldis aga Kreukwaldile ja ta tahtis tähen-

*) Gananderi Finnishe Mythologie, lh. 102.

**) XVI, 931—943.

datud lugusid oma lugusaulu üles panna. Seal ei jäänud tal muud nõuu üle kui Kalewipoega loojaks ja kodumaa kaunistajaks teha. Kalewalas seisab Wäinä-mõise loomine ja Pellerwoise külvamine täiesti omal kohal, sest see sündis maailma algusel, mil ainult õht ja wesi olemas. Kalewipojas selle wasta on loodus dieti praegusel kujul olemas ja ometegi astub Kalewipoeg weel looja ametisse. Kreuzwaldi esitust lugedes ei wõi me muud mõelda kui et Kalewipoeg meile üleüldisena loojana ette astub. Katjaks Kreuzwald Kalewipoega üksiku koha ümberloojana ja kaunistajana esitada, siis wõiksime weel Kreuzwaldi esitusega leppida. Müüd aga puudub esitusel kindel alus.

Teist korda lasab Kreuzwald Kalewipoja hoost sõjas koerakoonlaste wasta tarwitada.*) Selle hobuse leiab Kalewipoeg koerakoonlaste maalt. See hobune komistab kihutades ja langeb komistusest furnult maha. Et ma Kalewipoja käimisele koerakoonlaste maal mingi-sugust tuge pole leidnud, ei maksa sest loost pikemalt kõneleda.**)

Warsti pärast koerakoonlaste lugu nähaKse Kalewipoeg enesele kodumaal uue hobuse muretsenud olewat ja läheb sellega sõtta waenlaste wasta.***) Selle sõja kohta ütleb Kreuzwald:

Kalewite kallid hobu
Ujus waenu were ojas,
Kõhust saadid kontidesa!

*) XVI, 919—931.

**) Wõrdle selle kohta; „Koerakoonlased,“ Tartus

***) XVII, 54—245.

[1899.

Nii kangeſti tappis Kalewipoeg ſel korral waenlaſi. Mitte ainuſt waenlaſt poleks ſel korral eluſſe jäänud, kui Kalewipojale õnnetuſt poleks juhtunud.

Kalewite kallis kõrwi
Sattus ſala rabaſohu,
Magu lõhkes mädaſtiku,
Salad ſohu ſoppa jäiwad,
Rabjad kõntſa kaduſiwad.

Hobuſe otſaſaamiſt nähes Kalewipoeg ſajatama. Soowis, et hobuſeſt ſoo ja raba ſaaks.

Kuſ Kalewipoja hobune ſohu langes ja otſa ſai, ſeda lugulaul ſelgelt ei ütle. Küll tähendab lugulaul enne ſeda nii palju, et

Alſamalla anguſiwad
Kümmeſtuhat koolja keha.*)

Seega wõikſime hobuſe otſaſaamiſe paika Alſamalla ligidalt otſida. Tõesti teab rahwaſuu kõneleda, et Alſamallas Portuni wallas Wäike-Maarja kihelkunnas Kalewipoja hobune otſa leidnud. Sõjaſt ſelle waſta waitib rahwaſuu täieſti. Kreuzwald ütleb küll, et rahwajutud Alſamallat ſuure lahingi paigaks nimeſtada, kuſ Kalewipoeg waenlaſte sõjawäe ära wõitnud. Küla wäljal olla nüüdki weel sõjariistade jätiseid leida. — Kõige ſelle waſta pole mul midagi ütlemiſt, ainuſt nii palju pian tähendama, et minu ſilma ühtki lugu pole puutunud, mis wõitlemiſt Kalewipojaga ühendufeſſe ſeaks. Oli ſeal tõesti wõitlemine, ſiis pidi ſee küll alles hiljemal ajal olema.

Kalewipoja kohta kõneleb rahwas nii palju: Kalewipoeg tulnud hobuſega Wao mõiſa poolt ja pan-

*) XVII, 196—197.

nud hobuse rohtu sööma, ise aga heitnud magama.*) Kalewipoja magamise ajal murdnud hundid hobuse ära. Ules hārgates nūlginud Kalewipoeg hobuse seljast naha ära ja wiſanud naha Aſſamalla küla juurde maha. Seal näidatakse praegu weel naha aset kätte. Naha ase on 1½ werſta pikkune ja werſta laiune; hobuse laka kohal kaſwab praegu pakſu pilliroogu. Terwel naha kohal ei kaſwa ühtki puu wōſakeſt.

Küla poole wiſanud Kalewipoeg hobuse kopſu, makſa. Sinna ſündinud kīngas, mis weel „kopſumakſa huniku“ nime kannab. Sel kopſumakſa hunikul ſeiſab Aſſamalla küla tuuleweſki. — Teine pool naha ſerwas leidub „ſiſituna hunik.“ See kīngas ſündinud hobuse ſiſitunnast. Naha ase ſelle kohta on õieti madal ja laenetab fewadel weeſt. Naha kohta hūiitakse praegu weel „Aſſamalla luhaks.“ Lual kaſwab punakas hein. Bunaka wārwi arwab rahwas heina ſaanud olewat Kalewinoja hobuse wereſt.**)

Teiſindi järele kīnnud Kalewipoeg hobusega ja nlatanud kīnniga Aſſamallasſe, kuhu hobune otſa ſaanud. Kīnd alanud ihe arwamiſe järele Armiku ſooſt.***) Teiſed jälle ütlewad,†) et kīnni waod Māe otſa pere juureſt Udriku mōiſa ligidalt algada ja otſekohe pikalt ſooſt läbi minna kuni Neeruti järweni. Wagusið hūiitakse praegu Neeruti māgedeks. Need waod on 3 werſta pikad. Kīndmiſe järele heitnud Kalewipoeg puhkama, hobuse aga pannud raudkammitſaſſe. Hunt tulnud, haſanud hooſt taga ajama. Hobune hūipanud

*) Endiſed jōumehed I. 15.

**) Endiſed jōumehed I. 17.

***) Blumbergi Quellen und Realien. II. 87.

†) Sealſamas.

eest ära. Seft hüppamisest sünninud suured augud. Üksamallas murdnud hunt wiimaks hobuse.

Teise teisindi järele künnud Kalewipoeg Wägewal, ta Ebawere mäe ligidal. *) Ühe käega hoidnud atra kinni, teise käega kiskunud kuuski järgmise wao eest ülesse. Kuriwaim tahtnud Kalewipoja hoost ära murda. Läänud Kalewipoja juurde ja küsinud: „Mis sa mängid siin?“ —

„Ma koverastan kanepid!“, wastanud Kalewipoeg.

„Tee parem hobune adra eest lahti, pane sööma ja koerusta siis ise!“ ütelnud kuriwaim.

Kalewipoeg teinud nii, pannud hobuse raudkammit-sasse ja hakanud ise kuuski ülesse kiskuma. Kuriwaim moondanud ennast põrguhundiks ja läinud hoost murdma. Hobune Üksamalla poole jooksmas. Hunt taga järel. Kalewipoeg hundi järele. Ei saanud ometi kätte. Põrkuni wana linna juurest wõtnud Kalewipoeg kiwi ja wisanud hunti. See kiwi on praegu alles Westemäe ääres näha. Viiaft jookstust lõhtenud hobune Üs-samallas. Hobuse asemel tekinud Üksamalla luht.

Teisindi järele wiibinud Kalewipoeg Tallinnas. **) Pannud hobuse kammitssasse. Kammitssas läinud hobune kuni Põrkuni, kus hundid metsas hoost hakanud taga ajama. Kalewipoeg hārganud üles, wisanud hunti kiwiga. Kiwi ometi sattunud hobuse pähä ja tapnud hobuse Üksamalla küla ligidale ära.

Ülepea nähafe hundid tihti Kalewipoja hobuse kallale kippuwat. Kas neid ifka põrgu huntideks tuleb tuleb lugeda wõi tawalisteks kriimsilmadeks, selle kohta

*) J. Elteni ülestähenduste järele Põrkunist.

**) G. Maafi ülestähenduste järele Põrkunist.

meile rahwaluule seletust ei anna. Olivad nad põrgu-hundid, siis saatis neid wist kuriwaim ifka Kalewipo-jale kahju tegema, Kalewipoja hoost murdma, et Ka-lewipoeg nii palju maapinda ei saaks moondada. Ometi kuwas Kalewipoeg omalt poolt neid huntisid kangesti taga ja tappis neid nii palju kui jaksas. Korra näituseks tunginud huntide kari Peipsi ääres Kalewipoja hobuse kallale. Kalewipoeg silmanud Tal-linast hobuse häda. Wõtnud suure kiwi ja wisanud kõik hundid furnuks. Nagu suur heinasaad seisab kiwi weel tänapäew Mustwees.

Weel mõnda teisindit leidub Asfamalla külla juu-res otša leidnud hobuse loo kohta. Pea on hobune kündmise, pea jälle jooksmise järele surma saanud. Enne seda on hobune enesest mõnda mälestuse märki maha jätnud. Undlas näidatakse hobuse püherdamise kohta, niisama ka Wattu maa peal Wiitna kõrtsi juu-res, kus praegu kats järwe kohast tunnistust annawad. *) Wattu nõmm jälle kuulutab kohta, kus Kalewipoja hobune jooksnud, Antu järwed Ebawere mäe ligidal kõnele-wad, et hobune seal käinud. **) Ülepea leiame Kadrina, Wäike-Maarja ja Simona kihelkunnas enam ehk wä-hem Kalewipoja hobuse jälgi. Kunagi ei kuuluta need jäljed meile mälestuse märkisid sõjast. Sõda tuleb siis uue aja leiuks lugeda.

Kui me nüüd sõjale Kalewipoja elus tugi ei anna, tuleb küsida, kas me siis teist hoost ülepea firjast maha ei pia kustutama? Riisuguse mahakustutamise poolt pole ma ometi mitte, puudugu ka rahwaluule poolt põhjendatud hobuse sõjas surma saamine ja

*) A. Kiwi ülestähenduste järele Hõbedalt.

**) J. Elfeni ülestähenduste järele Porkunist.

Kalewipoja loomine künni kaudu. Me võime lugu ehk sedawiisi seletada, et Kalewipojal tats künnihoost ehk üks sõiduhobune, teine künnihobune otsa saanud. Kündmine ulatab ju kaugele, ulatab Tartumaalegi, kus Kalewipoja künniwagused tuntakse.*) Pealegi tuntakse peale Nõjamalla veel teist Kalewipoja hobuse otsasaamise paika ja see on Kuusalu. Kuusalus annavad Laiwere ja Lihalõpe Kalewipoja hobusest tunnistust.**)

Korra kihutanud Kalewipoeg hobusega nii kangesti, et hobune lõhkenud. Hobusest jooksnud palju werd wälja. Seda paika hiiutakse praegu veel Laiwereks, seda paika aga, kus liha lõpenud, Lihalõpets. Seal ligidal on wäiksed künkad. Need olla hobuse tops ja süda.

Weel korra kõneleb lugulaul Kalewipoja sõja hobusest. Kui Emajõel rüütlitega wõitlemine algas, kihutas Kalewipoeg ratsu seljas wastastele wasta. Wastased ei jõudnud Kalewipojale enesele wiga teha, küll aga

Ranges kallis ratsutene
Kaudalaste ropsitusel.***)

Sedawiisi saaksime kolm Kalewipoja hoost. Ühe kihutas Kalewipoeg Kuusalus surnuks, teise mürdsiwad hundid Wäike-Maarjas ära, kolmanda tapsiwad rüütlid. Mõlemad esimesed hobused wõiwad suurema kuulsusega kiidelda kui mitmed wägewad würrstid. Wiimaste wiimne puhkamise paik on rahwad ammu juba meelest ununud, Kalewipoja hobuse surma paika tuntakse tänini veel.

*) Endised jõumehed I, 14.

**) Teised tõdused jutud. 3.

***) XX.

Wiimase korra piab hobune Kalewipojal abiks olemas Kalewipoega põrgu wiima. Kääpa jões jalga-dest ilmajaamise järele lasseb Kreuzwald Kalewipoja walge hobuse selga panna ja põrgu wärawasse sõita.*) Põrgu wärawasse jõudes kuuleb Kalewipoeg hüüdu:

Katša kalju rusikaga!

Kalewipoeg lööb käsu peale rusikaga kaljut; kalju lõhkeb, käsi jääb kaljusse kinni. Seal peab Kalewipoeg põrgu wärawas wahti pidama ega pease enam kalju küllest lahti.

Hoopis teises walguses näitab Blumberg põrgu sõitu.**) Kurat muudab oma tütre hobuseks. Kalewipojale ei kõlba see hobune, on liig nõrk. Kurat muudab oma poja hobuseks. Seesama lugu. Wiimaks muudab ema. Kalewipoeg kargab selle hobuse selga. See wiib Kalewipoja aga põrgusse. Ääl taewast ütleb: „Kistipoeg, löö käsi tamme!“ Kalewipoeg lööb. Tamm juurtega pios. Kätt piita lüües jääb Kalewipoeg wärawa taha, hobune aga jookseb põrgu.

Dr. Weske järele hakkab hobune Kalewipojaga kõnelema.***) Käsib Kalewipoega selga istuda. Kalewipoeg selga. Hobune, kelleks wanapagan enese moon-
danud, tuhatnelja põrgu poole. Seal kuuleb Kalewipoeg hüüdu: „Käsi püsti! Käsi püsti!“ Kalewipoeg lööb ja jääb wärawa piita kinni. Piidas on nael; see nael lõhub Kalewipoja käest läbi, nii et Kalewipoeg enam lahti ei pease.

Saktu Kreuzwaldi esitusest lähewad muudki rahwa-
muust saadud sellekohased teisindid. Siika istub nende

*) XX, 1004—1025.

**) Quellen und Realien, II. 91—92.

***) Reise auch das Estenland, II. 31—33.

järele Kalewipoeg ise hobuse selga ja ikka on see hobune kuriwaim hobuse kujuk. Ühe teisindi järele *) lähed Kalewipoeg põrgu eest lagedalt hoost otsima, kus wanapagana pojad endid hoosteks moondawad. Kalewipoeg katsub nad läbi, ütleb aga igauhe kohta: „Ei tanna meest ega mehe mütsigi!“ Wanapagan ise alles kannab Kalewipoega. Kui Kalewipoeg selga hüppab, wiib ta wanapagan põrgusse. Wärawas sünnib nagu tawalisesti kuulda. Kalewipoeg jääb, üks kätt piidas finni, teises tamm, wahti pidama, et wanad paganad põrgust wälja ei peaseks.

Wäike-Maarja teisindi **) järele murdis põrgu-hunt Asfamallas Kalewipoja hobuse. Kalewipoeg selle eest hunti taga ajama. Põrgu wärawas alles peaseb Kalewipoeg hundi ligi. Seal püüab ta rusikaga hundile pihata anda, aga hunt kargab eest põrgusse. Kalewipoja rusikas tungib hundi eest ära kargamisel ukse piita ja jääb sinna finni. Kalewipoeg piab põrgu ukse wahiks hakkama.

Ühe Põltsamaa teisindi järele ostab Kalewipoeg wanalt paganalt hobuse. ***) Kalewipoeg käib suure ja Saaremaa läbi, aga ei leia kusagilt omakohalist hoost. Teda juhataakse wiimaks põrgu wanapagana juurde. Wanalt paganalt ostab Kalewipoeg siis hobuse ja hakkab sellega tuttawal wiisil kündma. — Nagu näha, on ses teisindis tats juhtumist ühe teisega ära segatud: Kalewipoja kündmine ja wanapagana hobuseks hakkamine. Et wanapagan kõige selle järele, mis süündinud, Kalewipojale hobuse müünud, kes midagi

*) J. Elkeni ülestähenduste järele Portunist.

**) J. Elkeni ülestähenduste järele Portunist.

***) Teised kodused jutud, 2.

paha ei teinud, wõib waewalt ustuda. Balju enam tuleb oletada, et jutustaja tats lugu ühte sulatanud ja sedawiisi wanapagana käest ostetud hobune sündinud.

Wiieft Kalewipoja hobuseft, keda Kreuzwald meile lugulaulus esitab, on wiimane kõige enam rahwaluule peale rajatud. Wahe Kreuzwaldi esituse ja rahwaluule wahel ilmub dieti ses tükis, et Kreuzwald liht-hobuse lasab Kalewipoja põrgusse wiia, rahwaluule aga hobuse wanakspaganaks teeb. Misjuguft tahtmisega wanapagan Kalewipoega dieti põrgu püüab wiia, selle kohta waitib rahwaluule. Igapidi wõime oletada, et wanapagan põrguwahiks Kalewipoega wiia ei taha. See käiks ju täiesti wanapagana kasude wasta, kui wanapagan Kalewipoega põrgu wärawasse wahiks paneks, et keegi põrgust wälja ei peaseks. Sedawiisi joowiks wanapagan ju iseeneft wangipanemist. Nii lolliks me ikka mehikest ei wõi pidada, tehku ta muidu tihti totra tegusid. Kui wanapagan Kalewipoega põrgu püüab wiia, siis käiab ta tahtmine küll wist selle peale, seal Kalewipojale iseäralikku kurja teha. See wanapagana nõuu ei lähe ometi täide: Sumal tuleb taewast wahela, kui luba nii ütelda. Rahwa jutud kõnelewad tihti, Kalewipoeg olnud Sumala ristipoeg. Ristipoeg ei tohi rahwa arwamise järele kurjaimu küüsi langeda. Sumal määrab Kalewipoja kurjale waimule hoidjaks ja wahiks. See sünnib, kui Kalewipoeg käe kaljusse lööb.

Rahwaluule on imelikul wiisil siin Kalewipoja lufku ristiusku seganud. Kalewipoeg on koguni Sumala ristipoeg. Kui ääl taewast hüüab, piab arwama, et see Sumala oma ääl on. Ristiusu Sumal määrab seega Kalewipojale ta saatuse kätte. Teiselt poolt on see üsna õige, sest ristiusk saadab ju paganuse arwa-

mised teelt, paneb nad nii ütelda wangi nagu Kalewipoja kaljusse. Ses tükis ei pruugi me siis midagi rahwaluule wasta rääkida. Mõistatuseks jääb aga see, et rahwaluule Kalewipoja Sumala ristipojaks teeb. Sumala ristipojana piaks Kalewipoeg dieti jumalakartlik olema. Selle asemel paistab meile ometi Kalewipojast päris pagan filma. Kudas Kalewipoeg Sumala ristipojaks saanud, selle kohta waikib rahwaluule. See küsimus jääb küll Gordi sõlmeks, kelle kohta ainult mõõd wõib seletust anda. Arusaamataks jääb niisama, miks ristipoeg kalju külge wangi pannakse. Wõiks küll nii seletada, et kalju Kalewipoega põgenemast piab takistama. Ma mõtlen ometi, hea ristipoeg ei mõtlekski põgenemise peale, waid täidaks hea meelega ristisa täsku. Kardetakse aga Kalewipoja ärapõgenemist ja pannakse ta ärapõgenemise takistuseks kalju külge wangi, siis piab Kalewipoeg wist paha ristipoeg olema. Ma ei tunne Kalewipoja tööfid, mis ta ristisa auuks oleks teinud eht mis järele maailmale ta kõrgest ristipoja seisusest tunnistust annaksiwad. Igapidi pole ristiwett Kalewipoja pähä saanud ja pole ristiwett ta pähä saanud, ei wõi Kalewipoeg ka Sumala ristipoeg olla. Ma arwan, et alles uuem aeg wist Kalewipoja Sumala ristipojaks on teinud.

Weel pian tähendama, et Kalewipoja tagasitulekust rahwaluulele waikib. Teadu pärast kuulutab Kreuzwald lugulaulu lõpul aega ette, mil Kalewipoeg pörgu wärawast wabaks peaseb ja tagasi tuleb oma rahwale õnne tooma, just niisama nagu sakslaste Barbarossa korra jälle uuesti piab ilmuma. Tagasituleku mõtte leiame juba juutidelt. Iisraeli mehed ootawad Elia tagasi tulemist. Kõige selgemalt kuulutab tagasitulekut aga ristiust: meie Onnistegija piab

üiskford tagasi tulema. Seega ei wõi me rahwaluule tagasituleku mõtet sugugi uueks nimetada; see seisab ristiinu tagasituleku mõttega ühenduses. Kas Kreutzwald Kalewipoja mõtte ristiinult lainanud ehk seda rahwaluulest tõesti eest leidnud, seda küsimust ei taha ma seekord otsustada. Nimetan ainult nii palju, et minu silma rahwaluulest Kalewipoja tagasitulekut pole puutunud.

Kalewipoja hobusest kõneledes ei wõi Kalewipoja h ä r j a st waitides mööda minna. See härg ei ole härg, kellest tuhat meest jagu ei saanud, waid ainult Mlewipoeg. Sest kuulsast härjast olen teisel kõnelelunud ega taha ma selle härja seletust siin enam kordama hakata.**) Ei, Kalewipoja härg on hoopis teine härg, härg, kellele niisamasugused päewad kätte jõudnud, nagu Kalewipoja omale. See härg tuletab omast kõhast põhja kottast meelde, sest põhjasorts saadab selle härja maale kahju tegema. Nagu Herakles Atika lagedikku laastawa härja wasta wälja astus ja toleda härja ära wõitis, nii surmas Kalewipoegi härja, kes maale tulnud kahju tegema.

Korra saanud põhjasorts Eesti rannarahwa peale pahaseks ja wõtnud nõuaks rannarahwast nuhelda. Nuhtlema saanud ta aga oma toleda härja Härg pidanud Kuusalust mageda wee ära kaotama, s. o. pidanud mageda wee ära jooma, et inimesed kõik jänusse jääksiwad. Nimelt arwanud sorts nõuu kordasaatmiseks kasulikuks k o l m e j ä r w e ära kaotada. Härg pidanud need järwed tühjaks jooma.

*) Kodupoolist: Mlewipoeg, lk. 155—170.

**) A. Bloompuu ülestähenduste järele Kuusalust.

Härg tulnud sortsi soowi peale õhtu poolt esimese järwe juurde. See järw olnud Kaberla küla ligidal. Seda järwe hakanud härg kohe tühjaks jooma. Zoonudgi tühjaks, ilma et talle wee paljusest wiga oleks sündinud ehk härg wanapagana wiisi joomisest oleks lõhtenud. Esimese järwe tühjatsjoomise järele läinud härg Rummu järwe poole. Tahtnud Rummu järwe niisama tühjaks juua ja wiimaks weel Kahala järwe takka peale.

Ühed arwawad, et rahwas Kalewipojale härja joomise peale kaebama läinud, teised jälle, et Kalewipoeg ise härja ettevõtmisest aru saanud — ütskõit, kudas olgu, igapidi juhtunud Kalewipoeg härjaga enne tokku, kui härg Rummu järwe saanud hakata tühjaks jooma. Nagu oleks Wirotannas ees, nii wahtis härg põrmitsedes Kalewipoja peale ja lootis wist, et teda niisama oma põrmitsemisega wõib plehtu peletada, nagu teine härg omal ajal Wirotannast. Kalewipojast leidis härg ometi hoopis teistsuguse wastase. Enne weel kui härg jõudis Kalewipoja kallale tippuda, tõmmas Kalewipoeg mõõga ja andis härjale pähä. Kalewipoja lööt juhtus nii märki, et härg uimaseks maha langes. Nagu Daawid Goljati kallale, targas Kalewipoeg härja kallale ja raius härja pea niisama otsast nagu Daawid Goljatil.

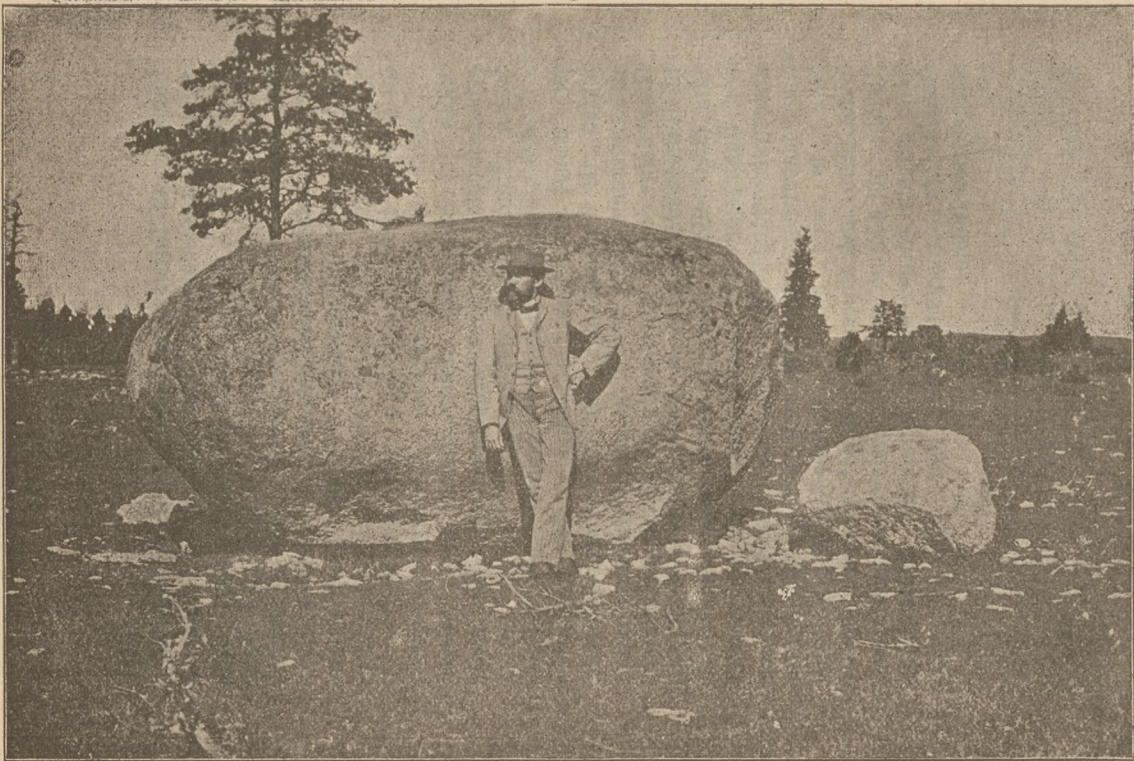
Kalewipoeg ei hakanud härja liha pruukima, waid jättis härja sinna maha, kus härg tapetud. Härg ei mädanenud ometi, waid moondus kiwiks ja annab kiwina praegu weel endisest suuruselt aru. Kaberla külast umbes pool wersta Narwa maanteelt põhja poole wõid weel näha praegu „Kalewi härja“ ehk „sortsi härja,“ kudas teised teda hüüawad. Ta seisab wainu peal, on umbes üheksa jala kõrgune ja paari sülla pitkune kiwimürakas ja paistab maanteele teekäijale silma.

Dõune poolt küljest waadates on kiwil peaaegu härja mood: keskelt maotas, labaluude kohalt kõrgem ja ka tafka poolt: laudja kohalt niisamuti augus nagu härg kunagi. Homiku poolt kiwi küljest eht õigem kiwi otsast on tükk maha langenud. See ots kujutab härja pead: lai otsaesine, silma kohad sügavamad, tõmp nina ja wäiksed nina augud. Sarwed ainult puuduwad. — Õhtu poole külge on karjalapsed kiwikurni ladunud, et hõlpsam oleks härja selga ronida.

Maa on seal paepealne. Ümbruses ei kaswa muud kui lammastest nudiks söödud kuuse träsšid, arwad kadakad ja mõned sarapuu pöõšad, mida jänesed talwel näljaga paljaks närinud.

Kes niisugust maad tähele pannud, teab, et pae sees mõnes paigas praod leiduwad, mis aja jooksul mulda täis wajunud, aga siiski weel maaga tase pole. Üks niisugune sirge pragu on Kalewi härjagi ligidal leida. See jookseb õhtu poolt umbes kümne sülla pitkusest mööda kõrgustikku otse Kalewi härja alla. Rahwa jutu järele olla see tee, kust Kalewi härg tulnud.

Umbes poolteist wersta sealt eemal õhtu pool nimetatud praoga ühes joones on mägede wahel lai liiwa madalik. Seda liiwa madalikku hüüatakse praegu „Kalewi Liiwaks.“ „Kalewi liiwa“ peal laenetanud järw, mis Kalewi härg tühjaks joonud. Madal liiwane koht jäänud aga weel järele ja see annab tänapäew endisest järwe asemest tunnistust. Krummu ja Kahala järwed awaldawad selle wasta weel meie päiwini järwe loomu.

Kalewi härg.

Tallinna mehed lõjas.

Liiva peale ehitatud hoone oli meie maa orduriik. Raske sadu ilmus, woolas wesi tuli, tuuled puhusiwad ja lõiwad seda hoonet wasta. Ta langes, langes maha ja ta langemine oli suur. Väheh laew hufka rannas, ruttawad ranna elanikud kohe saaki saama. Igauks püüab wõimalikult palju enesele. Riipea kui orduriik praginaga kofku langes, ruttasiwad naabrid igast ilma taarest jao ajale. Isegi Daanimaalt ilmus saagi saaja. Daani kuningas wend **M a g n u s** oskas asja nii kaugele ajada, et wäike osa kodumaad ta osaks sai. Siisgi wäikse osaga ei tahtnud Magnus leppida. Magnus ihtas terwet kodumaad enesele. Ta rääkis mesikeelil kodumaa linnadega, töötas fuldmägesid ja hõbedasi hooneid, aga asjata: ta uus riik ei kaswanud.

Magnus waatas kaugemale. Ei läinud tal kuningriigi asutamine omaist wäest korda, wõis see ehk teiste abiga õnnestada. Magnus hakkas suurteist meestelt abi otsima. Muskus näitas talle õnn wasta naeratawat. Muskus tegi Magnus kosjakaubad ära, Muskust palus ta abi. Ja waata, Musku tjaar Joann nimetas Magnuse warsti Liiwimaa kuningaks.

Kuninga nimega tuli Magnus Muskust tagasi. Põltsamaa tegi ta pea oma pealinnaks. Uus aeg näitas kodumaale loitwat. Esimest korda sai kodumaa oma kuninga, esimest korda oma pealinna. Önn töötas Põltsamaad Peterburiks teha, kui Põltsamaa saadud auust õiget lugu ostas pidada.

Rõit oli korras: kuningas olemas, kuninga pealinn Põltsamaa olemas. Minult kuningriik puudus weel. Dieti leibus juba kuningriigi alusgi, wäike maatükk. Wäitje maatükiga ei leppinud ometi kuningas Magnus. Makstu, mis maksab, Magnus püüdis kõike kodumaad enese alla heita. Kodumaa linnad ei mõistnud ometi Magnuse mõtteid ega ihaldanud enestele Põltsamaad pealinnaks. Kodumaa linnad hakkasiwad wasta. Seda wiisi tõi Magnuse kuningriigi ihaldamine kodumaale witsaks uue sõja, sõja, mis maad hirmsasti laastas.

Magnus oli tänini idas lahket wastawõtmist leidnud; sealt lootis Magnus nüüdgi abi oma suurte nõuude korda saatmiseks. Ja abi tuligi. Raugelt saadud abilistega katsus Magnus nüüd maa peremeheks saada.

Mõnigi linn langes nende kätte, mõnigi loss sai neile saagiks. Teisel leidsiwad nad aga kõwad pähkliid eest, kelle peale nende hammas ei hakanud. Niisuguseks kõwaks pähkleks sai neile nimelt Tallinn. Jälle teisel kistusiwad rootslased ja poolakad wõidetud linnad ja lossid nende käest ära. Sõja önn on heitlik.

Mitu aastat kestis juba sõda kodumaa pinnal. Ei wõinud Magnuse aitajad alati linnu ja lossisid ära wõita, katsusiwad nad külasid häwitada, talusid tühjaks riisuda. Maal ei pruukinud nad wastapanemist karta. Wõtsiwad, mis kätte saiwad. Katsus talupoeg ehk mõisnik wasta panna, mõisteti mõõgaga warsti

fohut. Magnuse aitajate riisumist nähes katsusiwad talupojad Tallinna warjule põgeneda. Seal ei wõinud Magnuse aitajad neile wiga teha.

Gestimaal ei ulatanud rootslaste sõjawägi seks, et maad Magnuse sõpradest puhastada. Rootsi wäge tarwitati hädasti linnade kaitsemiseks. Seda wiisi wõis Magnuse aitajate wägi maal teha, mis iganes tahtis. Kus talupojad Tallinna polnud põgenenud, wõtsiwad Magnuse aitajad nad kinni ja wiisiwad wangi. Härjad, lehmad ja lambad tapeti ja söödi ära, hobused aga wõtsiwad Magnuse aitajad enestele ratsahoosteks.

Rahwa häda ja wiletsus kaswis maal 1576 aastal otjata suureks. Keegi ei julenud midagi enam ette wõtta. Igal filmapilgul kardeti Magnuse aitajaid tulewat ja riisuwat, mis iganes riisuda sündis. Rahwas põgenes sohu, rabadesse ja metsadesse pelgu eest. Seal ei olnud aga midagi süüa. Nälg kippus kätte. Hirmuga mõtlesiwad pelus olijad talwe peale. Talwel ei wõidud enam soodes, rabades ja metses warjul seista. Mis siis peale hakata? Kõik ei mahtunud ju Tallinna. Ja Magnuse aitajad hulkusiwad talwelgi mööda maad.

Nähes, et rootslased maad Magnuse aitajate rööwimiste eest ei jaks kaitsta, tuli Tallinna pelgu põgenenud talumeestele nõuu iseene kaitsemise peale mõelda. Hulk mehi heitsiwad ühte nõuusse wastastele tõkkeid tegema hakata. Nad muretsesiwad enestele nii palju sõjariistu kui iganes wõisiwad, ilma et keegi nende ettevõttest märku oleks saanud. Terwe ettevõtte pidi esiotsa muude eest saladuseks jääma.

Korraga tuli sõnum Tallinna, et wäike wastaste jalk Paefloostris alla tulnud. Väikest jalku rootslased ei kartnud. Kohe wõtsiwad nad nõuiks was-

tašte meeste kallale tungida. 26 juulil 1576 ruttas Rootsi sõjavägi Paekloostri poole waenlasi õnneks võtma. Võsel pärast seda pugesivad 50 eestlast salaja Tallinnast välja ja ruttasivad teist teed Paekloostri poole. Eestlasedgi tahtsivad katsuda, kas nad waenlastega walmis ei saa. Rootsi sõjavägi jõudis ometi waremini Paekloostri. Suuremat sõjaväe hulka nähes pistsivad wastased warsti põgenema. Rootslased ei hakanud põgenejaid taga ajama. Põgenejaid paniwad seda paremini ometi Tallinnast tulnud 50 eestlast warjult tähele.

Dma wäikse arwu pärast ei julenud nad põgenejate kallale tungida, ei lastnud neid aga filmist kaduda. Et nad endid põgenejatele ei näidanud, ei aimanud põgenejad neist midagi. Põgenejad jõudsivad ühe jõe äärde ja jäiwad sinna võseks. Rootsi sõjaväge ei kartnud nad sugugi, sest sellest ei olnud enam kõvpugi kuulda.

Põgenejad wiisivad hobused heinamaale sööma, ise aga heitsivad jõe kaldale puhkama. Südaöö ajal tungisivad nüüd Tallinna mehed äkisti magajate kallale.

Dieti kippusivad nad kõige pealt hooste kallale. Salameestena oli liig kardetaw wastaste kallale tungida, kellel kõigil hobused käe pärast seisivad. Palju suurem ratsameeste hulk wõis Tallinna 50 eestlast liig ruttu finni püüda ja maha nottida. Oliwad Tallinna meestel aga hobused, siis wõisivad nad palju julgemalt sõda pidada. Sellepärast püüdsivad Tallinna mehed enestele kõige pealt hobused muretseada. Ilma suurema waewata sai igamees hobuse kätte, mõni koguni kaks. Mis wiga ka wõtta, kui heinamaal enam kui 400 hoost sõiwad.

Niipea kui hobused finni püütud, kargas iga Tallinna mees hobuse selga. Mõni võttis ohelikuga veel teise hobuse esimese järele.

Sedawiisi kihutati Tallinna mehed magavate waenlaste poole. Ise puhkesiwad kõik kangesti karjuma. Tallinnas wiibides oli enamasti igamees 2—3 sõna Saksa keelt kätte õppinud. Meid Saksa keeli sõnu hakkasiwad nad nüüd kishendama. Saksa keeli tarvitamiseks oli meestel oma hea põhjus. Nad tahtsiwad wastasid uskuma panna, et seesama Rootsi wägi, kes wastasid Paekloostri juures põgenema ajanud, nüüd öösel uuesti nende kallale tungib.

See kawalus läks korda. Wastased ei arwanud härgates muid kui et Rootsi wägi neile kallale tungib. Palju suurema Rootsi wäe wasta ei julenud nad päewal hakata, veel vähem nüüd öösel.

Igamees katsus, kuidas kallaletungijate eest plagama sai. Kes jõudis, jooksis hobuse juurde, kargas selga ja kihutas minema. Teiste hobused aga oliwad ammu juba Tallinna meeste käes. Nii sugused, kes kohe ehk ülepea enam hoost ei leidnud, katsusiwad, kuidas metsa peasiwad. Iga wastane waatas, kuidas kallale tungijate juurest võimalikult kaugele plagada. Kellegil polnud aega waadata, kui suur hulk kallale tungis. Öö pimeduse pärast ei wõidud seda õieti nähagi.

Terwe wastaste leer langes Tallinna meeste saagiks. Tallinna mehed wõtsiwad paremad asjad ära, kargasiwad siis hooste selga ja kihutati Tallinna poole tagasi. Ei wõinud ju wastasid uskuda. Need jäiwad ehk wiimaks aru, kui wäike kallaletungijate hulk ja langesiwad kallaletungijatele enestele kaela. Tallinna mehed jäiwad parem vähemaga saagiga rahule ja kihutati Tallinna poole tagasi, suurem jagu rit-

lamad kui enne. Mitmed Tallinna meestest olivad enne nii kehvad, et nad iialgi hoost omaks ei wõinud nimetada ja nüüd kihutas mõni kahe hobusega Tallinna poole tagasi. Peale jelle kandis hobune veel sõjasaaki.

Üksata imestleteti Tallinnas, kui 50 eestlast suure sõjasaagiga Tallinna tagasi tulivad. Suur Rootsi sõjavägi läks wälja ega toonud mingisugust iseäralikku wõidumärki kaasa. 50 eestlast läksiwad nii ütelda tühjade kätega sõtta ja tõiwad suure saagi tagasi. See nähtus pani Tallinna isasid mõtlema. Iwad hakkasiwad arwama, et talupoegi nii wäga sugugi põlata ei tohi. Iwad saiwad aru, et eestlasedki maa kaitsemiseks kasu wõiwad saata. Eestlased olivad hakatuse teinud; nüüd läks tarwis neid sel teel edasi juhataada.

Töö jätkamist nõudis Magnuse sõprade edasilaastamine Harju ja Järwamaal hädasti. Küll olivad Tallinna mehed wastaste leeri ära riisunud, aga selle poolest ei löönud need weel kartma. Wahel tulivad wastased üsna Tallinna juurde ja taganeisiwad alles siis, kui suurem sõjavägi neile wasta saadeti. Kangele aga ei usaldanud suurem sõjavägi Tallinnast minna, sest muidu oleksiwad Magnuse sõbrad teisest küljest kergelt wõinud linna kallale tungida. Sellepärast arwati kõige paremaks eestlasi wälja saata wastaste edenemist takistama. Kudas eestlased oma osawust Paekloostri juurest põgenenud wastaste wõitmises ka juba üles näidanud, pidasiwad Tallinna isad neid ometi nagu lasteks, kes oma pead midagi ei mõista ette wõtta. Sellepärast määrasiwad Tallinna isad neile juhataja, kes neid pidi parajasse paika wõitlemise wäljale wiima. See Tallinna isade määratud juhataja oli käsitööliline *J i w o S h e n k e n b e r g*. Sest mehest olivad Tallinna isad tähele pannud, et ta südiduse

poolest teistest kangelst üle käis ja igal pool pea pihtha püüdis anda.

Ziwo Shenkenberg wõttis hea meelega pakutud ameti wasta. Eestlastelegi meeldis mees; nad ei rääkinud uue peamehe wasta, waid wõtsiwad warsti ta sõna kuulda. Ziwo ei käinud nendega halwast ümber, jättis neile oma jao wabadust, nõudis aga käsu täitmist.

Ziwo hool käis kõige pealt selle peale, oma sõjawäge suurendada. Ses tükkis ei pruukinud ta palju waewa näha. Igalt poolt woolas ta lipu alla mehi kofku. Suuremalt jaolt ilmusiwad tulijad paljaste kättega, s. o. sõjariistadeta ja hoosteta. Sõjariistu leiti Tallinnast weel wähägi, hobusid pidiwad mehed ometi ise enestele muretsema. Ja hakkasiwadki. Seda wiisi algas 1576 meiegi maal buuri sõda, mis mõnda aastat kestis ja mis Magnuse aitajatele väga palju kahju saatis. Ses buuri sõjas sai Ziwo Shenkenbergi eestlaste hull nii kuulhaks, et Ziwot ennast *Gesti Hannibali*s hakati kutsuma. Et Ziwo üksi mõnda kuulsat wägewat tegu oles teinud, sellest ajaraamatud midagi ei kõnele. Küll kõnelewad ajaraamatud aga tegudest, mis Ziwo oma meestega seltsis korda saatnud. Ziwo meeste julged teod tõiwad peamehele *Gesti Hannibali* nime, kui ka see Hannibal kangeltsi päris Hannibali wasta ei saanud. Aga niisama nagu päris Hannibali omal ajal kardeti, kartsiwad Magnuse sõbrad kodumaal *Gesti Hannibali*. Kuhu Magnuse aitajad ka sõjakäiku ette tahtsiwad wõtta, enamisti igal pool ilmus Hannibal oma meestega älisti warjult ja tegi neile palju kahju. Suurema sõjawäe eest hoidis Hannibal ennast kõrwale, vähemate jalkade kallale tungis ta aga iseäraliku hea meelega. Ilma ootamata kargas ta peidust kallale ja tegi sedawiisi wastalistele rohkesti

kahju: wõttis mehi wangi ja riisus rööwitud waranduse nende käest ära.

Lühikese ajaga saiwad Hannibali mehed kõik ratsameesteks. Ratsa wõiswad nad aga ruttu igale poole kihutada ja wastaste jekka hufatust kuulwata. Pea hakkasiwad wastased nii Hannibali mehi kartma, et nad lošsides ja linnades, mis nende kätte sattunud, enam vähemates salkades wälja ei tohtinud minna. Witte ainult Harjumaad mööda ei hulkunud Hannibal oma meestega: Läänes, Järwas ja Wiruski ajas ta Magnuse aitajatele hirmu peale.

Talwe tulekuga jäi Hannibali meeste tegewus wähä soiku, seda enam, et juure sõjawäe tulekust tõsiselt räägiti. Wäikesed Magnuse aitajate salgad kartsiwad Hannibali mehi, Hanibali mehed jälle suurt wäge. Suil ja sügisel korjatud saaki hakkasiwad Hannibali mehed nüüd Tallinnas maitsema.

Kaua ei wõinud Hannibal oma meestega ometi saagist elada. Ju jaanuari kuus 1577 toodi sõnum Tallinna: Magnuse aitajate suur sõjawägi tuleb Tallinna kallale. 23 jaanuaril ilmus Iwan Sheremetjew 50,000 mehega Tallinna alla ja lõi Lasnamäele ja Ülemiste järwe äärde leeri üles. Pea selle peale piirati linna weel mujalt ümber. Ülepea 5 kohas seisis Muskli meeste leer. Sheremetjew oli tšaarile töötanud Tallinna ära wõtta ehk surma minna. Seda töötust katsus Sheremetjew nüüd kõigest wäest täita.

27 jaanuaril 1577 hakkasiwad Magnuse aitajad Tallinnale tuld andma. Tallinna mehed oliwad aga tublisti waenlaste tuleku wasta walmistanud ja ses walmistamises Hannibali meeste poolt rohket abi leidnud. Magnuse aitajate kuulid ei mõjunud esiotsa midagi. Sest aru saades wõtsiwad Magnuse aitajad

liht kuulide asemele tulised kuulid. Aga tulisedki kuulid ei jaksanud Tallinnale palju wiga teha. Tallinna mehed oliwad majasid ehitades sõda filmas pidanud. Raepealsed oliwad paadega faetud, paade peale mõnes kohas weel tubli mulla furd pandud. Buudusiwad paed mõnes kohas, siis kattis seal ometi paks mulla furd põningut. Sõja algusel tehti põningud kõigest kraamist tühjaks ja wiidi toored härja nahad ja wee toobrid asemele. Sga maja peremees pidi peale selle wahi wälja panema, kes tuliste kuulide järele waatas. Danges kuul kufagile maja põningule, pidi waht seda kofe kufututama.

Hannibal oma meestega näitas fel ümberpiiramife ajal jällegi oma julgust ja wahwust illes. Hannibali mehed sõitsiwad ratsa mööda uulitsaid ja waatafiwad, kuhu tulised kuulid langesiwad. Sinna ruttasiwad nad appi kuulifid kufututama. Sga niifugufe wiataks tehtud kuuli eest maksis linnawalitsus Hannibali mees-tele 3 marka. See maks kihutas Hannibali mehi taga ööd ja päewad wahti pidama ja raha teenima. Leidfiwad Hannibali mehed kufagil maja, kuhu tuline kuul fisse löönud, ilma et waht oleks walwanud, pidi niifugufe maja peremees neile kofe poole taalrit trahwi maksma. Wõidu püüdsiwad Hannibali mehed kuulifid weega ja härja nahkadega kufututada ehk lnugift alla uulitsale wifata. Kuulide kufutamine nähti neil nagu lapfe mäng olewat. Nagu poisid kiwidega mängiwad, nii mängifiwad Hannibali mehed tuliste kuulidega. Ühte lugu kuuldi hüüdu: Mehed sinna! ja sedamaid kihutas falk mehi määratud kofhta. Seda wiifi ei wõinud wastaste tulised kuulid Tallinnale palju kahju teha. Paremini kui kantsid, kaitfesiwad Hannibali mehed linna kahju eest. Sga tulekahju tõrjufiwad nad

filmapiilk eemale, s. o. lümmatasiwad tule sedamaid ära. Nii ei pannud Tallinna rahwas tulisid kuulisid tähelegi. Teadsiwad nad ju, et nii kaua kui Hannibali wägi linna kaitstes, tulised kuulid kahju ei wõinud teha.

Mis ime siis, kui linna rahwas nii elasiwad, nagu oleks sõda Amerikas. Pulme ja ristsid peeti, tantšiti, söödi ja joodi. Lennaku taewa all tulised kuulid, sest ei peetud lugu. Üks pidu algas, teine lõpes. Wahid walwasiwad ja saiwad walwamise eest palka. Peale selle seisis Rootsi sõjawägi kantsides ja andis sealt ümberpiirajatele tuld wasta.

Pea hakkasiwad Hannibali mehed ümberpiirajategi kallale tungima. Linna walitsus lubas igale ühele, kes ümberpiiraja wangina linna toob, 50 marka waewa palka. See waewapalk fihutas Hannibali mehi weel enam taga kui kuulide kinnipüüdmine. Nii pea kui nad mõne ümberpiiraja enam üksikult ehk wäikeses salgas linna ligi nägiwad, fihutasiwad nad linnast wälja neid wangi wõtma.

See kinniwõtmine sünnitas ometi suuremat häda-ohu kui tulekuulide kустutamine.

Korra tungis Hannibal jälle suurema hulgaga linnast wälja, peale selle weel linna peamees Klaus Holst oma meestega. Nende ettewõtmine läks korda. Ümberpiirajaid langes mõndagi, teised põgenesiwad. Hannibal linna peamehega Klaus Holstiga neid taga fihutama. Kuid sel filmapiilgnl hakati linnawallilt trumpeeti puhuma. Trumpeedi puhumine oli märgiks tagasi pöördä. Kanges tagaajamise tuhinas ei pannud ometi Hannibal ega Klaus Holst trumpeedi puhumist tähele. Wastased põgenesiwad sügawasse kraawi peitu ja hakkasiwad seal wasta. Kui nüüd Hannibal ja Klaus Holst tagasi waatasiwad, nägiwad nad, et ainult

wähä mehi nendega kaasa tulnud. Nii väikest hulka ei kartnud ümberpiirajad enam. Nad kargasivad hulgategi kraawidest wälja Tallinna meeste kallale. Enne weel kui Klaus Holst tähele pani, oli ta ümber piiratud.

Appi! hüüdis ta oma meestele. Küll püüdsiwad mehed appi rutata, aga enne kui nad aru saiwad, piirasivad Tallinna ümberpiirajad neid ümber ja tungisivad mõõkadega nendegi kallale.

Kallaletungijate mõõga hoopide kätte langes Klaus Holst, langes mõnda tema ja Hannibali meest. Hannibal ise ei peasnud Tallinna ülemale appi, waenlased pidasivad teda kinni. Ometi jaksas ta enesele teed rauida ja peasis linna poole tagasi kihutama.

Linna wallilt nähti algusel ju ära, misjugasesse lõksu Klaus Holst ja Hannibal oma meestega langesivad. Sedamaid pandi suurtükid kantsides ametisse. Kuulisid sada tublisti. See kuuli sadu keelis suuremat ümberpiirajate hulka wendadele appi minemast. Tallinna meeste wasta oli fiiski wõitlejaid küllalt juba. Wõitlejaid otsekohi aga ei wõidud linnast lasta, sest niisugusel korral oleksivad kuulid omagi mehi wõinud tappa.

Hannibali järele peasis weelgi mõni ta meestest linna tagasi. Muißt Hannibali, muißt linna mehi, ülepea 30 jäiwad aga wõitlemise wäljale. Wastaste kahju sel päewal arwatakse 330 mehe peale. Kui ta Tallinna, nimelt Hannibali meestest ainult 30 langes, tunti seda kahju ometi märksa, sest nii suurt kahju polnud tänini weel ette tulnud.

Tallinna meeste wahwust nähes löiwad ümberpiirajad kartma. Pealegi tegiwad Tallinna suurtükid neile muidu tublisti kahju. Üks suurtüki kuul oli nende juhataja Sheremetjewigi tapnud. Kõigi nende juhtumiste tõttu arwasivad ümberpiirajad kõige pare-

maks Tallinna alt lahutada. 13 märtsil paniwad nad oma ehitused põlema ja läksiwad oma teed. Ometi ei läinud nad kodumaale tagasi, waid mujale Liivi ja Gestimaale waatama, kust wähema waewaga saaki saada. Suur sõjawägi lagunes mitmeteks salgaks.

Nüüd wõis Hannibal oma meestega jälle agarmalt platsi astuda. Juba aprilli kuus läks Hannibal teile wastasid üles otsima ja see kord suurema sõjamäega kui iial enne. Hannibali juurde jooksis talumehi murdu tokku. Kõik soowisiwad saaki saada. Igale poole tungisiwad mehed wastasid otsima.

Pärnu oli waheajal Magnuse sõprade kätte langenud. Ilma et need oleksiwad aimanud, tormasiwad Hannibali mehed äkisti Pärnu kallale ja wõtsiwad Pärnu lossi ära. Kull Magnuse aitajaid langes seal nende kätte wangi. Need wangid wiisiwad nad Tallinna, kus neid paremini wõidi kinni hoida.

Saksa mõisameestega seltsis tungisiwad Hannibali mehed selle järele Paide poole. Kuuldes, et seal wastasid liig palju ei asu, tormasiwad nad Paidegi kallale, wõtsiwad ära ja pistsiwad põlema. Siit leidsiwad nad suure saagi eest. Saagi wõtsiwad wõitjad muudugi enestele, wastapanijad Magnuse aitajad löiwad nad aga maha ja wiiskasiwad nende kehadgi tulesse.

Hannibali mehed tungisiwad Paidest edasi Rakwerre poole saaki püüdma. Teine salt jälle wõttis teekunna Läänemaale ette. Haapsalule, Kullamaale ja Lihulale läksiwad nad wõeraks ja põletasiwad sealsed alewid ära. Lihula alewi juures leidsiwad nad suure karja. Enam kui 600 härja, lehma ja hooft oliwad seal söömas. Hannibali mehed koe seda karja ära wõtma. Magnuse aitajad, kes Lihula oma wõimuse alla saanud, nägiwad seda. Paniwad sedamaid suur-

tütid hüüdma ja katsusiwad Hannibali mehi eemale tõrjuda. Aga need ei pannud suuretükki lastmist tähelegi, waid ajasiwad karja ära. Muist karja sõi üsna lõssi walli taga. Sealtsi tõiwad mehed karja ära. Küll loobiti neid walli pealt kiwidegagi, aga mehed ei hoolinud sest midagi. Nad läksiwad karjaga oma teed edasi Tallinna poole.

Alati ei olnud Magnuse sõbrad üksi need, kellest Hannibali mehed rööwisiwad, kui nad eiotja ka neile witsats saiwad. Hiljemini hakkasiwad Hannibali mehed arwama, et nad igalt poolt wõiwad riisuda, kus Magnuse aitajad maa ja linnad oma alla heitnud. Seda wiisi riisusiwad Hannibali mehed mitmed mõisad tühjaks, jah wõtsiwad oma wendadegi käest wara ära, kui Magnuse aitajad endid juba nende wendade maa peremeesteks pidasiwad. Tuhandete kaupa ajasiwad Hannibali mehed loomi Tallinna, kus liha hinnad loomade paljuse tõttu nii odawaks langesiwad kui seda enne polnud nähtud.

Häda maal kaswis ütle mata suureks. Enne riisusiwad wõeramaa mehed, nüüd tegiwad omad wennad sedasama. Waesed talupojad ei teadnud, kuhu endid peita, sest omasugused leidsiwad neid igalt poolt üles. Ei jäänud hulgale enam muud nõuu üle kui Hannibali meeste hulka heita ehk oma käe peal Hannibali meeste tequsid tegema hakata. Ühkedalt: elu muutus nii kolemaks ja hirmsaks kui sulg seda waewalt jõuab kirjeldada.

Riisumine ja rööwimine astus täiesti päewakorrale. Magnuse aitajatel läks maa jalgade all kuumaks, aga meie maa omagi rahwale kippusiwad riisumafugused päewad kätte. Wahe ilmus ainult weel ses tükis, et oma maa rahwa elu kallale ei kiputud, Magnuse aitajatele aga kohe pähä anti, kus iganes nendega toffu

saadi. Paljugi Magnuse sõpru langes sel ajal Hanni-
bali ja muude rööwjaladele ohwriks.

Maa toleda laastamise tagajärjed ei wõinud kaua
tulemata jääda. Kalewipoeg laulab :

Wasta wankus nälga nörka,
Nälga nörka, kõlka kofka,
Nina nuusutas nrmena,
Eõõrmed sõõlusid pilwena,
Kas ei salahaisu tunneks.
Sõge oli sõda nuusutanud,
Were auru haišutanud.

Need Kalewipoja sõnad pidiwad selle sõja ajal
täide minema. Talurahwal riisuti loomad käest, tallati
wili wäljal. Rüst pidi siis weel leiba saadama ! Ja
sai keegi saaki, wiidi seegi aidast ära. Peale selle ita-
das wili iseenesestgi juba. Näljahäda jõudis terwele
maale kätte. Ei leitud ühtgi Egiptuse wiljaaita, kuhu
õnnelikudel aastal wilja tagawaraks korjatud. Ja oli
kufagil korjatud, oliwad sõjaastad selle ammu juba
ära lõpetanud.

Niikaua kui soojad ilmad edasi kestsiwad, katsus
rahwas weel kudagi wiisi läbi ajada.

Talwel 1578 läks aga häda hirmus suureks.

Kõlkaid ja puukoort segati leiwa sekka. Kui weel
niisugust leiba oleks küllalt saadud ! Kõlka ja agana
leiwastki tuli puudus. Toidu warandust ei leidnud
waene talurahwas enam kufagiltgi. Seal astus surm
oma õigusega tühja tuppä ohwrid nõudma. Sadade
kaupa rööwis nälg elusate kirjast neid, kes sõja eest
endid peastnud. Nälja eest ei osanud nad endid ometi
peasta. Mitmest kohast tee äärest leiti nälga sur-
nud inimesi.

Tallinna pagarid jäiwad pankrötti. Sahu- ja leiwapoed paniwad ukshed kinni, teha polnud midagi. Kaupmehed, kel aitades wilja tagawaraks, hakkasiwad ise leiba küpsetama ja suure kasuga müüma. Pagaritele ja leiwategijatele nad ei müüinud: kartsiwad muist kasu neile minewat. Sinnerahwas jooksiwad murdu kofku niisuguste kaupmeeste uste ette leiba ostma. Seal seisis rohkem leiwa ostjaid järge ootamas kui meie päiwil monopoli poe ukse ees ukse pikema kinniolemise järele. Päris laada elu awaldas uulits wiljarikka kaupmehe ukse ees. Leiba nõuti nii palju, et kaupmehe ahjud niipalju ei jõudnud küpsetada. Niisugusel korral hakati toorest tainast müüma. Leiwa soowijad ei mahtunud poodi ära; tainast jaeti ostjatele aknast wälja. Ahnest wõtsiwad näljased uulitsal taina wasta, tegiwad katukesi, küpsetasiwad sütel ja söiwad pool toorest. Nii kestis lugu kuni suini, kuni uueni lõikuseni.

Nälja armsad sõbrad ja seltsilisedgi ei lastnud endid kaua oodata.

Kuues fängi kattu surma,
Seitsmes taudsi tappe fängi.

Kui ka mitte koke, waid wäha hiljem, ilmus Gesti ja Wiwimaal kole töbi, mis igas majas noored ja wanad woodisse maha murdis. Teed oliwad tühjad, kirikute ukshed kinni, loomad sõõtmata — inimesed ägasiwad haigewoodil. Peale selle hakkas kuri katt ka enesele nii mitmes kohas ohwreid pärima.

Hannibal oma meestega kannatas wähem näljahäda käes kui talurahwas. Hannibali mehed oliwad saaki rohkesti kofku kogunud ja wõisiwad sest elada. Elasiwadgi ja mõtlesiwad nute ettevõtmiste peale.

Talisel näljaajal ei kuule me nende ettevõtetest peaaegu midagi. Seda rohkem tegewust awaldawad nad suil.

Magnuse sõprade käsi oli wiimasel ajal pahemini käima hakanud. Üks losj ja kindel paik teise järele kisti nende käest ära. Slegi kuninga pealinn Põltsamaa pidi pealinna auust ilma jääma. Nähes, kuidas sõprade käsi wiletsalt käib, arwas kuningas Magnus paremaks Auramaal warju otsida. Ilma kuningata ja suurema sõjawäeta jäänud Põltsamaa ei teadnud enam muud nõuu kui Rootsi kuninga walitsuse kapi alla heita.

Tartu selle wasta warjas oma müüride wahel ifka weel Magnuse sõpru. Neid tahtsiwad rootslased sealt minuema kihutada. Selleks ettevõtmiseks kutsuti Hannibal oma meestega Põltsamaale ja siis sealt Rootsi sõjawäega ühes koos 1 juunil 1578 Tartu. Selle Põltsamaa sõpruse mõnus tagajärg ilmus warsti. Magnuse sõbrad otsiswad wallide taga warju; sinna ei peasnud Tallinna mehed nii hõlpsasti kallale. Selle wasta ei warjanud mingi wall põhjapoolist linna osa teine pool Emajõe. Selle alewi kallale tungisidwad kõige pealt Rootsi ja Hannibali mehed, wõtsiwad alewi ära ja pistiswad tule otja. Ses põhjapoolses alewis leidis sel ajal palju Wene kirikuid, kloostrid, poodisid ja suuremaid majasid. Kõik need häwitati tulega ära Kirikud, kloostrid, poed ja majad rööwiti ometi enne tühjaks, kui neile tuli otja pandi. Kes iganes rööwijaid püüdis keelba, sai mõõka tunda. Palju wastuhakkajaid langes ses wõitlemises. Surnutehad wiisati tulesse ja põletati majadega ühestkoos ära.

Seameelega oleksiwad Rootsi ja Hannibali wägi Tartu kindluses niisama jaanituld teinud nagu Tartu alewites, aga ükski ei osanud kindluse wärawatele

ütelda: „Seesamm, Seesamm, lahti tee!“ Wärawad ei awanud endid jaanitule tegijate ees. Wallidesse uute wärawate tegemiseks puudusiwad meestel tarwilikud tuletorud, pikemaks ümberpiiramiseks jälle tuhanded mehed. Seda wiisi pidiwad Tartu alewi häwitajad kantsile „head ööd“ soowima, kantsi walwajaid rahule jätma ja oma teed minema. Nad läksiwad päris Kröösuse kombel Tallinna poole: kotid mõnesugust kallist saaki täis. Saaki kandsiwad kaasa Hannibali mehed, saaki kandsiwad kaasagi Rootsi wäed. Rahaga ja rikkusega ilmusiwad Hannibali mehed Tallinna nagu Joosepi wennad wilja wooridega nälja ajal Egiptusest Kaanaui. Ise wilja woorisidki toodi Tartu kaupmeeste aitadest Tallinna kaasa. Niisugust saaki teretati Tallinnas iseäraliku rõõmuga.

Tartu kaitsjad ei leppinud ometi Tallinna meeste teoga. Tartu alewite häwitamine nõudis kättemaksmist. Ja seda kättemaksu tundi ei lastnud nad kawa oodata. Kuuldes, et suur Rootsi vägi Tallinna läinud, ruttasiwad Tartu kaitsjad Põltsamaale sedasama mängu mängima, mis Tallinna mehed Põltsamaa warjajatega üheskoos Tartu alewile mänginud. Nagu Rootsi ja Hannibali vägi Tartu alewis enne tapnud, nii tapsiwad Tartu peremehed nüüd Põltsamaal. Tallinna mehi kutsus Põltsamaa wereleil uuele kättemaksmisele. Teades, et kantsidesse raske kallale tungida, arwas Rootsi ülem Hans Erikson kõige paremaks Magnuse sõpru nende kodumaal üles otsida ja nende kodusid ajutusi häwitada. Suurema sõjawäega tungis ta Tahapeipssi ja laastas seal maad. Kas Hannibal oma meestega sest laastamise sõjast osa wõttis, ei ole selgesti teada. Igapidi läks mõniyi Hannibali meestest Rootsi wäega kaasa Tattapeipsist saaki nõndma.

Rootsi sõjaväe hävitamise tööl käis aga nagu nuhtluse pilw kannul. Waewalt jõudsiwad rootslased rõõwi ja laastamise teekunnalt Tallinna tagasi, kui juba tatarlased Harjumaale ilmusiwad. Hannibalile anti aru: waenlased wäljas. Hannibal ei lasknud seda enesele kats korda ütelda. Silmapilt tõttas ta oma meestega teele. Rootsi wägi ei tahtnud wõidu auu see kord Hannibalile anda: Rootsi wägi läks kaasa. Aga warblane katusel pole weel warblane käes. Wõidu pärgi ei pärinud see kord keegi. Nii pea kui tatarlased teada saiwad, et Hannibal Rootsi wäega seltsis neile wõeraks tuleb, hakkasiwad nad niisugusid wõeraid kartma ja paniwad putked mängima. Tallinna mehed ajasiwad neid küll tüki aega taga, ei wõinud neile ometi wiga teha. Saagita pidiwad mehed Tallinna tagasi tulema.

Waheajal wõtsiwad rootslased Narwa ära, kus peale muu waranduse mitu tündrit kuldagi neile saagiks langenud. Osa kulda toodi Tallinna, osa wiidi Rootsi maale. Kuld tegi Hannibali filmad segaseks. Saiwad rootslased nii rikast saaki, miks mitte ka tema oma hakkajate meestega? Weel wiibisiwad wastased maal, wastased, kellel kulda küllalt. Mis muud kui seda kulda tooma!

Oma pead wõttis Hannibal meestega uue sõja-jõidu ette, ei enam Rootsi wäega seltsis nagu mõne nädali eest. Wõidupärg pidi ainult temale saama. Rätwere ligidal teadis ta tatarlasi wiibivat. Sinna kihutas Hannibal oma meestega. Wastaste wäge 27 juulil 1579 filmates sai aga Hannibal aru kätte, et see tema wäest kangelst üle käis. Hannibal tundis rinnus ometi kawala Hansu waimu. Ei saanud Hans jõuga wanapagana vastu, wõitis ta wanapagana

nõuga ära. Kavalusega lootis Hannibal wastasid wõita. Ta tahtis wastaste wäge vähematesse salkudesse ahwatleda ja neid vähemaid salkusid siis häwitada.

Saagi himu ajas selle korra Hannibali wenna Kristohwer Shentenbergigi kottu wälja. Julguse poolest ei jäänud see Goljatist maha, aga niisama wähä tartuse poolest. Julgust arwataks küll mõne korra pooleks wõiduks, aga mõne korra wiib julgus, hulljulgus wiimse kui wõidumärgi käest. Nii sündis siingi.

Hannibali etteawaatamisest ei saanud Kristohwer aru. Kristohwer pidas etteawaatamist argdufeks. „Nüüd on paras aeg julgust üles näidata!“ hüüdis Kristohwer Shentenberg wenna meestele. „Ma näen, teil puudub julgust! Wõtke parem minust eesmärti! Kes mehe nime tahab kanda, tulgu mu järele!“ Seda wiisi hüüdes kihutas Kristohwer wastaste kallale.

Hannibal nägi selgesti: mehed tormawad lõwi lõugade wahele. Hoiatusi ei wõtnud keegi kuulda. Mis pidi ta tegema? Hannibal ei pidanud pikka nõuu: wend surma suus, tarwis appi rutata. Ehk läks korda lõwi lõugade wahelt saaki weel wälja kiskuda ja Kristohweri ja ta seltsilisi peasta. Ettewõte oli hädaohtlik, aga wenna peastmises ei hoolinud Siwo hädaohtust.

Kristohwri hulljulge ettewõte näitas korda minewat. Nagu Siideon tungis ta Hannibali meestega hullu julgusega wastaste kallale. Wastased ei wõinud niisuguse tormi wasta panna: nad taganesiwad, taganesiwad kuni Ratiwere wärawateni. „Wõit meie!“ karjusiwad Hannibali mehed. Siiski hõiskasiwad nad liig wara. Matuse aja pärast ilmusiwad wastased jälle. Uuesti kihutatiwad Hannibali mehed kange tuhi-

naga wastaste kallale ja sundisivad neid uuesti põgenema. Enam kui 50 wastast langes meeste mõõkade all.

„Tagasi! Nüüd on küll!“ hüüdis Hannibal ja kutsus mehi põgenemisele. Aga Kristohwer tahtis täit wõitu wastaste peale saada. Niisama wähä kui enne pani ta nüüd Hannibali sõnu tähele. „Edasi, mehed!“ karjus Kristohwer. „Weel on wastasid väljas: neilegi andkem walu!“

Hannibali ääl jäi hüüdjaks ääleks kõrwes. Olets seda tähele pandud, oleksiwad mehed terve nahaga weel ära peasnud. Aga isemeelne Kristohwer jäi hoiatusele kurdiks ja — seal tuli hädaoht ja õnnetus.

Wastased ei wõinud Hannibali meeste hulljulgust nähes muud arwata kui et Hannibalil suur hulk mehi kufagil warjul seisab ja need sealt parajat kallaletungimise filmapilku ootawad. Nende abi peale wist lootes tungis Hannibal lõwi julgusega wastaste kallale. Nägemata waenlasi kartes ei julenud wastased kallaletungijaid nii käsile wõtta kui nende jõud oleks lubanud.

Korraga kadus aga Hannibali meeste nägemata kaitaja: kartus olemata waritsejate eest. Üks Hannibali meestest sai haawatud ja langes hobuse seljast maha. Enne kui seltsimehed jõudsiwad appi tulla, wõtsiwad wastased haawatud mehe juba wangi. Wastased kohe küsima: „Kui palju on teil mehi warjul?“

Wang wasta: „Mis sugusid mehi?“ —

„Neid ifka, kes teile häda korral appi tulewad!“ kostsiwad wastased.

Wang aga wasta: „Meil ei ole warjul mingi sugusid mehi! Kõik meie mehed on filma ees näha!“

Wastased ei tahtnud seda juttu efiti sugugi uskuda. „Kas teil tõesti siis sugugi mehi siin ligidal enam

warjul ei ole? Kui ja tõtt ei räägi, tapame sind!“ uurisivad wastased edasi.

Wang jäi aga oma ütlusel kinklaks: „Kusagil ei waritse meie mehed teid warjul.“

See wangi ütlus oli wastastele nagu ewangelium. Hannibalile ja tema meestele tõi la aga mõõga pea kohta rippuma, et pea pähä langeda. Wangi ütlus pani wastased hõiskama. „Vollid olime, et endid niisugusest wäitsest hulgaft lastsime plehku ajada! Siiski me kartsime waritsejaid, kes meile warjult kallale tungiwad. Näidakem nüüd, et mehed oleme, ja makskem häbi kätte!“ hüüdsivad wastased ja tungisivad julgesti Hannibali meeste kallale.

Niisugune üleüldine kallaletungimine tuli Hannibali meestele liig ootamata. Enne kui nad weel aru saiwad, oliwad wastased Hannibali salgu ümber piiranud. Taganemise tee oli kinni pandud. Nüüd ei aidanud muu nõuu kui alla heita ehk surra. Kumbagi ei soowinud ometi Hannibali mehed. Nad lootsiwad, et wastased neid weel kardawad nagu tänini, kardawad, kui nad lõwi julgusega wastaste kallale tungiwad. Wastased oliwad aga jäneseloomu natukesel ajaga enestest ära heitnud ja kippusiwad täie julgusega Hannibali meeste kallale. „Heitke alla! Andke endid wangi,“ karjusiwad wastased. Hannibal oma meestega näitas karjujatele mõõka. Siiski ei aidanud nende asi: ühe Hannibali mehe kohta tuli mitu kümme wastast. Lõiwad ka Hannibali mehed wastased eest maha, ikka uued riad astusiwad afemele. Nende mõõgad ei mõistnud nalja: üks Hannibali mees teise järele langes.

Hannibali wend Kristohwer lootis ikka weel waenlaste riidakesse teed raiuda ja wälja peaseda. Pea haawasiwad teda ometi wastased. Haawast hoolimata

tungis Kristohwer edasi wastaste lõõkisid nii tublisti tagasi tõrjudes nagu enne. Mõni minut läks weel mööda ja wastaste mõõl tungis Kristohwri südamesse. Kristohwer langes hobuse seljast furnult maha. Teised hobused sõtkusiwad ta furnukeha.

Kristohwri surma nähes sai Siwo selgesti aru, et nüüd kõik lootus otsas. Wõideldes tahtis ta Kristohwri wiisi langeda. Ometi ei käi inimese mõtted Jumala mõtetega ühte. Wastased tungisiwad igasi küljest ta kallale. Selle aja sees kui ta üht jagu tagasi tõrjus, langes teine jagu selja takka ta peale ja wõttis ta wangi. Enne kui ta wastaste kätte sattus, haawasiwad wastased teda, nii et ta kätt enam nii wabalt ei wõinud pruutida kui enne. Sedamaid kistuti sõjariistad Hannibali käest ära ja sioti käed finni.

Nüüd alles, kui Hannibalil wiimane peasmise lootus kadunud, puhkesiwad wastased hõiskama: „Hannibal wangis!“ Suur jagu oli rõõmu pärast nagu joobnud. Ikka uuesti korrati hüüdmist: „Hannibal wangis!“ Üks joowis teisele õnne, nagu oleks ei tea mis õnn talle majasse tulnud. Omalt kohalt piab seda ometi wastastele õnneks arwama. Mees, keda nad siamaale nagu tuld kartnud, mees, kes palju nende nõuusi nurja ajanud, — see mees oli nüüd nende wang! Niisugusel korral ei pruugi me imestleda, et wastased Hannibali wangiwõtmise üle nagu wastaste tuninga kinnipüüdmise üle rõõmustasiwad.

Niipea kui Hannibal wangi langenud, oli wastastel tuge asi Hannibali meestega walnis saada. Nähes kui ilmaaegu wastupanek wastaste suure hulga wasta, et katsunudgi nad Hannibali wangiwõtmise järele enam tõsiselt wasta panna. Natuke aega pärast Hannibali wangiwõtmist oliwad ta üle jäänud 60 meestki wangi

wõetud. Müüd algas tee Rakwere poole: Hannibal ees, mehed taga järel. See sisesõit Rakweresse ei tuletanud ometi Cäsari sisesõitu meelde, waid palju enam niisugust, nagu meie päiwil linnades näha; sõjamehed haljaste mõõkadega astuwad linnawärawast sisse, sõjameeste wahel halliwati mehed kurnwade nägudega. Teekund läheb neil lossi poole, kuid lossi poole, kelle ahtentel raudtrellid ees.

Dieti suur hõiskamine algas alles Rakweres, kui nähti, misuguse wangiga sinna tuldi. Wastased ei jõudnud küllalt õnne kiita. Mitmed pidasiwad kogu niisugusest kardetawast mehest korra lahti saanud. Ja sest rõõmust ei wõetud ainult Rakweres osa, waid kaugemalgi, kus Hannibali wastased wangiwõtmist kuulda saiwad. Selle wasta wõttis Tallinnas kurbtus maad, et niisugusest tublist wastaste tagajärgest ilma jäänud. Kust saadi enam teine mees, kes Hannibali wiisi wastasid wõis kartma panna! Riisutukkesid leiti Maarjamaal paljugi, aga osawuse, agaruse, julguse ja tarkuse poolest ei saanud ükski neist Hannibali wasta ega wõinud ta aset täita.

Rakweres ei teadnud wastased, mis kardetawa wangiga teha. Hannibali seltsimeestega oskasiwad nad hästi walmis saada, mitte aga Hannibaliga enesega. Niisuguse mehe kohta ei julenud Rakweres ükski kohtuotjust mõista. Hannibali kohta pidi Mõsku tšaar ise otsuse tegema. Seni aga kui tšaari käest otsus tuli, peeti Hannibali Rakweres wangis.

Hannibali seltsimeestega ei peetud pikka nõuu. Ometi kuulati enne järele, misugused neist kõige enam wastasid teise ilma saatnud. Kende kohta anti warsti otsus: wõlla! Ei läinud kuigi kaua aega mööda, kui Hannibali kõige agaramad mehed üles poodi. Teised

pidiwad wangitorni jääma. Aga Hannibali meestele ei meeldinud, elu wangitornis sugugi. Nad oliwad wabamaga eluga harjunud. Niiisugust himustasiwad nad enestele tagasi. Ühte lugu käis nende meel ja mõte selle peale, kuidas wangist wabaks peaseda. Põgene-mise nõuu ei läinud neil enam peast, seda enam, et muist wangisid pool lagunud majas kinni peeti. Enne weel kui Hannibali kohta kohtuotsus tuli, peasis paarküm-mend Hannibali seltsimeest oma wiletsast wangikojast tõesti wälja ja põgenes ära. Wastased saiwad liig hilja alles nende põgenemisest aru. Põgenejad leidsi-wad Tallinna müüride taga warju.

Seda wahwamini ja paremini walwati aga Han-nibali ja teist osa ta seltsimehi, keda kindlamas wangi-kojas kinni peeti. Need ei peasnud milgi kombel põgenema. Kardeti ometi, et Hannibali ehk priiks peastma tullakse ja kardetaw wang suure wäega Raf-werest ära wiiaксе. Sellepärast arwasiwad Hannibali wangiwõtjad kõige paremaks Hannibali ta seltsimees-tega Pihkwasse jaata, kus Hannibali sõprade kallale-tungimist nõnda kergelt karta polnud. Tsaar juhtus sel ajal just Pihkwas olema.

Pihkwas lootis Hannibal ennast weel ometi peasta wõiwat. Hannibal oli waremalt kolm suurt sugu meest Muskü tsaari sõjawäest wangi wõtnud. Hannibal lubas need kolm suurt sugu meest priiks lasta, kui tsaar Hannibali wangist lahti lasseb. Aga tsaar ei tahtnud Hannibali sarnase mehega mingisugust kaup teha. Peasis Hannibal priiks, wõis ta ju Magnuse sõpradele jälle kolli hakata tegema. Niiisugust kolli tsaar ometi ei armastanud. Paremini wõiswad Muskü suured Tal-linnas edasi wangis istuda kui et kardetaw Hannibal lahti peasis. Kõige kergemalt wõis Magnuse sõprade

sõjawägi hingata, kui Hannibali nime enam elusate kirjas ei seisnud. Niisama kardetawaks peeti Hannibali seltsimehigi. Sellepärast andis tšaar käsu: „On Hannibal oma meestega tänini meie mehi ilma armuta tapnud, siis tapetagu nüüd neid! Ara hukata kõiki!“

Käsu täitmisega ei wiivitatud sugugi. Sedamaid wiidi Pihkwas Hannibal oma 30 seltsimehega hukkamise platsile, kus nende pead sõja Moolokile ohwriks langesiwad. Wastased wõisiwad hõisata: Hannibal ei tulnud neid enam hirmutama. Ise wõisiwad nad nüüd Gesti ja Liiwimaa rahwast hirmutama minna.

Tallinnas leinati, kui Hannibali surma sõnumit kuuldi. Kes astus nüüd wastastele wasta, kui need maad tuliwad laastama! Küll oli weel hulk Hannibali mehi järel, sest kõik ei olnudgi Rätwere sõjateekunnale kaasa läinud, aga — esimees puudus, kes kõiki oskas panna sõna kuulma. Hannibali seltsimehed oliwad nüüd nagu peata kanad, ei, ütlen parem, kui eksijate jalk, kellest igauks arwas õige tee iseküljes olevat ja kellest igauks teisigi sellepärast oma teele kaasa kutsus.

Walitsus arwas, et Hannibali mehed ilma Hannibalitagi Hannibali tööd edasi wõiwad teha. Ses tükis effis ta ometi. Juhataja puuduse pärast ei wõinud Hannibali mehed enam midagi suuremat sõjakäiku ette wõtta: ei olnud kedagi, kes mehi ühte hoidis. Oleks walitsus neile ühe agara mehe juhatajaks määranud, oleksiwad Gesti talupojad niisama wõinud buuri sõda edasi pidada, nagu Hollandi mehed Afrikas. Üksikud talupojad pidiwad ometi waenlaste suurema hulga eest alati taganema. Oleks mehed saagi kaupa ühte hoidnud, oleksiwad nad wististi tähtsaid töösid korda saat-

nuo, nagu ennemalt Hannibal. Müüid aga hakkasivad nad maale ennem kahju kui kasu saatma.

Hannibali meestele anti walitsuse poolt kirjad kaasa, et kirjade omanikkudel õigus oma käre peal sõda pidada. Seda õigust hakati pea kurbasti pruutima. Esiotsja kiusasivad Hannibali mehed ainult wastasid taga, iseäranis tutarlasi. Selle peale hakkasivad Hannibali mehed wastaste poolt ära wõidetud maal külasid ja talusid riisuma, kus neis ka omasugu mehed asusivad. Wiimaks aga, kui Hannibali kohta kohus mõistetud, katsusivad mehed oma pead wälja minnes kaati wõtta, kust seda sai. Wastaste poolt ära wõitmata maal tungisivad nad küladesse, taludesse ja mõisadesse rööwima. Ei tehtud enam oma ega wõera wahel wahet. Sõjamehed muutusivad juba rööwliteks.

Küll tõstiswad mõistlikumad mehed niisuguse maa häwitamise wasta äält ja nõudiswad tungiwalt, et talupoegadele enam rööwimise lubakirju ei piaks antama, sest seda wiisi teha omad mehed enam kahju kui wastased. Aga majandus ei tahtnud mõistusele wõitu anda. Tallinna mehed pidasivad ainult oma majandust filmas. Talupoegade rööwimised täitsivad Tallinna meeste taskut. Talupojad tõiwad rööwitud waranduse Tallinna ja müüsid seal odawalt ära. Niisugune odaw kaup edendas Tallinna majandust. Ja selle majanduse tõttu lasti talupoegi kawa aega omasugusid rööwida.

Wiimaks läks asi liiaks. Rööwimise luba ei antud enam. Peale selle keeldi kõwasti ära oma maa inimestelt riisuda. Hannibali mehed oliswad rööwimisega ometi nii harjunud, et sellest ei tahtnud lahkuda.

Rohus hakkas waljusti karistama. Mitmed rõõwolid tõmmati wõlla. See nuhtlus ei hirmutanud teisi palju. Nad rõõwisiwad edasi omasugustelt, ka siis kui sõda lõpes. Nad rõõwisiwad edasi, kuna neidki wõlla tõmmati.

Mõnda aastat läks mööda, enne kui Gestimaad Hannibali rõõwliteks muutunud falkadest jõuti puhastada. Hea nõuuga oli Hannibali wägi kutsutud, aga hea wilja asemel hakkas ta, nimelt pärast Hannibali surma paha wilja kandma. Selle eest päris suurem jagu maa peal ju nuhtluse: Rõis kaela!

Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu.

Nagu Jumalal oma katekismus on, nii ka saadana. Trükitult pole tänini saadana katekismus veel mu silma juhtunud, aga seda enam õpetavad saadana jüngrid seda noorele ja wanale kätte. Kõrtsidesse, laatadele, talgudele ruttawad saadana jüngrid iseäranis hea meelega oma ewangeliumi kuulutama. Ülepea ei pia nad ühtki paika liig halwaks; igal pool püüawad nad rahwale oma peremehe õpetusi selgets teha. Ja paraku näeme liig tihti: nende hool kannab head wilja. Saadana katekismuse õpetused jääwad hulgale kergemalt meelde kui Jumala katekismuse juhatused ja saadana katekismuse õpetuse järele katsub enam inimesi elada kui piibli sõna järele. Näituseks ütleb meie Ünnistegija: Hoidke, et teie südamed ei saa koormatud liia söömise ja liia joomisega ega peatoiduse murega! (Luk. 21, 34). Saadan selle wasta annab hoopis wastase õpetuse: Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu! Kus iganes sööki eht jooki

rohkesti saada, seal astuvad wennikesed alati nimetatud jaadana katetismuse käsuga platfi.

Sumal nõuab meilt kasiuust ja karstust, saadan priistamist ja prassimist. Mis muud kui priistamist ja prassimist kuulutab wanasõna: Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu! Igaüks, kes seda wanasõna omaks wasta wõtab, kustutab oma nime inimeste killast maha ja lasseb nime loomade kirja üles kirjutada. Doomad sööwad endid mõne korra lõhti. Harjumõisa härjad peasiwad korra ristikheina põllule. Küüüd on jõulud! arwasiwad härjad. Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu! Ja härjad söiwad, söiwad nii palju kui iganes suutsiwad. Aga pill tuleb pika pidu järele. Söödud ristikhein paisutas härgade maod täis. Härjad pidiwad maha heitma ega jaksanud enam üles tõusta. Kümme härga lõhkesiwad. Viie teewad härjad. Siiski ei wõi kõike loomi nii ahneks lugea. Siga peetatse küll halwaks loomaks, ta õgib wahel oma põrsad ära, aga ialgi pole ma weel kuulnud, et mõni siga ennast lõhti oleks söönud. Saadan selle wasta jaadab oma jüngrid wälja ja tahab inimesi sigadestgi madalama astme peale liukata õpetusega: Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu!

Ma arwan: igaüks watsa rebenemist ei tahagi sündida lasta, igaüks nimelt, kes watsa rebenemisest räägib. Ehk piats mõni arwama, et watsale liia söömise ehk joomise kaudu tõesti rebenemise tunnind kätte tulewad, tõõstib niisugune ennast sellega: küll tohter parandab. Küll arst kõhu jälle kinni õmbleb! Suurem jagu usub kõhu kange elastilise jõu sisse ja selle jõu sisse uskudes ei kardad nad rebenemist. Nad sööwad ja joowad, nii palju kui iganes jaksawad. Mitmest olen kuulnud, et nad hüwa rooga süües kõhu

täisjaamisel haledat meelt tunnud, et nii palju mõnusat toitu veel järele piab jääma. Selle õnnetuse eest hoidmiseks ajanud wennikesed sõrmed kurku, oksendanud muist wälja ja hakanud uue jõuga siis roale walu andma. Hüwa rooga ei tohtinud ju üle jääda. Ma mõtlen aga: hüwa roa sarnane raiskaja annab enese kohta tunnistust, et hüwa roog palju kõrgemal seisab kui niisugune raiskaja.

Suurtel pühadel ja pidude ajal kaswab iseäranis nende arv, kes ennem walmis watsa rebeneda lastma kui hüwa rooga üle jätma. Nad sööwad ja joowad nii rohkel mõõdul, et warsti haigemajadest abi piawad otsima. Wõinädal ja ülestõusmise pühad annawad tohtritele tublisti tegemist. Kümnete kaupa ilmub abiotsijaid, kelle seedimise liigsoõmine ja liigjoõmine ära rikkunud. Hüwa roa maitsjad lootsiwad kindlasti oma kõhu naha kestuse peale, see lootus ei petnud neid, aga selle asemel rikkus hüwa roog nende seedimise ja walmistas neile mitmesugusid katarrisid.

Palju inimesi ei tunne ülemat iha kui hästi süüa ja juua. Targemaks pole inimesed kõigi oma üleseidustega läinud kui prohwetid Jeesaia ajal. Ju Jeesaia kaebab: Nad tapawad härgi ja surmawad lambaid, sööwad liha ja joowad wiina ja ütlewad: söõgem ja joogem, sest homme sureme ära. (Seef. 22, 13). Korra nägin ühe paksu mehe tihul lihaposes seiswat. Nuumwasika praadi waadates hüüdis mees waimustusega: „See on niisugune kuninglik praad, et söõ ennast kas furnuks!“ Niisuguse mehe wendi leidub maailmas paljugi, kui ta igamees oma mõtteid nii selgesti wälja ei ütle. Ikka arwawad nad, et muud kasu elust ei saada kui tublisti süüa ja juua. Wäga õieti tähendab niisuguste kõhu orjade kohta Paulus: Mitu käiwad,

kellest ma teile jagedasti olen ütelnud, aga nüüd ütlen mina nuttes neid Kristuse risti waenlased olevat, kelle ots on hukatus, kelle jumal on nende kõht ja kelle auu on nende häbi sees, kes maapealsid asju armastawad. (Wil. 3, 18—19).

Et hüwa rooga üle ei jääts, seks on igale poole kohte asutatud, kust hüwa rooga saada wõiks. Ssegi kirikud ja kooliõpetajad on wanemal ajal niisugust hüwa roa wäljalootamisest osa wõtnud. Tartu ülikooli professoritelgi oli 17 aastajaja lõpul omad kõrtsid. 1694 peeti Tartus professorite koosolekul kangesti selle üle nõuu, mis teha, sest et üks kõrts jälle awatud. Nõuupidamine ei käinud mitte joomise wähenemise kohta, waid kahju kohta, mis uue kõrtsi awamine professorite taskutele teeb. Professorid ei kartnud, et nad ise uude kõrtsi jooma lähewad, waid et muud inimesed uues kõrtsis käima hakawad ja et siis nende joomakohad neile wähem sisse toowad. Ametiwendid trööstis ometi professor Dau, kes ise uue kõrtsi ligidale kõrtsi lubas awada ja iga seal ära pruugitud „kausi“ eest ühe taalri üliõpilaste kasjasse maksta. Professorid lootsiwad, et niisugune abinõuu kõik joogiwennad professor Dau uude kõrtsi kutsub hüwa rooga mailsema.

Sööki ja jooki läheb inimesele elamiseks tarwis, aga iialgi ei tohi jook meie jumalaks saada. Söök ja jook saawad meie jumalaks, kui me ülemat iha ei tunne kui seda jumalat orjata. Tõsi on, kõhtu hüütafse tihti kurjaks kupidaks, sest kui kõht taga ei sunniks, ei liigutaks mõni mees kätt ega jalga. Kuulsin korra ühest mehest, kes alles siis ifta tööle läts, kui suur nälga kätte tuli ja majas wähematti suhupistmist ei leitud. Palehigi sees piame tööd tegema ja leiba sööma, kuid ifta piab kõht meie ori olema ega tohi iialgi meie

jumalaks saada. Nii pea kui kõht meie jumalaks saab, tallele me ainult elame ja tööd teeme, on meile meie viimane osa ära määratud, nimelt hukatus. Küll ei rebene igal hüwa roa armastajal wats, küll aga toob roa ülemaks ihaks saamine ikka hukatust kaasa.

Tundsin ühe isiku, kes head sööki ja jooki nii wäga armastas, et nende juurest ialgi enne ei lahkunud kui midagi wõtta polnud. Ikka pidi põhi wasta tulema. Küll ei rebenenud wats, läks aga korratumasse olekusse niisuguse liialise söögi ja joogi pruukimise tõttu. Nälja surma pidi see isik wiimaks surema, ei toidu puuduse pärast, waid sellepärast, et kõht wiimaks enam midagi wasta ei wõtnud.

Wähem head sai wiina-wooris käija pruukida. Mees saadeti mõijast linna wiina-woori wiima. Mees arwama: nüüd on jao aeg, nüüd piab märjufest maitsema. Tegi waadi sisse augu ja hakkas imema. Imes kuni puru joobnuks jäi, wantrilt langes ja kaela murdis. Umbes sedasama moodi käis hiljuti mitme laewamehegi käsi. Meestele anti hulk polituri kätte ja saadeti neid tööle. Mehed kohe mõtlema: Nüüd on jao aeg! Seda õnne piab maitsema. Sel märjufes on ju piirituse hais ja magu. See on päris elutilk! — Sedamaid mehed poleerima, ei puud, waid oma kõhtu. Poleerisiwad seni, kuni hüwa roog lõpes. Wats ei rebenenud kellegil, küll hakkas wats ometi kangesti kipitama. Häda läks nii suureks, et tohtri abi pidi otsitama. Tohter tuli, ei wõinud neid aga enam aidata, kes liig kangesti sisekunda poleerinud. Kuus meest heitsiwad hinge. Sündinud fewadel 1902.

Paraku ei taha liigsööjad ja liigjoojad sugugi mõista, et nende teguwis hukkamõistmise wääriline. Kõigi liialduse peale waatamata piawad nad endid

tavalisesti parajuse meesteks. Hiljuti toodi üks priis-
kaja juuremat sugu mees haigemajasse. Tohter maa-
tas mehe läbi, nägi : liigjoomise tagajärg. Tohter
kohe küsima : „Kas te ei ole ehk liig palju joonud ?“

Haige wasta : „Sugugi mitte. Olen alati para-
juse mees olnud !“

Tohter ei jäänud selle wastusega rahul. Hakkas
uuesti uurima : „Ühe hea lõngsu ifka joote igal
sööma ajal ?“

„Joon !“ wastas haige.

Tohter ei jäänud weelgi rahule. „Te joote ehk
fakski ?“ küsis tohter edasi.

„Joon faks ja weel enamgi !“ seletas haige.

„Kui palju te siis õige joote ?“ päris tohter.

„Joon 7—8 head lõngsu igal söömaajal. Nii
pisut ei tähenda minu kohta midagi !“ arwas haige.

Tohtril oliwad lõngsute kohta ometi teised arwa-
mised. Arwas, et 25 lõngsu päewas mehe terwise
täiesti rikkunud ja mehe enese hana äärele wiinud.
Mees ise selle wasta otsis süüd mujalt, mitte aga oma
märjuse armastusest.

Liialt maitstud hüwa roog paneb alati kõhu
rebenema, seda wiisi rebenema, et ükski arst enam abi
ei wõi saata : ots on hufatus. Minus abinõuu selle
hufatuse wasta on kasiinule ja karstusele tagasipöör-
mine. Liialduse jüngrile on see tükk Kalewipoja tööd.
Korra oli ohwitser, kes ka omaks tunnistas saadana
õpetust : Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle
jäägu ! Sõbrad püüdsiwad meest hufatusest peasta,
palusiwad, manitsesiwad, aga asjata. Mees wabandas
ennast ifka sellega : Mina ju liialt midagi ei pruugi.
Sõbrad pidiwad juba kõige pahemat kartma. Korraga
tuli ühele sõbrale hea abinõuu meelde. Walmistas

musta poole pööbda pikkuse wanapagana fuju ja pani selle wiinapudeli forgi otša seisma. Ohwitser tuli, tahtis wiina klaasi walada, ehmatas ometi pudelit nähes lumiwalgets. Pudeli otšast wahtis talle wanapagan wasta. Mees pani kae filmade ette, waatas tüki aega teisale. Pööris siis uuesti filmad pudeli otša. Sarwiline ikka pudeli otšas.

„Kas te näete, mis seal pudeli otšas on?“ küsis mees hirmuga selfilistelt.

Tüki tegija oli teised kõik oma nõuusse saanud. Rahulikult wastasiwad sellepärast selfilised: „Pudeli otšas pole midagi! Kas sina siis midagi näed?“

„Ei, ei!“ wastas ohwitser hirmuga. Ei julenud teistele awaldada, et ta pudeli otšas sarwikut näeb. Teised oleksiwad teda siis hakanud hulluks pidama. Teadis ju mees, et suured joodikud eneste ümber sarwikuid näewad.

Mees ei pistnud sel päewal kättgi wiinapudeli külge.

Teisel päewal pani tüki tegija kõigi pudelite otša sarwikud seisma ehk istuma. Hüwa roa armastaja hakkas sarwikuid nähes nüüd kindlasti uskuma, et talle joomahullustus kätte tulnud. Läks tohtrile häda kaebama. Tohter wastas: joomine maha jätta! Joomise maha jätmise langes mehele ometi raskeks. Kui aga järgmistel päewadel sarwilised weel pudelite otša ilmuksiwad, jättis mees joomise täiesti maha. Seda wiisi peasis mees hukatuse käest, mis hiljem ehk warem wististi kätte oleks tulnud.

Mõni arwab: liigsöömine ja liigjoomine on tõesti kahjulik, kui seda tihti ette tuleb: aruforral ei tee see wiga ühtigi. Effiarwamine! Aruforralgi liig süüa ehk juua toob hukatust. Korra oli üks sajaaastane wanamees. Runingas kuulis temast, lastis teda oma lossi

tulla. Kuningas taadilt küsima: „Kust see tuleb, et sa 100 aastat wanaks elanud ja ometegi nii priske ja terve olnud?“

„Ma olen alati maal elanud, ei ole iialgi suitsetanud ega alkoholi pruukinud. Leib, piim, kalad, kartuhwliid, — need on mu toit olnud.“

Kuningas käskis taadile kuninglikul wiisil süüa anda ja siis taadi koju saata. Taat sõi kuninglikul wiisil, sõi rohkem kui muidu harjunud sööma. Rohkem harjumata toidu söömine rikkus taadi seedimise. Taat jäi haigeks ega peasnud elusalt enam koju.

Terve teha kannatab suuremat söögi ehk joogi koormat weel wälja, ilma et halwa tagajärge alati kohe märkaks; nõrk teha tunneb liialdusest kohe hufatust. Nälginud mees peasis korra rohke roa kallale. Mees sõi, sõi seni kuni wats rebenes, — ei, kuni surmalt maha langes.

Kui palju ei wõiks kuningad ja rikkad süüa! Paljudest teame ometi, et nad kalliste roogade külge tätt ei pistnud ega iialgi liialt söönud ega joonud. Kaarl XII üteldakse, et söögi ega joogi poolest karstemat meest leida ei olnud. Riisama on väga mitmed muud walitsejad lihtsal wiisil parajalt söönud, ehk nad küll palju olekswad wõinud süüa. Neil kõigil on ikka targa sõnad kõrwus kõlanud: „Kui kõige parem maitseb, jäta järele!“

Tõesti, need sõnad käiwad kõikide kohta: kui kõige parem maitseb, jäta järele! Ara söö nii palju, et söömine sulle waewa teeb. Söömise kohta jälle maksab sõna: Ara joo sugugi! Pea ikka meeles, mis Siirak söömise kohta ütleb. Siiraki sõnad on aga nagu rusika hoop wanahõeluse sõnade õpetusele: Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu: Siirak ütleb

nimelt: Ära võta liiasti kõiksugu õrna rooga ja ära söö väga ahnesti. Sest kui sa väga palju sööd, siis saad sa haigeks ja ahne söömine saadab kõhuvalu. Ahne söömise läbi on palju surnud, aga kes kasin, see pikendab oma elu. (Siirak. 37, 34–36). Ära ütle mitte: Siin on palju! Mõttele, et kuri film kaval on! (Siir. 31, 14).

Kasinus kaunis ehe, parajus parem osa. Korra küsiti ühelt wäeselt mehelt, kas ta ei tahaks oma elu rikka priiskaja eluga wahetada. Ilma pikemalt mõtlemata wastas waene warsti: „Kui mulle ka miljon selle kauba peale antaks, ei wahetaks ma oma elu siiski priiskaja eluga. Priiskaja ots on hukatus. Mis kasu oleks mul miljonist, kui ma kõige miljonitega ometi pian hukka minema. Ma tahan wäesuses Jumalat parem teenida kui priiskamises ja prassimises Jumalat unustada ja hukka minna!”

Kasin ihu magab terwisega, ta tõuseb wara üles ja hing temaga! ütleb Siirak (31, 22). Kasin ihu ei maga üksi terwisega, ei ta teeb töödki terwisega, ajab asju terwisega. Luurih, Hakensmidt ega muud jõumehed poleks iialgi wõinud niisugust jõudu üles näidata kui nad näidanud, kui nad liigsöömise ehk joomise küüsi olesiwad langenud. Korralik eluwiis ja jumaliku käsu täitmine tuetab terwist, finnitab waimu, kosutab keha. Lufku jäägu meie kõrwad jäädawalt saadana õpetusele: Ennem wats rebenegu kui hüwa rooga üle jäägu! Selle wasta seisku meil filma ees ja kõlagu kõrwus alati apostli sõnad: Elagem auusasti kui päewa ajal, ei mitte prassimises ega liias joomises, ei mitte abielu ärateotamises ega kiimaluses, ei mitte kiusus ega kadeduses, waid ehtige endid Issanda Jeesusega Kristusega ja ärge kandke oma liha eest hoolt nõnda, et himud seft tõusewad! (Room. 13, 13—14).

Tallinnas aastal 2000.

Astusin Tallinnas Balti wafsalist wälja. Waatasin ümber: kuhu woorimehed jäänud? Mitte ainukestgi ei paistnud filma. Selle asemel mitu sada isesõitjat (automobili) seisis wafsal ees, igal isesõitjal mees eesotsas. Teekäijaid tungis hulga kaupa wafsalist wälja. Üksi ehk milmekesi istusiwad nad isesõitjasse, ütlesiwad tutsarile midagi ja isesõitja sõitis oma teed edasi tuhatnelja, — ei tuhatnelja wõi ütelda, sest neljajalgne puudus ju; ütlen sellepärast parem: tormas lauasarnast uulitsat mööda edasi, kus ükski kiwi sõitjatele raputamist ei walmistanud.

Smekspannes waatasin ma lugu pealt. Ma ei wõinud sugugi aru saada, et woorimehe sugu Tallinnast kadunud ja isesõitjad asemele astunud. Tuhinal edasitõttawatele isesõitjatele järele waadates kuulsin korraga eneje kõrwal kedagi küsivat: „Mis wõeras nii imestab?“

Waatasin küsija poole. Lahke herra seisis mu kõrwas ja waatas omalt poolt imestledes mu otsa.

„Mis ma imestlen?“ kostsin ma. „Imestlen seda, et Tallinna elu enam ära ei wõi tunda!“

„Ruda nii?“ päris wõeras.

„Mitte ainustki woorimeest pole enam näha. Igal pool isesõitjad!“

Wõeras waatas veel enam imestledes minu peale.

„Millal siis wiimse korra Tallinnas käisid, kui Tallinna elu nii muutunud arwad olewat?“ küsis ta siis.

„Millal? Eks ikka 1900!“

Wõeras puhkes naerma. „Wõi nii! 1900! Mõttele ometi, et meil nüüd 2000 on. Seda wiisi ma mõistan, miks nii suuri filmi teed! Seda wiisi saan aru, et Tallinna tõesti hirmsasti leiad muutunud olewat! Ma kardan, siis wõid kergesti Tallinnas ära eksida. Mul on natuke prii aega! Kui lubad, tahan sind vähä linna mööda saata!“

„Südamest oleksin selle lahkuise eest tänulik!“ ütlesin kumardades.

„Wõeras kumardas wasta. „Lähme siis edasi. Wõi sõidame?“

„Ei, lähme parem jala! Seda wõib kõik paremini ära näha!“

„Minugi poolest!“

Läksime Nõmme wärawa poole edasi.

„Kas siis Tallinnas woorimehi ei ole?“ küsisin mina.

„Ei ole! Kes hakkaks meie ajal enam hobusega ennast waewama. Saab ju isesõitjatega palju paremini edasi kui hobusega!“

„Kas siis hobusid sugugi enam Tallinnas ei leita?“

„Kes teab, ehk leidub mõni arw tööhobune veel!“ arwas mu saatja. „Üleüldse tarwitatakse aga koorma-wedamiseks isesõitjaid!“

Ma waatafin uulitsat. Tasane nagu laud.

„Kui tasased uulitsad nüüd Tallinnas on!“ hakkasin ma kiitma.

„Missugune õige kodanik hakkaks kiivihunitu otsas sõitma, nagu 1900 weel sündis!“ seletas mõeras. „Ei, me oleme isesõitjatele kohased teedki walmistanud. Uulitsad on asfaldist, tsemendist ja muist ainetest walmistatud. 3—4 korda päewas pestakse neid suure pritsi abil. Seda wiisi seisawad nad alati puhtad ega tolma sugugi. Tahab mõni uulits tolmana hakata, ujutab prits uulitsa koha jälle üle.“

Sel filmapilgul sõitis üks jalgratta mees meist mööda.

„Jalgrattad nähakse koguni aruldaseks jäänud olewat!“ tähendasin omalt poolt.

„Tõsi küll. Nende moeaeg on ammu mööda. Kes tahaks oma jalgu enam waewata, kui isesõitjad kõik waewa käest ära wõtawad. Jalgrattaid tarwitaswad nüüd weel üsna waesed inimesed, nagu teenijad tütarlapsed, mustatöö tegijad jne.

Seni olime Nunne wärawa juurde jõudnud. Ma waatafin Toompea poole. Toompea küljes nägin iseäraliku ehituse. See ulatas alt ülesse mäele.

„Mis see on?“ küsisin ma.

„Elewator.“

„Mis tarwis?“

„Inimeste wiimiseks Toompeale. Kes hakkab mäe mööda ülesseminekuga ennaft waewama! Pole muud kui astu elewatori ja juba oled järgmisel filmapilgul Toompeal. Mis arwad, teeme proowi?“

„Teeme!“

Astusime elewatori, kuhu meie järele mitmed muudki tuliwad. Silmapilk — ja me lendasime wahi-

naga ülesse poole. Veel filmapilt ja elevator seisatas Toompeal. Me kolisime wälja.

„Kui selget pilti Tallinnast tahame saada, piame ülesse waatetorni minema. Juba mõnda head aastat tagasi on Toompeale waatetorn ehitatud, kust mõnus kogu linna silmitseda. Saja aasta eest leiti niisugusid tornisid alles Soomes. Meie waatetorn on ses tükkis ometi parem, et elevator meid ülesse torni otja wiib.“

Ma olin ettepanekuga nuidugi nõuus. Lasksime endid kõhe ülesse waatetorni otja tõsta. Sealt silmitsesin imestledes Tallinna. Nii kaugale kui film ulatas waatama, igal pool linn. Linn ülewel Lasnamäel, linn Pirital, linn Teliskopli pool, linn Ülemeste järwe kaldal. Wäga mitmes küljes warjasiwad puud ometi linna suurst ära, nii et dieti aru ei saanud, kui kaugale linn ulatas. Igapidi nähti kaugemal linnamajadel suuremad wahed wahel olewat ja nende wahede peal kaswasiwad puud. Jälle teisel nähti kaugemal majade wahel ilusaid aedu.

„Linn on ju ütle mata suureks kaswanud!“ tähendasin omalt poolt.

„Pole imegi! Linnas elab ju oma 300,000 inimest. Need kõik tarwitawad peawarju!“

„Kudas see suur hulk ometi kõik süüa saab?“ küsisin edasi.

„Mitmet wiisi. Suurem jagu ometi ifka tööga ja teenistusega. Wiimasel ajal on palju wabrikuid Tallinna ehitatud. Need wabrikud on palju wäge kogu meelitanud. Kull teewad masinad palju tööd ära, aga siiski tarwitatakse inimestegi käsi. Seda enam weel, et meie aja töölised enam tööd ei taha teha kui 6—7 tundi päewas. Muidu tähendan weel, et naesterahwad palju tööd oma kätte kiskunud, tööd, mis

endistel aegadel ainult mehed valmistasiwad. Peale selle annab rohke kauplemine veel hulga leiba."

Ma waatafin ümber. Nägin nii mõnda, mõnda wabrikut. Aga mõndagi uut kirikut paistis mulle silma.

"Kirikutegi poolest olete palju rikkamaks saanud!" ütlesin ma.

"Oh neid piaks palju rohkem olema kui tõesti on. Inimeste poolest on linn nii palju kaswanud, aga kirikuid on kõigist tükki kuus juurde tulnud. Meist ei saa ammugi suure inimeste hulga kohta. Küll peetakse kirikutes 3—4 korda päewas jumalateenistust, iga kiriku peal on 3—4 õpetajat ametis, aga see kõik ei aita veel. Küll tehakse linnarahwa seas tublisti misjonitööd, küll peetakse iseäralikkudes kohtades iga päew palwetundisid, kuid kombeliku elu langemise kohta piab paljugi taebama. Edenemine ja haridus ei ole kombeliku elu sugugi parandanud. Wangikodade asunikkude hulk annab sest tunnistust. Haridusest ei wõi kombelik elu abi loota, waid ainult ewangeliumist. Kus Kristus südamel aset wõtab, seal alles wõib õnn asuda. — Ma hakkam teile siin üsna Jeremia lugusid jutustama; parem räägime muist asjust."

Ma waatafin ümber ja nägin eemal pika masti. "Mis mast see on?" küsisin ma.

"See on õhu telegrahwi mast. Sealt saadetakse ja wõetakse telegrammisid wasta. Laewadega merel wahetatakse telegrammisid. Lasnamäel mere ääres on teine sarnane telegrahwerimise koht. See wiimne on kangele waatamisega ühendatud. Sealt waadatakse, mis Helsingis ja mis mere peal mitme saja wersta peal juhtub."

Raisaare poole waadates nägin midagi iseäralikku kangel taewa all liikumat.

„Mis see seal peaks olema?“ küsisin ma ja näitsin sõrmega sinna poole.

„Tuulelaew, ei midagi muud. Tallinnalased lähewad wiimasel ajal hea meelega Naissaarele ja muile saartele suwitama. Sõiduks tarwitawad nad sagedasti tuulelaewa. See wiib kärmesti fihile!“

„Miks laewu ei tarwitata?“

„Laewu tarwitatakse ikka ka, aga laewaga ei pease igal pool maale. Laewadega weetakse enam kaup. Kergeteks sõitudeks mõetakse aga hea meelega tuulelaew appi!“

Weel rääkisime tuulelaewast, kui ju mitmed tuulelaewad Tallinnast nägin taewa alla tõuswat ja mere poole minewat. Küll puhus tuul mere poolt wasta, aga see wastatuul ei jaksanud tuulelaewu sugugi teise külge ajada.

Keg oli käes tornist maha minna linna waatama. Elevator kandis meid filmapilgul alla.

„Kas istume nüüd isesõitjale?“ küsis mu saatja.

„Ei, läheme parem jalgfi altlinna waatama. Nii näeme kõit paremini ära!“

Waewalt jõudsime mõned sammud edasi, kui meie juba ajalehe müüja wasta tuli ja hüüdis: „Tallinna lõuneleht! Suuri uudisid! Dstke!“

„Mis ta ütles?“ küsisin seltsiliselt. „Tallinna lõuneleht?“

„Tallinna lõuneleht neh! See on praegu ilmunud. See ilmub tavalisesti kell 12 igal festpäewal!“

„Leht ilmub siis iga päew?“

„Igapäew neh! Peale selle ilmub meil iga päew weel neli teist Gestikeele lehte, nagu „Tallinna homiku-leht,“ Tallinna õhtuleht“ ja mis nende kõit olgu!“

„Teil on siis wiis igapäewast Eesti lehte Tallinnas?“

„Wiis jah! Ega see nii suure inimeste hulga kohta sugugi palju pole. Peale selle ilmub meil üks leht kaks korda päewas, mitu lehte kuus korda nädalis jälle mitu weel vähem korda nädalis.“

„Sa kõik lehed leiawad lugijaid?“

„Magu näha. Ükski leht, mis nõndmisi täidab ja kõige vähemalt värsteid uudisid lugijatele toob, pole meil weel nalga ära furnud, toogu ka telefonid muudugi Tallinna rahwale palju uudisid.“

„Telefonid?“

„Telefonid jah! Sfeäraliku mehhanismuse tõttu annawad telefonid kõik kontoris awalikult kõneldud uudised igasse majasse teada. Seks kõneldakse kõik uudised telefoni kontoris walju äälega. Sedamaid on igal telefoni tarwitajal iga sarnane uudis teada. Telefonid on aga meie ajal igas majas aset leidnud.“

„Mis tarwis siis enam ajalehed, kui juba telefonid kõik uudised kätte kannawad?“

„Randtu ka, ajalehe kohusid nad täiesti ikka ei wõi täita. Päewaküsimusi telefon ikka ära ei seleta. Peale selle ei juhtu igakuks tuas olema, kui telefon oma uudisid kuulutab. Ajalehti tarwitab siis ometi igakuks!“

Tahtsin ennast Tallinna lehtedega tutvustada. Otsin kohe „Tallinna hommikulehe“ ja „Tallinna lõunalehe.“ Mõlemalt paistis mulle 10. juuni 2000 suurte numbritega wasta. Üks neist oli 8, teine 12 mehisti lehekülge suur. Suurem jagu sisu langes ometi kuulutuste peale.

„Kas Tallinna ajalehed palju tülitsewad?“ küsisin felfilistelt.

„Kuhu see jääb! Ei ole neil ka muud tüli põhjust, annab leiwakadedus neile ometi põhjust!“

Saime mõned sammud edasi astunud, kui meile poisike raamatutega wasta tuli. „Ostke, ostke!“ karjus ta. „Tallinna tuuletallajad,“ päris uus romaan. Kuulsa kirjaniku Waimula töö! Ostke, ostke!“

Kas teil Tallinnas raamatukauplusi ei ole, et uulitjal raamatuid wälja pakutakse?“ küsisin ma.

„Raamatukauplusi on meil kümnete kaupa, aga et kaup paremini läheks, saadetakse müüjaid uulitšatelegi kaupa pakkuma, niisama nagu ajalehe toimetused seda teewad.“

Edasi astudes waatafin kauplusi. Ütlemata toredad waateaknad oliwad neil, seda piab ütleva. Kuldkirju oliwad ukšed ja majaseinad täis. Seal lugesin: Armas Altmäe, Kallis Kõlamees, Lembit Libekeel, Wäino Waim ja kudas kõik need Tallinna hangeldajate nimed oliwad.

„Kuhu on aga Meierid, Müllerid, Hahnid, Rahnid jäänud?“

„Ei tea!“

Edasiminnes nägin korraga ühe wäihäldase maja, selle seinalt firi wasta hiilgas: „Teater.“

„Mis ime see on, et teil Tallinna kohta nii wäiksed teatrid ehitatud?“ küsisin mina.

„Suuremaid ei tarwita me sugugi!“

„Kudas nii?“ Mitu sada tuhat inimest ja teatrid nende jaoks nii wäiksed! Wõi ei pia Tallinna inimesed teatrist enam lugu?“

„Tallinna rahwas ei taha ennaft teatris käimisega palju waewata. Mis tarwis ka? Teatri etendusi

wõib muidugi näha, ilma et ise teatrisse vaatama lähetsid."

"Kudas nii?"

"Jgas majas leidub telefon ja kaugelewaataja. Jga maja on teatriga ühendatud. Kui nüüd teatris midagi etendatakse, pole muud tarwis kui kodu aparadi juurde minna ja seal näha ja kuulda kõik, mis teatris sünnib. Minult mõned harwad lähewad weel teatrisse istuma ja vaatama. Sel põhjusel ei tarwita me suuri teatri hooneid! Ülepea on meie ajal kõik nii hästi sisseseatud, et kodu kõik wõib näha ja kuulda, mis kaugemal sünnib ehk näha on. Ei pruugi ennast vaatama minemisega waewata!"

Edasi sammudes paistis mulle ühte lugu seltsimajasid filma.

"Kui palju teil Tallinnas seltsisid on!" tähendasin ma.

"Kes neid kõiki jõuab enam üles lugeda!" wastas mu seltsiline "Seltsisid leidub meil sadade kaupa. Peale muude on iga ameti ja tööaru jaoks oma selts. Wõime minna kutsarite seltsi ja puurjeppade seltsi, uulitsa puhastajate seltsi ja teenijate tüdrukute seltsi, jooksjate seltsi ja istujate seltsi, naerjate seltsi ja wäharääkijate seltsi."

"Wõi nii palju seltsisid siis! Teenijatel tütarlastelgi oma seltsid!"

"Ammugi juba. Seal arutawad teenijad oma asju, määravad tööpäewa pikkuse ja lisatundide palga. Kell 6 õhtul arwawad nad oma tööpäewa lõpnuks. Kes peale kellu 6 weel teenija abi tarwitab, piab selle abi eest iseäranis maksma. Teenijad tütarlapsed nõuawad, et neile ainult „preili“ („neiu“) piab üteldama

ja neid palutama seda ehk teist teha. Neil on nüüd faks korda parem põli kui maja perenaestel."

"Kui aga maja perenaene ei taha paluda?"

"Siis lähewad teenijad kohe oma teed. Jah, sedagi juhtub, et mõni maja perenaene, kui talle wõerad tulewad, õhtu eest terve päewa palga lubab, aga sellegi poolest ei hakka teenijad enam tööle. Ütlewad, nüüd peale kellu 6 olla nende aeg, nüüd pidada nad wälja meelt lahutama minema. Waadaku perenaene esi, kuidas oma wõerastega walmis saab. Teenija aga istub jalgrattale ja läheb meelt lahutama!"

Nii kõneldes jõudsime ühe ehitatawa maja juurde. Jäin natuke ehitust vaatama. Ehitusest pidi neljafordne kiwimaja saama. Imewiisil nähti õige wäha müürisseppasid tööd tegewat. Müürisseppade asemel tegiwad masinad tööd. Ja töö masinate käes müüride ehitamiseks läks wäga kärmesti edasi.

"Teil ehitatakse õige masinatega majasid!" ütlesin ma.

"Kus iganes wõimalik, pannakse masinad ametisse. Meie ehitajad on nõuu pidanud oma masinatega Olewiste kirikut Toompeale wiia, kuid siamaale pole nad oma nõuu weel tõeks teinud. Kes teab, ehk teewadki tulewikus niisuguse karutiiki ära!"

Koolide poolest näitab Tallinn suurt rikkust üles. Tawaliste koolide kõrwal nägin põllumeeste kooli, meremeeste kooli, kaubanduse kooli j. n. e.

Waadates ja kõneledes olime südalinnaast kaugele wälja alewisse jõudnud. Korraga nägin maamehe hobusega enestele wasta tulewat.

"Hobune!" hüüdsin ma imestledes pool tahtmata.

"Hobune jah!" kordas mu seltsiline. "Keegi maamees tuleb linna oma kaupa müüma. Maameestel

on ikka veel kassinasti isesõitjaid. Waatame õige, mis sel maamehel müüa on!"

"Waatame!"

Astusime wankri juurde. Maamees pidas hobuse finni. Küsisime, mis mehel müüa.

"Mune!" wastas maamees.

"Mis munad maksavad?" küsisin mina.

"Dieti odawad! Minult 6 kopikat tükk. Oleks talwe, saaksin wist 10 kopikat tükk!"

"Mis veel müüa on?"

"Wõid!" wastas maamees.

"Näita meile oma wõid!" ütles mu seltsimees.

Maamees näitas. Üsna hea kõõgiwõi.

"Palju nael maksab?" küsisin mina.

"Kopikat 75 tahaksin ikka naelast saada!" arwas maamees.

"Mis muidu veel müüa?" küsisin edasi.

"Odratangu!" wastas maamees.

"Palju toop maksab?" uurisin mina.

"Üteldakse Tallinnas toobist 20 kopikat maksetawat!" arwas maamees.

"Vähme edasi!" ütlesin seltsimehele. "Ega meist ometi ostjat saa!"

Sammuksime edasi. Mina jäin kuulnud hinda mõtlema ja muustasin hoopis ära Tallinna elu waadata.

"Kas me ei piaks õige wäikest lustisõitu Pärnu ette wõtma?" küsis mu seltsiline korraga.

"Pärnu? Mis lustisõit see enam nii kaugele on? Sõida Wiljandisse, sealt Wõisestulasse, sealt alles Pärnu!"

"Sugugi mitte! Meil on ju ometi oma otsekohene Tallinna-Pärnu raudtee. Ei pruugi sugugi

enam Wiljandi kaudu sõita. Peaseme Tallinnast otse Pärnu ja aru mööda Wirtfugi."

"Aga niisugune sõit kestab kaua!"

"Ega me enam 1900 aastal ei ela, et kaua kestab. Kiirrong wiib meid ühe tunniga Pärnu!"

"Kui lugu nii, siis on sõit Pärnu küll ainult lustisõiduks nimetada. Sõidame siis minugi poolest!"

Istusime sedamaid isesõitjale, mis meie ligidal seisis. Kutsjar sõidutas meid sellega warsti Pärnusse minewa raudtee waksali.

Natuke aega ootasime waksalis, kui juba rong Pärnu poole hakkas tormama. Umbes poole tunni olime ju sõitnud, kui rongi saatja korraga hüüdis: „Merjamaa linn! 2 minutit seisatust!"

"Kas siis Merjamaa juba linnaks saanud?" küsisin seltsiliselt.

"Linn ta küll ei ole, ainult linnake! Kõigist paar tuhat hinge asub Merjamaal. Ega seda õieti linnaks maksi nimetada!"

Lühikese seisatuse järele tormas rong edasi Pärnu poole. Ja waewalt oli tund mööda läinud, kui me ju tõesti Pärnu jõudsime. See oli rutuline sõit.

"Pärnus on täna pidu, sellepärast ma lustisõitu Pärnu soowisin!" seletas mu seltsiline.

"Mis pidu siis?" pärisin mina.

"Pärnlased on pika igatsuse peale oma jõe le wii maks filla saanud. Selle õnneliku juhtumise mälestuseks piawad nad täna pidu!"

"Niisuguse juhtumise pärast on tõesti põhjust pidu pidada. Ligi paarjada aastat igatsesiwad ju Pärnlased enestele ikka kindlat filda! Piame neile filla pärast küll õnne soowima!"

Astufime Pärnus wafsalist ülejäel wälja ja lätsime linna mööda jalutama. Ülejõe ole tubli linn teffinud. Kena kirikki Ülejõe kuulutas, et fiin ristirahwas asub. Miisama paistis mulle Riia alewist filma kirik, mida ma enne polnud näinud.

Lätsime Pärnu uut fildagi waatama. Uudiseks oli fiin filla ääres laewade puudus. Enne tühjendati ja täideti laewu nahksillalt. Müüd nägin kalda ääres laewu täidetawat. Igapidi ei takistanud laewad enam liikumist fillal.

Rätsime fillapidu pidajate seas ja soowisime neile õnne. Sõitsime isesõitjaga Pärnut mööda edasi, tagasi ja panime linna tähele. Wabrikuid oli mõni juurde tulnud, inimeste hulk 50 — 60,000 hinge peale kaswanud, „Pärnu päewalehti“ ilmuma hakanud, — aga üleüldse ei märganud ma Pärnus midagi iseäralikku. Wõtsime jellepärast nõuaks kiirrongiga jälle Tallinna tagasi sõita. Tallinnas ei olnud ma linna järelewaatamisega ammu weel mitte walmis. Seal wõisin weel mõndagi tähele panna.

Sõitsime wafsali, wõtsime tagasiõidu Tallinna ette. Tallinna ja Pärnu waatamine oli mind tublisti ära wafsitanud. Uinufin magama. Magafin nii magusalt, et midagi ei kuulnud, mis mu ümber fündis. Raunid menäod tegiwad mu une ütlemata armsaks.

Üleshürgates juhtus mulle ajaleht filma. Ajalehel seisis 1903. See nähtus pahandas mind nii, et Tallinna edasiwaatamise kohe tatti jätsin.

Neljapäew.

Rahwa arwamise järele awaldawad nädalipäewad iseäralikku mõju inimese ja looduse kohta. Kaks päewa nädalis piab rahwas õnnetusetoojaks, ühe päewa õnnandjaks, neli muud nädalipäewa awaldawad vähem oma mõju. Õnnetusetoojaks wõi kardetawaks päewaks arwab rahwas kõige pealt e s m a p ä e w a. Esmapäewal ei tohi mingisugust uut tööd alustada ega mingisugust uudist ette wõtta; esmapäewane ettevõtte ei õnnista. Parem lugu on ometi wana ettevõtmise jätkamisega. Lugu poleksgi weel nii paha, kui esmapäewasel ettevõtmisel ainult kordaminek puunduks; ei, wäga tihti toob rahwa arwamise järele esmapäewane ettevõtte täiesti kahju.

Esmapäewa kõrwa astub r e e d e. Reede awaldab igas tüüis uute ettevõtmiste kohta just niisama oma mõju nagu esmapäew. Niisama vähä nagu uued ettevõtmised esmapäewal õnnistawad, õnnistawad nad reedel. Ainult ühes tüüis mõjub reede esmapäewast paremini: lõikab keegi reedel küüni, siis ei tule talle

hambawalu. Kudas niisugune ettevõte head tagajärge võib avaldada, selle küsimuse kohta pole ma rahwasuust wastust leidnud.

Õnnelikuks päevaks selle wasta arwab rahwas neljapäewa. Ara sellepäraast arwa, et iga neljapäewane töö õnnistab. Sugugi mitte. Mõni neljapäewane töö toob niisamasugust hädasohtlikku tagajärje kaasa nagu esmapäewane ettevõte. Neljapäewane küünd figitab jõõdikuid, küündja hobune hakkab lonkama, härg kaotab sarwed. Neljapäewal lõigatud wili ei idane, niisama neljapäewal külwatud seeme. Teele minijal katkeb waner ehk regi, puuraiuja lööb kirwe kiwisse. Kalapüüdjäl rebeneb noot, jahimehel lõhkeb püss, niitjal katkeb wifat, loowõtjal reha.

Mitte ainult meeste kohta ei awalda neljapäew oma kahjulikku mõju. Seda saawad naesedki tunda. Naestegi tööde kannul käib neljapäewal õnnetus. Kedrab keegi willu, murrab hunt lambaid; kraasitakse willu, jääwad lambad willast ilma; keritakse lõnga ehk tehakse nuiidu lõngaga midagi tegemist, italdawad linad. Kanga kudumine toob willasele kangale koid kallale ehk määrab linase riide warga omaks. Lühedalt: misjulgust tööd naesterahwad iganes tehku, ikka käib nende tööde kannul õnnetus.

Kui nüüd niihästi meeste kui naeste neljapäewaste tööde kannul õnnetus käib, kudas võib siis enam neljapäewa õnnelikuks päevaks nimetada? Palju enam piakfine ju neljapäewa kõige suuremaks õnnetuse päevaks nimetama. Nii näitab lugu küll olevat. Siiski ei nimeta rahwas neljapäewa õnnetuse päevaks, waid usub seda kindlasti õnnepäewa olevat.

Kust see tuleb?

See tuleb sest, et rahwas neljapäewa pühaks päewaks piab, mil kõigi igapäewaste tööde tegemine keeldud. Kes neljapäewal igapäewast tööd hakkab tegema, selle töötegemine läheb alati nurja. Ei lähe ainult nurja, waid töötajaja tõmmab iseenelele õnnetust kaela. Et neljapäew õnnetuse päewaks ei saaks, tuleb siis kõigest wäest selle eest hoida, et mingisugust igapäewasid töösid ette ei wõeta. Hoitakse ennakst igapäewaste tööde eest ja peetakse neljapäewa pühaks, siis wõib julge selle peale olla, et mingisugust õnnetust ei juhtu.

Kui me pühapäewa pühitseme, seletab rahwas, siis teeme seda sellepärast, et nii piab olema; kui me aga neljapäewa pühaks piame, siis tuleb sest meie kasu. Neljapäewal ei tohi inimene oma kasu püüda ega ligimesele ta eksitust ja ülekohut ette heita. Neljapäew piab igaüks teisega leplik olema, siis lepiw rahwa arwamise järel Jumalgi inimesega. Neljapäewal piab inimene oma helde käe lahti tegema. Oma saagist piab inimene neljapäewa õhtul metsa ehk mujale puu alla wäikese osa maha panema, et see leiaks, kel puudu on. Niisugune anni andmine toob inimesele õnnistust. — Ma hakklen ometi, kas andide puude alla panijad alati ligimese peale mõtlesiwad. Ma mõtlen, et niisugusel saagi puu alla wiimisel wist hoopis teine tähendus on. See pidi küll wanemal ajal wist ohwer olema. Alles uueni aeg otsis saagi wiimisele teise tähenduse: wäljapandud anded wõlgi puudust kannatawa ligimise jaoks määratud olewat. — Wuidu usti weel, et kui toitu wälja pandi puu alla, kurdad loomadki sest osa saiwad, ega siis enam ei tulnud peremehe koduloomi murema.

Õnnelikuts saab neljapäew iseäralikkude tööde ettevõtmisele. Tahab keegi midagi teha, mis muil päivil korda ei lähe, neljapäeval läheb see ometi. Ja kui mitte päewa ajal, siis ikka neljapäewa õhtul. Neljapäewa õhtu avaldab koguni iseäralikku mõju. Nagu igapäewaste tööde tegemisel neljapäewa õhtul suurem nuhtlus kannul käib, nii arukorraldaste wõi iseäralikkude tööde tegemisel iseäraline kordaminek.

Neljapäeval wõiwad peiud ja neiud tulewat teistpoolt näha saada. Kes seda soovib, piab neljapäewa õhtul tublisti soolast sööma, ilma et tikkagi märga rüüpaiks, olgu kui suur jänu tahes. Magama heites paneb ta kruusiga wett süngi alla. Riietest lahti ennast wõttes lasseb ta riided põrandule maha langeda ja astub ise üle riiete. Magama jäädes jätab magaja suu wälja poole. Seda wiisi magama jäädes ilmub neljapäewa õhjel magajale tulewane teinepool.

Pärnumaal arwatakse, et iseäralikud ettevõtted kõige paremini ka d u n e l j a p ä e w a l korda läheb. Kaduneljapäewaks hüüatakse seda neljapäewa, mil kuu hakkab. Kaduneljapäewa õhtul minnakse õue ja luetakse 12 taewatähte ära. Niisama tehakse kahel järgmisel neljapäewa õhtul. Kes peale kolmekordse tähtede lugemise kõige enne teretab, see on tulewane teinepool. Suhtub aga ühel neljapäewa õhtul taewas pilwes olema, siis on katse nurja läinud. Tähtede Ingemine piab siis järgmisel kaduneljapäewa õhtul uuesti algama.

Peale selle usub rahwas weel, et üks neljapäewa õhtune töö noortele tütarlastele kosilasi muretsseb. See on tua pühkimine. Kui tütarlaps neljapäewa õhtul hoolega tuba pühib, siis tuleb kosilane; pühib ta mitu korda, ilmub mõnda kosilast. — Tua pühkimine räägib

õieti muude neljapäewaste tähelepanemiste wasta. Piame ju pühkimist ometi tawaliste tööde kilda arwama. Arusaamata, kudas niisugust tööd lubati ja pealegi sellele tööle weel õnnistust töotati. Nagu näha, taheti tütarlapsi selle töönõudmisega korrapidamisele kaswatada. Buhas, korrale seatud tuba pidi omalki kohalt neljapäewa nagu auustama ja sest seisukohast waadates wõime aru saada, miks tua pühkimist neljapäewa õhtul salliti ja sellele pealegi weel õnnistust töotati, sest tütarlapsed luewad ju tawalisesti peigused nagu õnnistuseks.

Kosjade kordaminekuks peetakse neljapäewa kõige paremaks. Neljapäewal wõtawad noored mehed siis tawalisesti selle tähtsa sammu ette. Kui vähä wõimalik, piab walge hobunegi omalt poolt kordaminekut tuetama. — Et neljapäewa õhtul alati kosjaskäigu õhtuks peetakse, ei wõi imestledagi, kui noorte tütarlaste käest neljapäewa õhtul iseäralikku puhtuse pidamist nõutakse. — Nagu neljapäewal kosjas käiakse, nii alustatakse pulmegi neljapäewal. Kui vähägi wõimalik, lastakse pulme ühest neljapäewast teise ulatada. Seda juuremat õnnistust loodetakse siis noorele paarile tulewat.

Nagu kosje ja pulmi, nii püüatakse muidki perefunna pidusid neljapäewal ära pidada. Neljapäewal lastakse last ristida. Niisuguse lapse käsi käib ikka hästi. Neljapäewal maetakse furnuid maha. Niisugune furnu ei hakka kodu käima. Teadupärast ei wõi kõiki furnuid ometi neljapäewal matta. Hakkab nüüd mõni furnu kodu käima, wõib kodukäimist neljapäewa õhtul kaotada. Seks tuleb jalaga kolm korda hauale lüüa ja muid tempusid teha. *)

*) Pilemalt seletust selle kohta annawad „R o d u k ä i j a d.“ Narwas 1897.

Neljapäewa õhtul wõib rikkaks saada. Neljapäewa õhtul põlewad rahatuled. Mine katuse unka ja waata ungast ehk läbi rangide, küll siis näed. Ja kui tarwilikud koogud ja kunsttükid ära oskad teha, küll siis rahaangu kätte saad.

Neljapäewa õhtul wõib tulihända teha, kes tegijale rohkesti warandust kofku weab. Seks tuleb tarwilikka aineid wõtta ja kas sauna ehk ristteele minna ja seal išeäralikka tempusid teha. Siis ärkab tulihänd elusse ja hakkab tegijale warsti rikkust koju tooma. *) Neljapäewa õhtul on ülepea kõiksugu waimud liitumas.

Neljapäewa õhtul wõib wanapaganaga kofku saada. Kes kofku tahab saada, läheb ristteele ja wilistab seal. Warsti ilmub wanapagan. Wanapagana väljakutsumiseks pole ometi igaford ristteed tarwisli. Wennike tuleb kutsumise peale mujalegi ja muulgi ajal. Tawalisesti ja kõige hõlpsamini ilmub rahwa arwamise järele kuri ometi neljapäewa õhtul.

Neljapäewa õhtul ohwerdatakse išeäranis hea meeleaga Tõnnile. Riisugune ohwerdamine toob rohkem õnne. Neljapäewa õhtul pannakse Tõnnile išeäralikka andisid ja neljapäewa õhtul wiiakse Tõnni kõige sagedamini lautadesse loomadele õnne andma. Neljapäewa õhtul wõetakse kõiksugusid Tõnni tehtud wigade ohutamisi ette. — Riisama käiakse neljapäewa õhtul hallikatel ja mujal ohwerdamas.

Neljapäewa õhtul arstitatakse ülepea kõiksugu haigusi. Neljapäewa õhtul parandatakse maaalusid ja sügelisi, roosi ja jookswat ja mis kõigi haiguste nimed

*) Pikemalt seletust annab selle kohta „*R a t i • r a a m a t*.” Narwas 1895.

olgu. Ei parane haigusjed muil päiwil, piawad nad neljapäewa õhtuse arstimise peale ometigi kaduma.

Neljapäewal korjatakse loomade jaoks mõnejugusid rohtusid, aga niisama inimestegi arstimiseks. Nende rohtudega suitsetamine ei lasa looma haigeks jääda. Niisama korjatakse neljapäewa õhtul wärawate takka laastusid ja puru, suitsetakse selle puru suitsuga lehma ja piimanõusid. Siis ei hakka kuri film lehma piima peale ega wõi seda iialgi ära rikkuda.

Jah, neljapäewa õhtut arwatakse inimest nagu uuesti sünnitada wõiwat, kui nimelt sellekohasid tempusid ette wõetakse. Sünimene saab nut jõudu ja rammu. Neljapäewa õhtul peasewad unised unest lahti ja sünniwad nagu uuesti wirgana ja erguna. Seks tuleb neljapäewa õhtul selle puu juurde minna, kelle otjas ööpik laulab, seal kolm korda wasta päewa puu ümber käia ja ütelda: „Ööpik, ööpik, laul sulle, uni mulle!“ — Kohe selle peale on ütleja nagu uuesti süündinud; uni ei waewa teda enam. Tal saab ju küllalt, kui südaõõse natuke aega wõib magada.

Neljapäew awaldab loomadegi kohta oma mõju, õigem ütelda, mõni ohutamine neljapäewal. Radu-neljapäewal wõib kõiksugu kahjulikka putukaid kaotada. Tahab keegi prussakaid, firpusid, lutikaid, kilksid eht muid elusaid toast ära kaotada, siis tarwis kaduneljapäewa õhtul luud teha ja selle luuga tuba pühkida. Prussakaid piab peale selle sama otjaga seal löödama, kuhu neid kõige rohkem kofku kogunud.

Neljapäewa õhtul awaldawad nõiad ja targadki oma tegewust. Mis muil päiwil milgi kombel korda ei lähe, seda saadawad nad oma sõnade ja tempude abil neljapäewa õhtul ifka korda.

Juhtub ometi, et üks ehk teine ettevõtmine neljapäeva õhtul ei õnnista. Niisugune mittekordaminek neljapäeva õhtul tähendab ainult seda, et ettevõtmiseks üks neljapäeva õhtu veel ei piisa. Samasel korral tuleb kolme neljapäeva õhtut järgi mööda ettevõtet korrata, siis piab see korda minema. Üleüldse leidub vähä seda, mis kolmekordse neljapäeva õhtuse kordamise peale ei õnnista. Suurem jagu tavalisest võimatuid asju saab kordamisel alati võimalikuks.

Ülepea võime ütelda, et kolme neljapäeva õhtune ettevõtte teole nagu pitsari peale paneb ehk nagu võtme kätte annab, mis kõik ukseid avab.

Kudas piame nüüd seda seletama, et igapäevaste tööde kannul neljapäeval õnnetus käib, iseäralikud tööd aga hästi korda lähevad? Arusaame asjast varsti, kui meelde tuletame, et vanal rahval neljapäev pühapäew oli, mis palju suurema auni sees seisis kui ristirahva pühapäew. Argipäevased tööd pidiwad seega karistuse alla langema, kui pühapäeva tähtsust unustati ja neid, s. o. igapäevafid tööfid tegema hakati. Iseäralikfa tööfid selle vastu tahtis pühapäew edendada. Ei läinud iseäralikud tööd muil päivil korda, pidi pühapäew, s. o. neljapäew näitama, et ta enam jaksab kui muud päevad. Teadupärast ei läinud vägi neljapäevast enesest välja, vaid jumalast, kelle auuks neljapäeva peeti. Tavalisest unustati aga jumal seal juures ära ja arvati neljapäeval enesel võimuis olewat nii mõnesugusid võimata asju korda saata.

Neljapäeva ei ole ainult meie esiivanemad pühaks pidanud, vaid kõik põhjamaa rahwad, nimelt aga Germania tõugu rahwad. Skandinawlastelt kuuleme nimelt, kudas nemad neljapäeva jumala Thori auuks

pühitfenud ja agara pühitsemisega Thorilt mõnesugust õnne ja õnnistust oodanud.

Hoolsa neljapäewa pühitsemisega lootfiwad meiegi esiwanemad neljapäewalt, õigem jumalalt, kelle auuks neljapäewa pühitseti, õnnistust kätte saawat. Ja me teame, et esiwanemad neljapäewa hooljasti pühitsefiwad, nimelt suisel ajal. Siis tuliwad inimesed neljapäewal, iseäranis õhtuti hiitesse kofku neljapäewa pühitsema. Seal mängiti torupilli, noorem rahwas jälle hõiskas ja tantfis hiiepuude ümber. Meist hiiepuudest uskus rahwas, et need rääkida wõinud. Küll ei rääkinud need puud igal ajal ja igaihega, aga kes häda ajal hiiepuude juurde läinud ja neile häda kaebanud, sellele annud puud head nõuu. Meisse puudesse ei tohtinud keegi puutuda; kes puutunud, see jäänud haigeks ehk surunud. Võõnud mõni kiwiga ometi neid puid, siis woolanud niisugustest puudest werd wälja.

Sarnast neljapäewa pidamist tuli weel ristiusu, nimelt paawsti walitsuse ajal meie maal ette. Paawsti jüngrid katsuwad alati paganuse jälgi ristiusuga ühte julatada. Nii meiegi maal. Paganuse neljapäewa eest leides ei katsunudgi mungad ja preestrid seda kohe ära häwitada, waid sellele ristiusu tähendust anda. Neljapäewal asutanud Issand Jeesus püha õhtusööma-aja; sellepärast tulla seda päewa pühaks pidada. Jälle teised seletasiwad teisiti. Jumal teinud neli päewa loomise tööd ja waadanud siis tehtud töö peale tagasi. Näinud, et tänine tehtud töö wäga hea olnud. Selle mälestuseks hakatud siis neljapäewa pühaks pidama.

Enne weel kui ewangeliumi walguis meie maale jõudis, püüti juba neljapäewa wõimust murda. Preestrid nägiwad, et rahwas neljapäewa ifka auusamini pühitfes kui pühapäewa. Kui ka preestrid usuasjus

pehmust üles näitawad, läks siin ju lugu ometi liiale. Ei aidanud muud kui pidiwad neljapäewa pühitsemise wasta sõda alustama. Ühes neljapäewa wasta algas seega sõda hiite wasta, nimelt niisuguste hiite wasta, kuhu rohkem rahwast kokku tuli awalikult neljapäewa pühitsema. Mõnigi hiiepui langes firwe tera all, mõnigi preester ja munk mõistis neljapäewa pidamist hukka, aga ilma suurema tagajärjeta. Wähemaks jäi neljapäewa pidamine küll, j. o. ei peetud enam nii awalikult, aga peeti ometigi wana wiisi weel pühaks.

Kuusajalus julges 1564 üks mees awalikult wälja astuda ja neljapäewa eest rüütlits hakata. Mees nõudis, et neljapäewale ta endine auu saaks tagasi antud. Oma nõudmist ei põhjendanud mees targal wiisil muidugi paganuse pruutide peale, waid otstis ristiusust seletust, kui see seletus ka sawist jalgadel seisis. Korra olnud Jumal häbas, seletas mees. Häbas kutsunud Jumal päiwi appi. Ütski muu polla läinud kui neljapäew. Selle eest teeninud neljapäew Jumala iseäralikku tänu ära ja meie kohus olla neljapäewa paremini auustada kui muid päiwi. — Mehe nõudmist ja tõendusid pandi ometi liig wäha tähele.

1600 aasta ümber astus Keilaschi üks mees umbes samase nõudmisega platsi, et neljapäewa paremini pidi peetama. Peale selle kõneles umbes seltsamal ajal rahwasuu weel iseäralikust nähtusest. Korra läinud mehed mööda teed edasi. Korraga näinud nad tee ääres ühe waimu istuwat. See annud möödaminijatele kange käsü neljapäewa paremini pidada. Ühtlasi käsüfinud weel möödaminijaid sedasama käsü muilegi kuulutada. *)

*) Boecler-Forselius, Der Esten abergläubische Gebräuche, II. 109.

Kõik need katsed neljapäewa auu kaitsemiseks ei kannud enam wilja. Ewangeliumi walguš hakkas itka enam ja enam maad wõtma ja selle walguše wasta ei jaksanud paganus enam panna. Alajooksul on neljapäew oma kindlusest ihe torni teise järele kaotanud, üks wall teise järele on langenud, nii et mõnes paigas waewalt enam neljapäewa pühitsemise jälgi wõib ära tunda. Jälle teisel on neljapäewa pruukidest ennast mõndagi weel alal jõudnud hoida. Jälle teisel seisab neljapäewa õhtul kõik töö, aga selle õhtu pühitsemist katjutakse kristlikus waimus seletada. Nii tähendab õpetaja W. Reiman, et tema isakodu Rõpu kihelkunnas neljapäewa weel hoolega peetud, iseäranis talwel. Aga kõik jäljed puudunud, mis paganlikku Taara teenistust meelde tuletanud. Neljapäewa pühitsemist põhjendatud kristlikkude põhjustega *). — Kuulsin kellegilt, et ta korra kujukile talusse wõmajale läinud. Näinud: kõik olnud nagu mõne pidu wasta walmistatud: kõik puhas, pühitud ja korras. Pererahwas istunud lambi ääres ja lugenud. „Kas teil mõni pidu on?“ küsinud wõmajaline?“ — Naerdes wastanud peremees: „Ei midagi pidu; me piame ainult neljapäewa õhtut!“ Mingisugust paganuse märki teekäija seal ometigi tähele ei pannud.

Nimetama pian weel, mis Wiedemann neljapäewa kohta kirjutas. **) „Neljapäewa peeti enne nagu laupäewaks; pühitsemine algas õhtul ja kestis 24 tundi, nagu juutide sabbat päew hiljem. Mis sel ajal tehti, langes Juuda omaks.“ Selle Wiedemanni ütluse kohta

*) Kalewipoeg, lk. 327.

**) Aus dem inneren und äusseren Leben der Esten, lk. 372.

pian omalt poolt tähendama, et neljapäewa sõrblus laupäewaga lonkab; palju enam tuleb neljapäewa pühapäewaga sõrrellda, kus juures neljapäew pühapäewagi kääst wõidu wiib. Nii oli lugu kõige vähemalt wane-mal ajal. Olewifus wõits ehk sõrblusele laupäewaga õigust anda. — Selle wasta ei ole mina tänini min-gisugusid märkisid leidnud, mis tunnistaksiwad, et nelja-päewa pidamine neljapäewa õhtul alanud ja 24 tundi kestnud, seega siis reede õhtuni. Ei, nii palju kui mina aru saanud, lõpes neljapäewa õõsel neljapäewa wõim; kas see kellu 12-ni, wõi kufelauluni wõi koi-duni kestis, selle kohta ei ole ma selget aru saanud.

Rahwaluule on neljapäewale kuldseid ehted külge pannud ja imelikult jõe osaks kinninud, jõe, kellest me tões jälgegi ei leia. Usub keegi rahwaluule neljapäewale kingitud ehteid, siis hakkab ta seebipullidest linna ehitama. Need seebipullid hiilgawad nii ilusalt ja heljuwad nii imelikult, aga lõhkewad vähema tuule-õhu käes. Nii ka neljapäewa jõud kahjutegemises ehk õnnendamises. Arwustuse tuld nähes kaob see nagu suits ega leia me neljapäewa jõust kõige vähematki jälge. Arwustus koorib kõik hilbud ja ehted nelja-päewa ümbert ära. Me näeme, et neljapäew teisi-päewaga ja keftnädaliga täiesti ühe astme peale langeb, ehk ütlen parem: iga nädalipäewaga. Seft ükski nädalipäew ei ole õnnelikum ega õnnetum kui teine, kui me ise selle eest hoolt ei kanna, et mõni päew õnne ehk õnnetust kaasa toob. Nii näituseks teewad jooditud küll mõne nädalipäewa kardetawaks. Ise-eneft piame aga kõiki nädalipäewa ühesugusteks pi-dama; me ei pruugi üht karta ega teist auustada, pühapäew muidugi maha arwatud, mis me Sumalale piame pühitsema.

Viimaks jääb veel üks küsimine ära vastata : Misjuguise seisukohal võime me neljapäeva kohta, õigem neljapäeva õhtu pühitsemise kohta seista ? Neljapäeva ennaft tuleb niisamasuguseks tööpäevaks pidada nagu muud päivi, see on kindel. Iseasi aga neljapäeva õhtu pidamisega. Kas sünnib seda pidada ? Enne kui selle küsimise peale võime vastata, piame omalt poolt edasi küsima : kudas pidada ? Nii kaua kui paganuse jäljed platsi astuvad, ei tunne me niisuguse neljapäeva pidamise kohta muud kui mõõta. Paganuse jälgedele piame neljapäeva õhtul pihta andma, nagu Peetrus Makkuse kõrwale. Iseasi aga, kus paganuse jäljed neljapäeva pidamisest täiesti taganenud ja pidamine kristlikule põhjale seatud. Niisugustes taludes ja peredes elagu neljapäeva pidamine minugi poolest edasi, kus pererahwas tööd käest paneb ja Sumalajõna ehk kasulikluse raamatute juures õhtu mööda saadab. Hingamise, puhkamise õhtuna enam kui poolenädalise tehtud töö järele võib neljapäew enesele eluõigust nõuda, nimelt nii, et ta kristlikuna neljapäewana ilmub ; näitab neljapäeva õhtu ometi paganuse märkisi ja annab ta ebausule aset, siis ei tunne me neljapäeva õhtu kohta muud kui : Ühest wälja ! Majast wälja ! Maalt wälja !

Waletunnistused.

Ara kirjuta mitte: Suunda rahwa
tuningas! waid et tema ütelnud:
Mina olen Suunda rahwa tuningas!

Pilatus kostis: Mis ma kirju-
tanud, olen ma kirjutanud.

Joh. 19, 21—22.

Katekismus kõneleb mitmesugustest waletunnistustest. Ühest waletunnistusest läheb katekismus tawali-
sesti waitides mööda, ehk küll selle waletunnistuse järele
sagedasti suur soow ilmub. Ma mõtlen waletunnis-
tuste peale, mis koguduse liikmed õpetajatelt nõuawad.
Ma ei tohi selgelt ütelda, kui palju soowisid wale-
tunnistuste järele maakogudustes awaldatakse, tean
ometi väga hästi, kui tihti linna õpetajad niisugust
nõudmist piawad kuulma. Ma kõnelen kirjalikkudest
waletunnistustest, waledokumentidest, mis koguduse
liikmed õpetajalt tulewad nõudma. Wist awaldab see
paha maakogudustes ennaft vähemal määdul, sest
maakoguduste liikmed tarwitawad ülepea vähem kirja-

liffa tunnistusi. Linnas selle vastu astub waletunnistuste nõudmine ühte lugu platssi ja õpetajatel on tegemist küllalt niisugust ülekohtust nõudmist tagasi tõrjuda.

Nagu näha, walitseb linnarahwa seas arwamine et kirjaliku waletunnistuse ettenäitamist niisama wähe putuks tuleb pidada nagu wargust mõisast ehk kroonult. Kui korra ettenäitamist putuks ei peeta, ei peeta, mõista muudugi, waletunnistuse walmistamistgi. Sel põhjusel awaldawad siis koguduse liikmed õpetajatele sage-dasti palwet waletunnistuste wäljaandmise pärast. Linnaõpetajad piawad ühte lugu paluma: Ära saada meid kuusatusesse, waid peasta meid ära sest kurjast! Ujab ju mõni waletunnistuse nõudja nii kangesti peale ilmaõpetaja seletusi tähele panemata, et muu asi enam ei aita kui kuusajale niisama vastu astuda nagu Õnnistegija saadanale maailma turingriikide nägemise järele. Niisugust wastust kuuldes lähewad ometi mitmed paha meelega minema ja hakkawad õpetaja kohta mõnesugusid laimujutte wälja laotama. Nad tembel-dawad õpetaja pahaks, kes koguduse liikmete heast käekäigust midagi ei hooli.

Keegi ei wõi kahte isandat teenida. Õpetaja seisab Jumalariigi teenistuses. Jumal ise on tõde, Jumalariik tõeriik. Saadan on waletaja ja wale isa, saadana riik waleriik. Waletunnistuse andmine teeb andja saadanariigi sulaseks. Annab õpetaja waletunnistuse, siis tunnistab ta seega ennaft saadana sulaseks. Jumalariigi teenistusesse ta enam ei wõi jääda. Waletunnistuste nõudjad tahawad siis oma nõudmistega õpetajat saadana sulaseks teha. Kas waletunnistuste nõudjad ise alati selle peale mõtlewad, seda ma ei tea. Nende kohus oleks aga seda mõelda. Niisama piak-

fiwad waletunnistuse nõudjad meelde tuletama, et ilmalik seadus waletunnistuste walmistajatele waewa-palgaks Siberi lubab. Jumalik seadus määrab niisama Siberi, nimelt waimulikku Siberi, kus pimeduse würst walitsemas. Ilmaliku Siberi käest võib weel wahel wabaks peajeda, ei ometi waimulikust Siberist, kui keegi meelega ennast selle asunikuks lubab.

Waletunnistuste nõudjad on siis wastalised, kellega linnaõpetajad liig tihti piawad wõitlema. Nagu wana Adam uputamise järele pea warsti püsti tõstab, nii ka waletunnistuste nõudjad. On õpetajal korda läinud ühele lugu ära seletada, astub teine sellesama nõudmisega warsti uuesti platsi. Seleta jutlustesgi lugu: üks ei kuule, teine unustab aja peale ja — õpetaja juurde astub jälle waletunnistuse nõudja.

Esimesel päewal, kui ametisse astusin, ütles mulle kõster koke: „Teil algab nüüd tubli wõitlemine!“

„Kelle wasta?“ küsisin ma. „Patu wasta muidugi!“ lisasin ise juurde.

„Nimelt waletunnistuste patu wasta!“ lisas kõster juurde. „Waletunnistusi tullakse sagedasti teie käest nõudma. Ei ole kerge waletunnistuste nõudjatega walmis saada.“

Mis kõster mulle ometi algusel ette kuulutas, läks õige pea täide. Waletunnistuste nõudjad tuliwad tüli tegema ja on tänini tulnud.

Kes lueb kõiki waletunnistusi üles, mis õpetajalt käiakse nõudmas! Kõige sagedamini ometi palutakse wõlpsituid ristimise tähti wälja anda.

Ühel päewal tuli mees minu juurde ja palus ristimise tähte pojale.

„Hea küll, võib saada! Küll ma kirjutan!“ ütlesin mehele.

„Istusin toolile, hakkasin kirjutama.

„Pidage! Pidage veel!“ ütles mees wahela.

„Mis siis?“

„Waadake, mu poeg on alles 13 aastane! seletas isa. „13 aastaselt teda ometi veel tööle ei võeta. Tööle astujatele nõutakse 14 aasta wanadust. Kirjutage pois aastanemaks!“

„Ei feda wõi! See on patt Jumala ees ja süü seaduse ees!“ seletasin ma mehele.

Mees waatas imestledes mu peale. Jäi natuke mõtlema. Mõtles wist, kui palju inimese eluaasta maksab. Ühest riigivalitsejast räägitakse, et ta poole kuningriiki lubanud anda, kui ta veel päewa wõiks elada. Niisama jutustatakse ühest miljonärist, et see tohtrile miljoni töötanud, kui tohter miljonäri elupäiwi aasta wõrra wõiks pikendada.

Meie isa tahtis filmapilguga pojale eluaasta juurde saada. Rutulise aasta juurdeaswamise pärast ei pidanud mees wist aastat nii kalliks nagu miljonär. Mees tõmmas pikkamisi rahakoti taskust wälja, wõttis rahakotist 50 kopikat, pani mu ette lauale ja ütles siis: „Siin on waewapalk! Kirjutage nüüd poisile aasta wanadust juurde!“

Suuril filmil waatasin mina nüüd mehe otsa. Mees tahtis mind rahaga osta waletunnistust kirjutama. Poisi eluaasta maksis seega 50 kopikat! Wõi tahtis isa muist aastahinnast oma kasuks pidada?

„Mis see tähendab?“ küsisin ma imestledes.

„Tähendab, et ma teile waewa ära maksan!“ kostis mees.

„Kas oled mõelnud, mis sa nõuad?“ ütlesin mehele. „Kas sa kahetsat käsku ei tunne? Kas sa ei tea, kui suur patt on kahetsanda käju wasta teha?“

„Me teeme kõik iga päew pattu! Ega te siis ilma patuta ole?“ jõnus mees.

„Wäga tõsi. Ei ole! Aga wahel on, kas melega pattu teeme ehk nõtruse pärast!“ seletasin mina.

„Wist on wähä!“ arwas mees. „Ma panen rubla weel juurde. Kirjutage tunnistus walmis!“

Ja pani rubla laua peale.

„Miski hinnaga ei ahwatle ja mind waletunnistust kirjutama!“ ütlesin nukralt. „Jäta mind parem rahule. Mine koju ja õpi kahetsas käst pähä!“

„Seda oskan ma ammu!“ arwas mees.

„Ei mõista ometi. Arusaamist läheb tarwis! Palu Sumalalt õiget meelt ja mõistust!“ ütlesin ma noomides.

Mees wõttis pahaselt raha laualt ja sammus pomisedes ukse poole.

Mina aga mõtlesin Peetrusega: Kadugu su raha sinuga tükis, et ja mõtled Sumala anni raha läbi kätte saawat!

* * *

Teise korra tuli niisama teine isa mu juurde ja palus pojale ristimise tähte.

Lõin ristimise raamatu lahti, waatasin järele, ütlesin isale: „Aga poeg on juba ristimise tähe saanud! Kuhu see täht on jäänud?“

„Wäga tõsi, on küll saanud!“ wastas isa. „Aga ee ristimise täht ei kõlba!“

„Miks ei kõlba?“

„Waadake, selle ristimise tähe peal on poeg 18 aastane!“ seletas isa.

„Kui wana siis poeg tõesti on?“ pärisin mina.

„18 aastane!“

„Siis on kõik korras!“ tähendasin mina.

„Sugugi mitte!“ vastas mees. „Vaadake, siia maale saab mu poeg õpipoiisi palga. Mu pojale aga on ju mehe rammu ja mehe juurus. Päriskale, et mees poisikese palga eest teenib! Kõigest 40 kop. saab päewas! Niipea kui ometi pois 19 aastat wanaks saanud, pannakse talle koke rubla päewas palga. Mida te sellepärast, et mu poeg parema palga peale saab. Tehke ta 19 aastaseks!“

Seda üteldes waatas mees nii paludes mu otja, nagu tahaks ta pilludega mu südant sulatada.

„Kus on poisi enne saadud ristimise tunnistus?“ küsisin ma.

„Teenistuse kohas!“ vastas mees.

„Kui endine ristimise täht teenistuse kohas on, mis piab siis teine ristimise täht aitama!“ ütlesin ma. „Eks näe nad teenistuse kohas koke, kui wana poeg on. Näitaks keegi neile teise tunnistuse ette, waataksiwad nad järele, kudas see endisega kokku läheb. Lugu oleks koke selge!“

„Nii küll wiist oleks!“

„Peale selle tuleb meeles pidada, et waletunnistus tahetshanda käsu wasta käib!“ lisasin omalt poolt juurde.

„Niisugune wäike patt ei tähenda midagi!“ arwas mees.

Mul oliwad wäikse patu kohta ometi teised mõtted. Hakkasin mehele pattu seletama. Mees ei tahtnud ometi palju kuulata, waid katkus, kudas uksest wälja sai.

Korra jälle tuli üks noormees minu juurde ja palus ristimise tähte.

„Hea küll, võib saada. Kuhu on aga ristimise tähte tarwis ette näidata?“ küsisin ma.

„Vaadake, ma pian tänawu liisku minema wõtma!“ seletas noormees. Mul pole aga weel sugugi tahtmist tänawu sõdatiks minna. Parema aasta pärast. Sellepärast tulin ristimise tähte paluma. Olge head, andke mulle tunnistus, et alles 20 aastane olen. Siis ei puutu keegi tänawu minu külge!“

„Armas sõber!“ ütlesin ma. „Kõigi nende noorte meeste kohta, kes tänawu liisku piawad wõtma, on kirjad ligi aasta eest juba neefruti komisjoni kätte saadetud. Neil on seal ammu juba teada, mil keegi neefrut sündinud!“

Selle seletusega jäi noormees rahule ega waewanud mind enam waletunnistuse nõudmisega.

*

*

*

Wanad jutud räägivad, kuidas mõni tark wõi koguni wanapagan inimesi nooremaks teinud. Wõnegi torra läinud niisugune noorekstege mine käest nurja. Meie päiwi lõneldatakse naesterahwaste kohta, et neil nooremakstege mise kunst käes olla. Ei kõigil. 15 kuni 16 aastased plikad seda weel ei mõista. Need tahawad ennem aasta wanemad kui nooremad olla. Üteldakse, et 20 aastased neid ka weel endid wane maks ei osata teha. Nemad on oma wanadusega täiesti rahul ega igatse muutust. Mida enam ometi naesterahwad kolmesikümnest üle jõuawad, seda enam ärkab nende südames soov eumast nooremaks teha. Mulle on ühest suuremat sugu naesterahvast jutustatud, kes 10 aastat ühte lugu ikka 35 aastat wana olnud. Et ristimise täht 10 aastat ühte järke teda 35 aastaseks oleks tunnistanud, seda ma ei usu, küll aga, et proua tse suu enese kohta ise niisugust tunnistust andis.

Jga naesterahwas ei püüagi 10 aastat ühte järke ifka sessamas ias seista, küll aga püüab hulk naesterahwaid oma iast mõne aasta maha arwata. Ifka nooremaks, ifka nooremaks! see on hulga naesterahwaste lipufiri. Ma ei ütle seda kõikide kohta. Leidub neidki, kes endid ei taha nooremaks teha, aga nende kõrwal siiski suur hulk, kel sarnane soow südamel. Naesterahwaste auuks pian tunnistama, et neist keegi weel minu juures pole käinud ristimise tähte nõudmas, mis neid nooremaks teeks. Seda on küll juhtunud, et mitmed elatanud neiuksed oma wanadust — wist hulga aastate pärast — ei ütle mäletawat, aga wale-tunnistust wanaduse kohta minult kõige wähemalt pole nad nõudmas käinud. Selle wasta olen küll tähele pannud, et mõne wanema neiu passi ehk ristimise tähe aasta numbri peale kogemata tindine sulg on sattunud ja just numbri peale mustad jäljed järele jätanud. Niisama olen wahel silmanud, et kilt wõi kirp wõi mis loom ta olnud, wanema neiu passi wõi ristimise tähe kallale peasnud ja kange tindi armastuses neiu wanaduse numbri ära sõõnud. Kaugemale ometi minu tähelepanemised ei ulata.

Ei, effisin ometi. Korra tuli rohkem haritud noor tütarlaps mu juurde.

„Palun mind ümber ristida!“ ütles noor tütarlaps paludes mu otša waadates.

Imestledes waatasin paluja peale. Mis see tähendas? Ma ei saanud asjast aru.

„Kas olete baptistlasets hakanud?“ küsisin manaljatades.

„Sugugi mitte! Olen niisama selle koguduse liige nagu enne!“ wastas tütarlaps.

„Mis tähendab siis ümberristimise nõudmine?“ küsisin mina.

„Ma palun, andke mulle uus nimi!“ õhtas tütarlaps.

„Miks nii?“

„Vaadake, mu nimi on Liisa. See ei ole ilus küllalt. Olge head, ristige mind Luiseks ümber, s. o. kirjutage ristimise tähte Liisa asemel Luise. See on väike muutus ega tähenda midagi!“

Paraku oliwad mul aga teised orwamiised.

„Nii väike kui see muutus ka olgu, ei wõi ma seda ometi ette wõtta!“ seletasin mina. „Mitte sõnagi ega tähte tohi ma teistiti kirjutada kui kirikuraamatus seisab. Ega niisugust teistiti kirjutust peetakse wõltsimiseks ja nuheldakse wõltsimise wiisi. Tuleb kudagi wiisi kirikuraamatus õiendusi ette wõtta, siis wõib seda ainult konsistoriumi luaga ette wõtta. Niisugusel korral tuleb palwekiri konsistoriumisse sisse anda. Konsistorium annab aga muutmise luba ainult siis, kui tõesti eksitus kirikuraamatutesse juhtunud. Eksitus piab saama enne kätte näidatud ja selle peale alles tuleb luba Praegusel korral ei ole eksitusest juttugi ega wõi seega konsistoriumilt luba loota, kui ka palwekiri sisse antagu!“

„Aga ma ei ole oma nimega sugugi rahul. See on nii lihtne, nii igapäewane!“ õhtas tütarlaps.

„Wist ei arwanud wanemad ristimise ajal, et tütar neil nii suureks saksaks hakkab, kes lihtsama nimega enam rahul ei ole,“ tähendasin ma. „Mis nime teegi saanud, sellega piab ta leppima; õpetaja ei wõi et tükis midagi enam parata!“

„Te ei taha mulle siis uut nime anda?“ küsis tütarlaps natuke pahaselt.

„Ei wõi, kulla laps!“ ütlesin ma. „Kirjutaksin teistiti kui kirikuraamatus, siis oleks see pettus, oleks ülekohus!“

„Pettusele ei taha ma teid ahwatleda!“ sõnus neiu. „Kirjutage konsistoriumisse, et ma enesele uue nime olen võtnud ja sellega on asi korras!“

„Sugugi mitte korras!“ tähendasin omalt poolt. „Kirjutada võib konsistoriumisse kümme korda, kuid niisugused kirjad jäävad kõik tähele panemata. Siis nime võib veel ülemate luaga muuta, aga ristinimi jääb kirikuraamatutes ja tunnistustes muutmataks. Minult arukorral võib konsistoriumi luaga muutust ette võtta, kui nimelt kirjutusega eksitus juhtunud. Korra lastis näituseks isa oma poja nime enne ristimist kirikuraamatusse Aleksandriks kirjutada. Waderid lastsiwad lapse ometi Friedrichiks ristida. Hiljemini ristimise tähte võttes nägiwad wanemad, et laps teise nime peale raamatusse kirjutatud ja teise nime peale ristitud. Wanemad hakkasiwad soowima, et laps kirikuraamatutesgi selle nime saaks, mis talle ristimise ajal antud. Ülemapoolse nõudmise peale pidiwad waderid wandega tunnistuse andma, et laps tõesti Friedrichiks ristitud. Alles siis anti ülemalt poolt luba uut ristinime kirikuraamatusse kirjutada. Kus aga niisugune awalik eksimine puundub, ei wõi nime muutmise luba saada!“

Nukra meelega läks Liisa minu juurest minema, nukra meelega, et ma teda Luisjeks ümber ei ristinud. Paraku ei ole tänini ühelegi õpetajale veel luba antud Liisafid Luisjedeks ehk Marisid Mariedeks ümber ristida, ehk küll niisugusid uue nime tahtjaid wist õieti palju leidub.

*

*

*

Ma ei tahtnudgi tütarlastest wõi naesterahwastest pikemalt rääkida, läksin ometi Liisa jutuga päris kõne- ainest kõrwale. Püüan siis jälle meestest edasi rääkida.

Ei ma uskunud ennemast, et mehedgi endid noore- maks püüawad teha. Nüüd olen seda mõned kümned korrad näinud ja pian uskuma. Minu ameti algusel mulle niisugust nähtust silma ei puutunud. See näh- tus on sest ajast saadik platsi astunud, kui wabriku- tööliste kohta wanaduse seadus maksma pandi.

Ühel päewal tuli wanamees minu juurde ja palus enesele ristimise tähte.

„Mis tarwis?“ küsisin mina.

„Wabriku walitsus nõuab!“ seletas mees. „Uue seaduse järele et peeta kedagi enam tööl, kes 60 aas- tat wanaks saanud. Minul aga seisawad juba 60 aas- tat turjal. Sellepärast tulin teie palwele: aidake mind!“

„Kudas mina wõin aidata! Ega mina wabriku walitsuses ei istu!“ ütlesin wasta.

„Seda küll mitte, aga siiski wõite mind aidata!“ arwas mees.

„Mis moodi?“

„Andke mulle ristimise täht ja kirjutage tähte mind 5 aastat nooremaks!“ palus mees. „Mina olen ju tugew ja terve mees alles. Keegi ei arwa mind 60 aastaseks. Annate mulle soowitud ristimise tähe, wõin weel 5 aastat edasi teenida. Nii wõite mind aidata!“

„Kahju küll, ei wõi!“

„Miks ei wõi?“

„See on patt! On tunnistuse wõltsimine! Nii- sugune tegu toob Sumala nuhtluse ja Siberi karistuse kaelsa!“

„Kudas siis wallawalitsus nooremaks teeb?“ küsis mees umbuskmatast mu peale waadates.

„Kudas nii?“

„Mul on pass ja passi järele olen ma 55 aastane!“ wastas mees wõidurõõmuga mind silmitsedes.

„Kui sa passis 55 aastane oled, mis tunnistust sa siis enam minu käest tahad! Ole sellega rahul, mis sul on!“

„Paraku ei usu wabritu walitsus passi!“ kostis mees õhates. „Mõnab et ma tunnistuseks weel ristimise tähe tooksin. Sellepärast just palungi ristimise tähte nii kirjutada, et see passiga ühte sobiks!“

„Wäga õige, walitsus ei usu passi, sest et passid tihti nii ütelda uisa-päisa wälja antakse!“ seletasin omalt poolt. „Mõni kord pannakse iga ainult passisaaja ütlemise järele kirja. Teine kord ei ole passisaajat passikirjutamise ajal saadawal. Iga kirjutatakse ainult umbarwamise järele. Ma olen passifid näinud, kelle omanik koguni 10 aastat nooremaks tehtud!“

„Tublid mehed!“ sähwas mees sekka.

„Tublid mehed jah need passide kirjutajad!“ lisasin juurde. „Kutuga kirjutawad nad passi walmis ja panewad tihti endise wanaduse unde passi üles. Mõne korra ei waata nad sugugi õieti järele, mis wanas passis seisab: kirjutawad nii ütelda harjunud wiisi järele. Seda wiisi olen mõnegi passi näinud, kelle omanik uue passi wäljaandmisel äristi teiseusuliseks tehtud, ehk küll omanikul meeldegi pole tulnud oma usku wahetada. Niisama olen passifid näinud, kelle omanik wanas passis naesemees, uues aga korraga poisimeheks tehtud! Nii kudas juhtub, nii nad kirjutawad.“

„Miks siis õpetaja nii ei wõi kirjutada?“

„Õpetajad wannuwad ameti-wande selle peale, et seadust tahawad täita ja õigust teha. Kui nüüd õpetaja meelega oma parema teadmise wasta teeb, näituseks waletunnistuse wälja annab, siis saab ta walewandujaks. Viig tutaw on aga lugu, kudas walewandujate käsi käib. Sellepärast ärgu lootku keegi, et õpetaja waletunnistusi hakkab wälja andma. Ma arwan kindlasti, iga auus ristiinimene teeb niisama nagu õpetaja: waletunnistust ei hakka ta iialgi kirjutama!”

Mees jäi mõtlema.

Wiimaks ütles ta: „Kirjutajad on siis ometi lahkemad kui õpetajad!”

„Kudas nii?”

„Nad teewad nooremaks, õpetajad ei!”

Ma olin pikalt ja laialt seletanud, seal oli seletuse palk! Mees arwas ometi tahtmise puudust süüdlaseks, patust ei saanud ta midagi aru..

„Ma ütlen, ükski auus kirjutaja ei anna meelega waletunnistust wälja!” lisasin juurde. „Kui palju vähem siis weel õpetaja!”

Katsusin weel seletada, aga mehele nähti mu seletused igawaks minewat. Läks oma teed.

*

*

*

Peale ristimise-tähtede nõuakse kõige rohkemini walemahakuulutamise tunnistusi. See nõudmine astub nimelt segapaaride mahakuulutusel päewawalgele. Mõni paar on alles korra ehk kaks maha kuulutatud, juba ilmub peig ehk pruut ja nõuab tunnistust, et nad maha kuulutatud ja mingisugusid takistusi nende laulatuse wasta ei leita. Sarnastest nõudmistest jutustan ainult ühe tähtsama.

Üks ametiwend kõneles korra järgmise loo :

Korra tuli üks tundmata herra mu juurde.

„Olge head, andke mu pruudile mahakuulutamise tunnistus!“

„Kudas teie pruudi nimi on?“ küsisin mina.

Wõeras nimetas.

„Aga sellenimelist inimest pole minu koguduses olemasti ega pole ma teda maha kuulutanud!“ hüüdsin ma imestledes.

„Wäga õige!“ ütles wõeras. „Sellepärast ma just teie juurde tulingi. Olen kuulnud, et teil on wäikesed sissetulekud. Mul ei ole midagi selle wasta, et teie sissetulekud kaswawad!“

Seda üteldes pani wõeras sajarublalise mu ette laua peale.

„Mis see tähendab?“

„Teie waewa eest!“ ütles wõeras.

„Aga mul pole ju mingisugust waewa olnud! Ma pole teid ega teie pruuti maha kuulutanud!“

„Pole tarwiski kuulutada. Andke ainult tunnistus, et olete kuulutanud!“

„Te nõuate siis, et ma waletunnistuse pian andma?“

„Kas see siis mõni waletunnistus oleks?“ küsis wõeras suuri filmi tehes. „Teeb see teile nii suurt rõõmu, siis wõite meid kolm pühapäewa maha kuulutada. Siis on kõik asi korras. Tunnistus andke meile aga filmapilt kätte!“

Wõeras ütles ja pani teise sajalise mu ette.

Hakkasin wõerale seletama, et niisugust tunnistuse andmist seadusewastalisets teoks arwatakse.

Wõeras ei pannud aga, nagu näha, juttu tähelegi. Ütles: „Nagu näha, on veel wähä!“ Ja pani taskust raha juurde.

Mul oli tegemist, et wõerast lahti sain. Wihaga läks mees oma teed ja ähwardas seda mulle kättemaksta.

Sarnane lugu juhtunud korra ühele õpetajale.

Igapidi näitab seegi juhtumine, misjuguuste abinõudjatega mõne korra tegemist tuleb teha.

Ma wõiksin veel hulga kaupa sarnasid lugusid jutustada, arwan aga, et saab ehk juba. Suuremal hulgal lugudel kordab ennaft nõudmine ja niisama nõudjate põhjused. Minu arwates tunnewad ametiwennad sarnasid juhtumisi ka tofinate kaupa, kui mitte ametiwennad maal, siis ometi linnades. Ma arwasin heaks, seda halwa nähtust awaliku läbirääkimise alla wõtta. Ma loodan nimelt, kui waletunnistuste nõudjad oma nõudmist awaliku kella küljes näewad, nende südametunnistus ehk ärkab ja nad õpetajaid edespidi vähem waletunnistuste nõudmistega kuusama hakkawad, seda enam, kui kuulewad, et nende nõudmised igal pool tagajärjeta jääwad. Ehk tuletawad waletunnistuste nõudjad jälle kahetsandat käsku meelde ja kui see küll ununud, ehk wõtawad nad uuesti katekismuse kätte ja luewad seletused ülekohtu tunnistuste kohta mõistusega läbi. See oleks suur samm edasi!

S a m p o.

Sammost meestel sõnumista,
Kirjukaanest kõneleda.

Kalevala, XVII, 39—40.

Waewalt on Pohjola perenaene Wäinämöisega en-
nast tutwustanud, kui ta ju sellele iseäraliku nõudmise
ette paneb: Wäinämöinen walmistagu temale kirjukaane

Luige jule tüüka otjast,
Uhtra lehma piimakesest,
Ühestä odra terästä,
Ühe ute willadesta *).

Sedawiisi walmistatud tööd kutsus Pohjola pere-
naene ise „s a m m o k s.“ Wäinämöinen ei arwa en-
nast ometi targaks küllalt „sampo“ taguma. Omale
maale tagasi saades lubab ta enese asemel Ilmarise
saata Louhe tahtmist täitma.

*) Kalevala, VII, 311—316.

Koju jõudes saadabki Väinämöinen Ilmarise Pohjolasse. Pohjola perenaene kohe küsima, kas Ilmarinen ostab „sammo“ taguda. Tagumise eest lubab oma tütre Ilmarisele naeseks anda. Pilgates vastab Ilmarinen:

Ostan ehk sammo taguda,
Kui olen taeva tagunud,
Ilma kaare finnitanud
Enne alguse olemist,
Enne ilma tegemista *).

Ilma aja wiitmata hakkab Ilmarinen tööle. Mõne päewase töö järele alles walmib soowitud sampo. Imelikult on Ilmarinen selle walmistanud:

Ühes küljes jahuweske,
Teises küljes soolaweske,
Rahaweske kolmandamas **).

Sahwas salwe puhte ajal
Ühe salwe söögi tarwis,
Teise salwe müügi tarwis,
Kolmanda koju jätmiseks ***).

Niiisugusest kallist waranduse andjast ostab Pohjola perenaene lugu pidada. Pani sammo

Pohjola kiwimäkkeje,
Wastise mäe sisseje,
Ühesa luku tahaje †).

Siljem hakkawad Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen imefikku waranduse andjat enestele ihal-

*) Kalewala, X, 271—280.

**) Kalewala, X, 413—416.

***) Kal., X, 419—422.

†) Kalewala, X, 425—427.

dama. Nad ei wõi sellega leppida, et sampo ainust Pohjola perenaese rikkaks teeb. Lähewad kolmekesi waranduse andjat Pohjolast ära tooma. Nõuawad esmalt heaga Louhelt sampot enestele. Pohjola perenaene wastab ometi :

Hea on sammol sahiseda,
Kirjukaanel kahiseda
Pohjola kiwimäessa,
Wastise wälja weeresa.
Hea on minul eneselgi
Olla sammo walitseja. *)

Mehed ähwardawad wägisi wõtta. Pohjola perenaene kutsub oma wäe kofku waranduse andjat kaitsema. Wäinämöinen kohe mängima. Mängib magama mehed, mängib magama naesed. Mis nüüd meestel wiga saaki wõtta. Aga ei saak olegi nii kerge wõtta : sammo juured ühetja sülda sügawas kinni. Whise jõuga saawad saagi otsijad wiimaks ometi sammost jagu ja wiiwad waranduse andja wenesse. Ei nüüd muud kui kohe koju poole purjutama.

Jõuawad tüki maad Pohjolast eemale. Lemminkäinen ei malta wagusi seista. Hakkab laulu lastema. Teised keelawad. Ei Lemminkäinen kuule. Paul äratas Pohjola pere unest. Perenaene kohe waatama, kas eht magamise ajal midagi paha pole juhtunud. Näeb warsti : sammo kadunud. Louhel sedamaid aru käes, et sammo soowijad sammoga oma teed läinud. Ilma ajawiitmata ruttas Pohjola perenaene oma mees-
tega sammo rööwijatele järele. Moondab enese koldaks linnuks, et kärmemini pärile peaseks. Laseb enese rööwijate laewa masti otsa ja katsub küüntega waran-

*) Kalewala XLII, 47—52.

duse andjat meeste käest ära kistuda. Lemminkäinen seda nähes lööb mõõgaga linnu warwaste pihta ja niisama Wäinämöinen mölaga. Taob muud küüned katti, ainult wäike sõrm jääb järele.

Siiski hammost kinni sajis
 Nimetamata sõrmega,
 Sammo wetteje weeretas,
 Kirjukaane ära kiskus
 Punapaadi põhja pealta
 Sinise mere keskele:
 Sampo see puruks pudenes,
 Kirjukaani katkes katti.*)

Sedawiisi esitab meile Kalewala sammo lugu pikemalt 10, 42 ja 43 laulus.

Waewalt oli Kalewala ilmunud, kui ju sampo Kalewala lugijatele peamurdmist hakkas walmistama. Weel enam uurijatele ja seda mitte ainult warsti pärast ilmunist, waid meie aja päiwini. Waewalt leidub mõnda teist Kalewala ainet, kelle seletuse kallal nii palju waewa nähtud kui sammo arutamise kallal. Rümnete kaupa on sammo kohta arwamisi awaldatud, aga üleüldiselt pole weel ühtki wasta wõetud. Teadmata ongi, millal sammo kohta ülepea wiime ümber lükkamata otsus antakse. J. Krohn ütleb, et hammost on raskem aru saada kui muiste oli teda taguda.

Ju warakult katkus Kalewala isa Lönnrot ise sammo kohta seletust muretseda. Lönnroti arwamise järele tähendab sampo permlaste Jumala kuu. Wenelastelt laenatud sõnaga on seda kuu „sambog'its," ise Jumalaks kutsuma hakatud. Kudas niisugune Jumala kuu ometi mõnesugust õnne annab,

*) Kal. XL. III, 259—266.

selle kohta ootame ilmaaegu õiget seletust. Pärast arwas Lönrot ometi, et sampo haridust tähendab — *Castren* selle wasta awaldab mõtet, et sampo iseäralikku nõia õnneandjat riista tähendab, nagu meil sõnajala õis. Peale selle katsub *Castren* templitki sammoks teha. Kirjukaan piaks niisugusel korral templi katus olema. Korra püüdis *Castren* sampot käsikiwikski teha. — Käsikiwi seletuse poole hoiab *Schiefner*gi, kuid nime enese arwab ta wenekeele sõnast „sam“ tulewat. Peale selle juhib *Schiefner* wenelaste isejahwawa käsikiwigi peale tähelepanemist. Käsikiwi tähenduse kõrwal otsis *Schiefner* weel sammole teise tähenduse. Sampo tähendada päikest, kirjukaan aga tähestik taewast. Sammo röövimist püüab *Schiefner* talwile wõga ära seletada, mis päikese Pohjolas mõneks ajaks warjule jaadab. *Schiefneri* mõtte poole kaalub *D. Donner*.

Schiefneri esimese arwamise poole hoiab *Fulin*s *Krohn*gi. *J. Krohn* on suurema hoolega kui ta eelkäijad sammo teisindisi hakanud tähele panema ja nende abil seletust otsima. Siiski annab *J. Krohn* oma lõpuotsuse enam trükitud Kalewala nõjal. *J. Krohni* seletuse järele on Kalewala sammo lugu õieti kahest laulust kokku pandud, kaks laulu üheks sulatatud. Üks neist on lain *Skandinawia*st, nimelt sealse rahwa „grotte“ weskest. Selle „grotte“ weske lauludega on ennast Sampsja *Bellerwoise* lugu ühendanud. Nagu „grotte“ weske wilja andis, nii Sampsjagi. Aja jooksul pandi õnneweskele sampsja ehk sampo nimeks ja lisati sellele weskete weel mõned jooned *Bellerwoise* tööst juurde. Kudas ometi sampsjast sampo sündis, selle kohta ei leia me küllalt põhjendatud seletust.

Uuemal ajal on professorid *Kaarle Krohn*

ja E. N. Setälä ja Dr. K. B. Wiklund sammo küsimuse arutamisele wõtnud. Uuema aja uurijad panewad suuremalt jaolt Kalewala teisiindid oma uurimise aluseks. Kuna professor K. Krohn sammo küsimist rahwaluulelisel alusel arutab, katsub prof. E. N. Setälä enam teeteaduse abil seletust anda.

Prof. Kaarel Krohn katsub kätte näidata, et sammo lugu mitmest laulust kokku pandud ja see kokkufulatamine arusaamise nii raskeks teinud. K. Krohn juhib kõige pealt tähelepanemist Soome-Karjalast Ilomantsist saadud teisiindi peale.*) Wene tegemise järel paneb Wäinämöinen Pohjola pere magama, ise aga täidab wene karjariista täis ja purjutab wenega ära.

Weni riistariihen luofse,

Satjaeli laiwan täyen.

Seltsilised käsewad hea „samme“ saamise järele (hymän sammen saatuasi) järele Wäinämöist laulda. Misjugu-see „hymä sampi“ oli, tähendab laul paremini kätte :

Kulta rippui rinnan päällä,

Pään päällä hopea paistoi.**)

Wäinämöinen kahkleb, sest weel paistawad Pohjola wärawad.

Paištawi pahat weräjät,

Kannet firjo kiimottawi.

Wiimaks hakkab ometigi laulma. Pohjola harkab. Perenaene leiab k a r j a kadunud olewat. Perenaene kohe oma meestega riisujaid taga ajama.

*) Kalewalan toisinnot, 222

[lf. 410—429.

**) Suomalaisen Kirjallisuuden Historia. Kalewala,

***) Finnisch-ugrische Forschungen, I, 3, Anzeiger, 186—210.

See Ilomantši laul näitab, et mingit muud pole rööwitud kui ainult karja. Miks aga karja röövimi-
mise järele ometi just üeldakse „hywän sammen saatu-
asi,” ei ole küllalt selge. Ei tähenda ju muidu „sampi,
sammi” karja. Minuke abinõuu oleks veel Eesti keele
„samme” sõna appi võtta. „Samme” = „paks põhjas,
see, mis põhjas leidub, põhjapealne” mõiks omast ko-
hast karja tähendada. Kuid Soome sõnaraamatud ei
anna seletust selle kohta, et soomlased või karjalased
niiisuguses tähenduses sõna tunneksivad. Peale selle
teemad mõned juurde lisatud ehted loo veel dieti kirjuks :

Kulda rippus riina pealla,
Pea pealla hõbe paistis.

Alpisi kohta mõiks niiisugune kirjeldus veel kõl-
bada, aga Põhjala perenaese karja kohta küll mitte.
Seepärast ei anna seegi Ilomantši mitmest laulust
koffu liidetud teisind küsimuse kohta selgust. K. Krohn
ei jäagi selle teisindi juurde peatama, vaid läheb edasi
ja otsib teistest abi edasi. Nii hästi Soome kui Wene
Karjalast on teisindisi leitud, mis Ilmarise kosimise
loost kõnelewad. Ilmarinen sõidab mõrsjaga koju
poole. Teel hakkab mõrsja nõudma :

Laula, laula Ilmollinen,*)
Hywän sammen saatuasi,
Walwatin wetäesjäsi.**)

Mõrsja palub siis Ilmarist laulda hea „samme”
tättesaamise pärast. Mõrsja nimetab seega ennast

*) = Laula, laula, Ilmollinen = Ilmarinen
Hea samme saamise järele,
Igatsjetud (neiu) wiies.

**) Kalevalan toisinnot, 251, 254.

„sammetš.“ Mis tähendab sampi, samm? Kala, sammikala (Saksakeeli Stör) kõige pealt. Peale selle aga veel emakala, imekala, ja viimaks veel suurt, tugewat meest. Samme asemel pruugitakse tihti nime „sampo.“ Misjuguft tähendust wõime nüüd maksta lasta? Meest ei wõi siin sampi tähendada, selle poolest pole tarwis kahkleda. Meile jääb seega walimine kala, emakala ja imekala wahel järele.. Kas on aga wõimalik, et Ilmarise möršja ennast emakalaks nimetab? Tuletagem meelde, et tihti naisterahwaid kodukanaks hüütakse. Siiski kana pole veel kala. Öige! Aga kalagi nimi pole kosimises hoopis tundmata. Wäinämöinen näituseks *) õngitses korra merest iseäralikku tundmata kala wälja. See ütleb Wäinämöisele, et ta pidi saama:

Kodukanaksi kaenlasse,
Igaweseks istujaksi,
Põlises teijeks pooleksi,
UHEME ülestegijaks j. n. e.

Kõige selle järele wõib Ilmarise möršja ennast wäga hästi sammetš = emakalaks nimetada, selle Ilmarinen enesele õngitsenud.

Selle seletusega wõiksime wäga hästi leppida. Kalewala sõbrale selle wasta annab tähendatud prof. R. Krohn leitud seletus walusa hoobi. Terwe linn langeb selle seletuse all maha, ainult üks maja jääb järele. Ehk teisiti üteldes: meile anti sammoo looga nagu ilus õun kätte. Me hakkasime järele uurima, kust see õun pärit ja waata, sel uurimisel jäi meile õunast ainuke seemne terake järele. Niisugusets wõime

*) Kalewala, V.

tõesti lugu nimetada Kalewala sammo kirjelduse ja Ilmarise mõrsja loo peale waadates. Toreda sammo tagumise Kalewalas, niisama sammo röövimise loo piame ilma armuta maha kustutama, need kõik tulewad hilisemaks, oskamata käe poolt külge liidetud eheteks arvata. Järele jääb ainult Ilmarise mõrsja kojutoomine, mil teel mõrsja ennast „sammeks“ nimetab. Lõnnrot andis meile seega nagu tuhandesse paberisse Skandinawia rahwa wiisi määsitud jõulufingituse kätte; me ootasime kulda ja hõbedat, leidmise aga wiimaks paberi hulga seast liiwatera. Tõtt otsides ei wõi me ometi iialgi selle peale waadata, kas tõde meile armas ehk walus kuulda on. Ülemaks asjaks jääb ikka tõe kättesaamine. Seega ei tohi me nuriseda, kui õnne andjast sammost, mis nii ütelda, terve maa teema ajab, ainult kofitud neiu järele jääb. Siiski üks nähtus paneb meid seal juures mõtlema. Kui sampo ainult Ilmarise mõrsjaks kofku sulab, kudas jääb siis lugu sammo tagumise, naga Kalewala kümnes lugu seda esitab? Viisugusel korral ei jää meil muud nõu üle kui sammo tagumist hiliseks leiduseks arvata. Sarnase oletamisega peafime ainult kimbatusest lahti, kuhu me Ilmarise mõrsjat sammeks tehes jõudnud. Siiski me lähets liig kaugele, kui sammo tagumist Lõnnroti leiduseks piakfime. Rahwaluuule annab ometigi sammo tagumise kohta tuetust, kui ka mitmed uurijad tagumist enam uuemast ajast arwawad pärit olevat. Puudugu tagumisel ka 50 liikmeline esiwanemate rida, me näeme ometi hea meelega, et tagumine wähe-magi wanadusega seisma jääb.

Waatame ometi weel, kudas prof. E. N. Setälä sammo lugu katjub seletada. Nagu R. Krohn, paneb Setälägi arutamise aluseks teisindi. Seda teisindit tuleb

wanemaks arwata kui Kalewalat ennaft, wanemaks nimelt kes tiikis, et see teifind juba ennem kirja pandud kui Vönnrot Kalewala kirjutanud. Selle teifindi on Gottlund 30 augustil 1817 Rootsist, Wermlannist Maia Turpoise suust üles kirjutanud. Wermlannis leidis Gottlund hulga soomlasi, kes umbes 1600 aasta ümber Rootsi elama asunud. Nende wäljarändajate järestulija suust kirjutas siis Gottlund tähendatud teifindi üles. See Gottlundi üles kirjutatud teifind kuulub nii: *)

Wana Wäinämöinen ja noor Jompainen läksiwad põhjamaale „sammaft“ tooma. Sealt saadi sammas kätte. Ütles noor Jompainen wanale Wäinämöisele: „Hakka laulma!“ — „Weel on wara laulda, sest et põhjamaa ahjud alles paistawad.“ Sammas lendas pilwe. Noor Jompainen lõi mõõgaga tats warwast sammalt pooleks: üks lendas meresse, teine saadi maale. Sest, mis meresse lendas, saadi soolad meresse. Sest, mis maale saadi, saadi heinad maale. Kui oleks rohkem (warwaid) saadud, siis oleks wilja saadud ilma külwamata.

Nii Gottlundi üles kirjutatud lugu. Nagu näha, astub siin sammo ehk samme sõna asemele *samma*. Kalewala sammo ehted puuduwad selgi teifindil. Ei tõnelda, et tal kirjud kaaned olnud ega et Ilmarinen ta tagunud. Kirjud kaaned, kelle peale esiotsa uurijad nii palju rõhku paniwad, nagu näituseks professor Friis, ei tähenda palju, nagu meie ajal ammu ju kätte näidatud. Kirjud kaaned ei käigi sammo kohta, waid ainult Pohjala wärawate kohta.

*) Kalewalan toisinnot, 233. Wõrdle ka: A. R. Niemi, Wanhan Kalewalan eepilliset ainekset, 1. Esimest korda trükitud: De proverbiis fennicis.

Portit Pohjolan näkyni,
Paistawi pahat weräjät,
Kannet kirjo kiimottawat.

Uja jooksul alles on laulitud „kirjud kaaned“ sammo tundemärgiks lisanud. Aga sammo wõi samba tagumiseftgi ei tea teifind midagi. Teifind algab alles samba rööwimisega, ilma et samba enese kohta pikemat seletust annaks. Nii ei tee seegi teifind meid targemaks kui me olnud.

Selle teifindi nõjal hakkab prof. E. N. Setälä ometi keeleteaduslikult kõiki sellekohasid nimesid tähele panema ja püüab nende abil sihile peaseda. Selle juures wõtab Setälä ülepea kõik sama juurega sõnad arutusele.*)

1) Sammakko = konn. Mõnes kohas tarwita-
takse nime sampaankuori üht tigu jeltfi tähendades.

2) Sammas, enamus sampaat = üks iseäralik
haigus. Wõrdle meie sammaspoolt ehk sammaspoolikut.

3) Sammakkoliha = pehme osa hobuse labjas.

4) Sampa, maansampa, puunsampa = walged
seenekehed.

5) Sampainen = noored; noored tütarlapsed;
ka wäiksed kalad.

6) Sammo = rahutu inimene.

7) Sammas = sammas, post.

8) Sampi = samm, samb = kala (Stör), haug;
emakala, iseäralik kala, imekala.

9) Sampi = suur, tugew mees. Teised, wähem
tähtsad tähendusjed jäägu nimetamata.

*) Finniſch-ugriſche Forſchungen, II. 2. Zur Etymologie
von Sampo.

Prof. Setälä seletuse järele on kõige vähemalt 5 esimest oma olemise poolest üheteisega sugulased, s. o. neil kõigil on enam ehk vähem konnaga tegemist

Wist küll sel põhjusel on Rootsi õpetlane R. B. Wiklund sammo konnaks teinud. *) Konna seletuse kõrval annab Wiklund veel laewa seletuse sammole. Ühes Ilomantsi teisindis lauldaske nimelt: **)

Seep see wana Wäinämöinen
Läks aga wiljaaida (=riistariihen) juurde,
Ladus sealla laewa täide,
Saatis suure sammo täide,
Laskis siis laewa merele,
Saatis sammo lainetele. ***)

Wiklundi seletuse järele ilmub sampo laewa sõnaga kõrwustikku; seega ei tähenda sampo midagi muud kui laewa. Sammo asemel piaks öieti saima seisma, arwab Wiklund. †)

Prof. G. N. Setälä arwamise järele nõuab sõna sammas meilt kõige rohkem tähelepanemist, see sõna nimelt, mis Wermilanni teisindis ette tuleb. Kui ainult lihtsa samba peale mõtleme, ei pease me asjaga edasi. Me piame muid sambaid tähele panema. Räägitakse näituseks pilwesambast, suitsusambast, päewasambast, tulesambast, weesambast. Seisawad pilwed posti moodi koos, siis hüütakse niisugust pilwefogu pilwesambaks.

*) J Kalewala fragan,

**) Kalewalan toisinnot 223.

***) Tuo oli wanha Wäinämöinen

Meni riistariihen luokse,

Latjaeli laiwan tähen,

Saattoi suuren sammon tähen.

Laitto laiwanja merelle,

Saatto sammon lainehille.

†) Espool nimetatud raamatuteses.

Leidub õhus rohkesti niiskust, siis ilmuwad mõne korra päikese ümber iseäralikud wärwilised postid, mis p ä e w a s a m m s t e k s ehk p ä e w a s a p i k s hüüatkse. Kuugi ümber nähatse wahel sarnasid sambaid. Põhja walguise ajal jälle wõime wahel taewas nagu tulisid postisid näha; neid hüüab rahwas tulešammasteks. Tulešammas paistab juhtumise korral tulekahju korral taewas. — Kange tuulekeeru ajal jälle kisub tuulekeerd enam arukorral wett ülesse ja wiib pilwesse. Wee ülestõstmise ajal nimetatakse niisugust nähtust weesambaks. Kui aga ülestõmmatud wesi ühenduse järwega ehk merega juba katkestanud ja pilwedes edasi keerleb, hüüatakse niisugust nähtust loheks; mõne korra ka lohemaduks. Rahwas arwab nimelt, et kole lohemadu pilwedesse peasnud. Seal ei wõi see aga edasi elada, waid lõheleb ja langeb siis sajuna maha. Lõhemadu pilwedesse tõusmine kuulutada alati suurt sajuaega ette. Nii arwati juul 1902 lõhemadu pilwedesse tõusnud olewat, sest siis kange sajuaeg. Nagu näha, piab lohemaol oma müütoloogiline tähendus olema. Tgapidi sünnib weesambast tihti lohe ehk lohemadu.

Kõik niisugused sambad ei seleta weel sammo küsimust ega anna ta loomu kohta seletust. Teame ju sammost, et ta omanikule warandust muretsenud, kellest raha, jahu ja soola nimepidi nimetatakse. Ei ole kuulda, et pilwesammas, suitsusammas ehk weesammas iganes warandust annud. Küll aga tulešammas. Ei tawaline tulešammas, waid iseäraline, nimelt tulejuga, t u l i h ä n d. Nagu tuttaw, on tulihänd just raha ja waranduse wedaja. Tulihända tehatse ju jeks, et ta omanikule warandust korjaks. Ja seda ülesannet täidab tulihänd auusasti. Ühtelugu läheb ta wälja saaki tooma. Taewa all lemmates jääb

temast alati piff tuline juga, saba, händ järele, miks-
päraſt talle nimigi tulihänd antud. Siiski waewalt
wõib kuulda, et tulihända niisugusel käigul tuleſambaks
hüüatakſe. Antakſe tulihännale niisugune nimi, ſee on,
kutsutakſe teda tuleſambaks, ſiis ſünnib ſee enam aru-
korral, nimelt niisugusel korral, mil rahwas arwab
tulihänna kinnipandud olewat. Kinnipanemiſe korral
arwatakſe tulihända nagu tuleſammast taewa all ſeis-
wat. Sarnaſe nähtuſe korral öeldakſe tihti: Tule-
ſammas taewa all, tulihänd kinnipandud. J. Tammi *)
kirjutab kinni pandud tulihänna kohta: „Paarkümmend
aasta teed tagaſi, kui ma alles laps olin, kutsutiwad
mind iſa ſulakeſed ja wanemad wennad õhtuſel ajal
wälja kinnipandud tulihända waatama. Ma nägin
üht punaſt maofarnaſt wiiru taewa all, miſ nagu
laenete wiifi edaſi liikus. Teiſe korra üeldi üht punaſt
tulpa taewa all tulihänna olewat; alumift jämedat
otſa nimetati kotiks, kellega ta warandufſt kanda.“

Tuleſammas — tulihänd — ilmub tihti rahwa-
luules linnu näol. Linnuna arwab rahwas teda ſeda
hõlpsamini lennata wõiwat. Wahel on ta kulli ſar-
nane ſuur lind, wahel kuke moodi, wahel jälle mõne
muu linnu nägu. Linnuna ſaab tulihänd, kui ka arukor-
ral, warwaste pihta, nii et oma warandufe käeſt ära
piab andma.

Kõige ſelle peale waadates jõuame otſuſele, et
ſammas tuleſammast = tulehända wõiks tähendada.
Tulihänna wõi tuleſamba omauduſed paſſiwad kõige
paremini ſamba kohta. Nagu tulihända iſeäralikkudeſt
aineteſt walmiſtatakſe, nii walmiſtab Ilmarinen ſam-
mogi; nagu tulihänd oma peremehele raha ja muud

*) Krati raamat, H. 40.

warandust muretses, nii muretses seda sampogi; nagu tulihänd lendab, nii lendab sampo = sammastki Väinämöise käest ära pilvedesse. Lühedalt, kõik tulihänna märgid lähewad sammo = samba märkidega ühte.

Wasta rääkida võib ainult selle nähtuse wasta, et tule samba asemel sammast ehk sampo üeldakse. Seda nähtust mõiksime ehk seega seletada, et Kalewala tulihänna tule peale mingisugust rõhku ei pane, waid ainult tulihänna tegemisest kõneleb. Ülepea aga tunneme iulihändasid, kes endid tawalisesti tulega ei ühenda. Need ei kanna küll enam tulihänna nime, aga nende tegewus sulab kõige wähemalt rahwa arwamises tulihänna tegewusega täiesti ühte. Ma mõtlen puugi peale. Selle nime all ilmub ju tulihänd ütle mata tihti ja rahwas ei tee tulihänna ega puugi wahel iseäralikku wahet, kui ka mina Krati-raamatust nende tegewust olen katunud lahutada. Puuk ilmub siis rahwajuttudes enamasti ilma tuleta. Sest saame märku, et olemus, keda kratis, puugiks ehk tulihännaks hüüatakse, tingimata tulega ühenduses ei pruugi seista.

Puuk jälle juhatab meid sammakko = konna juurde tagasi ja tahab juba prof. E. M. Setälä awaldatud oletamist tuetada, et sammast ja sammakko eneste wahel sugulust awaldawad.**) Puuk tähendab algupäraliselt kärnkonna, aga ka üht tõugu täid, siis enam üleseüldiselt elukat, kes palju sööb, õieti liig palju sööb.**) Weel laialdasemas tähenduses sulab puuk tule sambaga = tulihännaga ühte. Sõna laialdasemas tähenduses tuntakse ja prungitakse nime praegu palju enam kui

*) Finnische-ugrische Forschungen II, 2. Zur Ethnologie von Sampo.

**) Krati-raamat, lk. 60.

titšamas tähenduses. K. B. Wiklund on sõna ta algu-
päraltises tähenduses tarwitanud ja sedawiisi oma sammo
seletusega eksiteele sattunud. Oles ta sõna ta laial-
dasemas tähenduses tähele pannud, oles temagi otsu-
sele jõudnud, et sampo konnast tulihännaks ehk puugiks
(= Drache) oles moonданud.

Nagu näha, leidub wist sugulus sõna sammakko,
sampo ja sammas = wahel. Tähele tuleb panna,
ütleb prof. G. N. Setälä, et sampi ennem üleüldiselt
suurt kala, imelikku kala kui iseäralikku kala tõugu
tähendab.*) Mitmes keeles hiiutakse imekala ehk kõige
wähemalt imelikku kala konnaks. Ma räägin kalast
lophius piscatorius, keda Ladina keeli peale selle weel
rana marina = mere kott, Wene keeli ЛЯГВА (wõrdle
ЛЯГУШКА), Inglise keeli frog, Prantsuse keeli grenouille,
Italia keeli rana pescatrice, Greeka keeli βάτραχος
hiiutakse.***) Carnane wahel nagu ЛЯГВА ja ЛЯГУШКА
wahel wõiks ka Gesti samb (mi) ja Soome sammi
wahel ja Soome sammakko, sammakka wahel olla,
olgu siis, et wõerad eeskujud ehk wõeraste rahwaste
niijuguks jutud nimetamiseks asja annud.

Tunnistame sammo = sambaks = tulihännaks,
siis on meil sest seletusest kõige vähemalt see kasu, et
me lõikenuga Kalewala kallal ei pruugi piosse wõtta.
Sammo tagumine, hoidmine Pohjolas ja rööwimine
ei walmista meile enam raskusi. Me ei pruugi Gordi
sõlme ette astuda, mis me milgi kombel ei wõi awada,
nii et ainult mõõka piame appi wõtma. Prof. K.
Krohni seletuse järele astub kõige vähemalt terve sammo

*) Sealšamas.

**) Gesti keeli nimi mulle tundmata. Igapidi ei ole ma
merekonnast kuulnud räägitawat.

tagumise lugu Gordi sõlmena meie silma ette. Me ei saa sest sõlmest muinu jagu, kui piame ta Kalewalaft wälja lõikama. Tulihänd sammas selle wasta annab leplikult Kalewalale kätt. Lõmroti esituse wasta ei tõuse mingisugust nähtust, mis me oludega ei wõi ühendada. Kalewala esituse alalhoidmine kõige wähe malt on kasu sest arutusest, selle tähelepänemisele prof. G. R. Setälä meid Wermlani teisindi nõjal juhatanud.

Wõimalik on et edespäine uurimine seletuse sambast = tulihännast ümber tõukab, kuid kuni meil parem seletus puudub, tahame selle juurde jääda, mis me eelpool kuulnud, kui ka pole jõutud kätte näidata, kudas sambast Wene Karjalas sampo sündis.

Lõpuks piame veel üht iseäralikku nähtust nime-tama. Peaaegu kõigi Kalewala lugude kohta leidub Eesti rahwaluules enam ehk wähem teisindisi, mõne kohta koguni otstata palju, nagu näituseks suure tamme kohta. Sammo wõi samba kohta puuduwad selle wasta teisindid Eesti rahwaluules, Karjalas leidub neid aga rohkesti.

Noor naene wana mehe rõõm.

Mehe jarnane naene rõõmustab
oma meest ja mees täidab oma elu
aastad rahu sees. Siirat 26, 2.

Noor noorega, wana wanaga! ütleb rahwas tihti. See ütlus maksab elus igal pool, ka abielus. Paremateks abieludeks piame tawalisesti neid tunnis- tama, kus noor noorega, wana wanaga abielusse astub. Liig sagedasti on ära nähtud, et liig suur wahe pruut- paari ja wahel elu õnnelikuks ei teinud. Siiski mitte ainult liig suur wahe ja wahel ei awalda tihti kahju- likku mõju, sedasama awal dab ka liig suur wahe peig- mehe ja pruudi hariduse, usu, keele, meele ja seisuse wahel. Ma ei taha ütelda, et iga abielu, kus ses tükis liig suur wahe ilmub, õnnetuks saaks, küll aga, et liig sage- dasti nii sünnib. Esiotsa ei paista liig suur wahe noorele paarile weel hästi silma, sest armastus üteldakse ar- mastajaid pimedaks tegewat. Kui ometi esimene ar- mastuse leef jahtunud, hakkawad wahed seda suure- maga jõuga endid näitama. Arukorral ostab noor paar suurt wahet peita. Jääb wahe lahti, tõukab üks eht teine tihti sinna külge. Tõukamine sünnitab pahandust ja pahandus wiimaks tüli. Tõsi, pahandust tekitab abielu rahwawahalegi, kus mõlemad hariduse,

waranduse, ia, usu, feele ja muu poolest täiesti ühel järjel seisawad. Üleüldse wõime siiski ütelda, et pahandust ja õnnetut abielu seal sagedamini ette tuleb, kus mehe ja naese wahel hariduses, ias j. n. e. liig suur wahе ennaft näitab.

Rahjuks ei taha suurem jagu paariheitjaid uskuda, et liig suur wahе mehe ja naese, wõi peiu ja pruudi wahel tawaliselt õnne kaasa ei too. Peiu ja pruudi wahel ei tähenda wahе veel palju, seda ei panna tähele, küll aga mehe ja naese wahel. Paariheitjad trööstiwad endid sellega: Armastus katab kõik puudused finni! Jah, küll ta kataks, kui me teda enesetele niisama wõiksite raha eest päriseks osta nagu Suhani laadalt enesele hobuse pärisorjaks ostab. Armastus selle wasta on nagu metsa lind: ta lendab sinna, kus tal meele pärast. Hüüa teda kas 100 korda tagasi, ei ta tule, kui korra teda öled ära peletanud! Rudas siis veel puudusi finni fatta, kui armastus ära lennanud? Puudused näitawad majas peremehe meelt. Nende wasta algab sõda, mis aastate laupa kestab ja otsata wiletsust kaasa toob.

Noor noorega, wana wanaga! seda ütlist taha-
wad wanad peiud kõige wähemini uskuda. Wanad
peiud arwawad, et wana noorega kõige paremini kokku
jünnib. Et liig suur wahе mehe ja naese ia wahel
enamisti kahjulikku mõju üles näitab, seda ei usu nad
tawalisesti enne, kui seda ise tunda saawad. Noor naene
wana mehe rõõm! arwawad wanad peiud dieti sage-
dasti. Selle oma põhjusemõtte järele otsiwad nii mit-
med wanad peiud enesetele just noori pruutisid ja loo-
dawad seda wiisi wanaduse päiwil rõõmusest õnnelikku
elu ja rohket abi.

Ma olen nii mõnda wana näinud noorega paari astuwat, aga wäha neist õnnelikuks saanud, rõõmu leidnud olewat. Enamisti ilmus just õnnetus niisuguse abielu tagajärjena.

Rõnelen sest mõned eesmärgid.

Korra tuli Hõbe - Hans ühe noore tütarlapsaga minu juurde. Ma pian tähendama, et Hõbe - Hans oma 60 suid ja talwet maailmas juba oli ära elanud, tütarlaps ta kaasas ainult 17.

Teadsin Hansu lejemehe olewat. Küsisin jellepärast Hansult: „Kas see su tütar on?“

„Ei, minu pruut!“

„Pruut?“ küsisin ma imestledes. „Ja nii noor alles?“

„Mis siis, et nii noor? Noor naene on wana mehe rõõm!“

Kutsusin Hansu teise tuppa ja hakkasin Hansuga rääkima. Seletasin ära, et wähe tema ja pruudi ia wahel liig suur olla. Niisugusel korral wõida Hans waewalt head loota. Noor ei mõista wana ega wana noort. Tagajärjena ilmuda pea pahandus.

Hans ometi kohe wasta: „Noor naene wana mehe rõõm!“

„Minugi poolest wanamehe rõõm, aga liig üri-tene rõõm!“ wastasin omalt poolt. „Parem ennast niisugusest rõõmust eemal hoida! Wana wanaga! see on palju parem!“

„Te ei taha mulle siis seda tütarlast naeseks lubada?“ küsis Hans äritult.

„Keelda ma ei wõi, seks puudub mul põhjust!“ wastasin waigistades. „Ma tahtsin ainult head nõuu anda ja hoiatada. Ma olen oma kohuse täitnud; nüüd wõid ise teha, mis heaks arwad!“

„Ma jään oma ettevõtmisele kindlaks!“ kostis Hans.

Teha polnud enam midagi, Hõbe-Hans sai kihlatud, kolm korda maha kuulutatud ja paar nädalit hiljemini laulatatud. Laulatuse ajal hiilgas Hansu nägu üsna õnne ja rõõmu pärast.

Paar kuud läks mööda. Ühel päeval tuli Hõbe-Hans jälle minu juurde. See kord ei näinud ma ta näol mingisugust päikese paistet, vaid palju enam sügisest sumpunud ilma.

„Mis nüüd wiga?“ küsisin Hansu nähes.

„Palju, palju on wiga!“ õhtas Hans.

„Mis siis?“

„Teil oli päris õigus mind noore naese võtmise eest hoiatada!“ õhtas Hans edasi. „Ma lootsin noorest naesest rõõmu, leidsin aga kurvastust. Paar nädalit peale laulatust läks lugu veel üsna ilusasti, siis aga muutus asi pahemaks ja pahemaks. Maene tahab majas kõike oma tahtmise järele seada. Ise ometi nii noor, tunneb nii vähä. Mis mina teen, sellega ei lepi ta enam. Ma ei oska tema tahtmise järele süüa ega riides käia ega midagi teha. Tema tahab mulle alati oma wiisid kätte õpetada. Kudas wõin mina wanamees veel uusi wiisid kätte õppida! Ei tee ma ta tahtmise järele, on tuli kohe lahti. Päris põrgu elu!“

Õhtas läks Hans oma teed, iseenesele süüid mõistes, et hoiatust õigel ajal polnud kuulda võtnud.

Õnneks ei saanud Hans „põrgu elu“ kaua maitsta. Surm kutsus pea Hansu sest maailmast ära.

*

*

*

Wilu-Willem oli rikas wanamees. Rahwas rääkis, et Willemil tuhanded hoiukassas seista. Peale

felle teenis Willem iga päew mamonat lisaks Üleüldse wõib ütelda, et Willemi käsi hästi käis.

Ühel päewal tuli Willem minu juurde ja jutustas, tal olla nõuu naist wõtta.

„Kui wana on pruut?“ küsisin mina.

„20 aastane!“

„Ei nii noor pruut kõlba! Ise 65 aastane ja tahab 20 aastase naese wõtta!“

„Wanale läheb just noort tarwis!“ naeris Wilu-Willem. „Noor naene wanamehe rõõm!“

„Ütleme parem õnnetus!“

„Ei usu! Miks wana rahwas muidu ütleb, et noor naene wanamehe rõõm on!“

„Wana rahwas räägib mõnegi korra asju, mis tõega kokku ei sünni!“

Kudas ma ka püüdsin Wilu-Willemi naese wõtmisest tagasi hoida, ei kuulnud ta ometigi mu juttu. Ütles mu seletuste peale wiimaks: „Olen wana mees! Mul läheb abi ja warapärijat tarwis!“

„Küll warapärijat leitakse!“ tähendasin mina. „Wõib ju wara kirikule, waestele ehk mõnele heategevale asutusele pärida jätta!“

„Ei, ei, parem, kui ma nad oma naesele pärida jätan. Oma naene õnnistab mind alati selle eest!“

Warsti ilmus Wilu-Willem kihlusele ja nädalit kolm hiljemini laulatusele. Rõõmu pärast, et wana-duses weel noore naese saanud, pidas Wilu-Willem väga toredad pulmad. Kutsus kõik tuttawad pulma. Pulmade jaoks hüüriti suur korter. Seal löödi tantsu, söödi ja joodi, nii mis küll. Wilu-Willem ise ütles mõnda korda: „Ei nad wõtta! Neil piab eluaeg meeles seisma, et nad Wilu-Willemi pulmas olnud!“

Olen ma ise rõõmus, piawad minu wõeradgi rõõmsad olema!"

Kuud kolm läks pulmadest mööda. Sain korra noorikuga kokku. Küsisin kohe, kuidas uus elu läheb.

"Mis ta läheb! Ei lähe hästi ühtigi!"

"Mis siis wiga?"

"Mees hirmus ihuus! Ei anna, mis mulle elu ülespidamiseks tarwis. Peale selle walwab mind nagu wäikest last. Ma ei tohi kusagile ilma temata minna. Kardab kohe, kes teab, mis paha, kui mina kellegi meeste-rahwaga sõna räägin!"

Uwaldasin niisuguse seisukorra kohta kahju ja lubasin selle pärast mehega rääkida.

Pea juhtusin mehegagi kokku.

"Noh Willem, kuidas käsi käib? Kas on naese-mehe elu kuldne küll?"

Willem sülitas. Sõnus siis: "Mis kuldne! Muldne ja weel pahem kui muldne!"

"Kuidas nii?"

"Noorik ei kõlba kuhugile! Ta ei mõtle kellegi muude kui ehte ja wõeraste meesterahwaste peale. Ma olen talle kuldkäewõrud ja kuldõrmused, kuldõrwarõngad ja kulduuri ostnud. Nendega ei ole ta ikka weelgi rahul, waid nõuab rohkem. Tahab igal nädalil uusi kübaraid ja kleitisiid. Ega ma miljonär ole, et nii palju jõuan osta. Peale selle wahib ainult noorte meeste peale ja mõtleb, kuidas neile wõiks meeldida. Ma ei tohi teda majastgi wälja lasta. Kes teab, mis tükiid ära wõib teha!"

"Eh! on see ainult armukadedus?"

"Sugugi mitte! Mul on selle kohta selgeid tunnistusi. Wahetab noorte meestega kirju. Ma olen

sarnasid kirju kätte saanud ja tean sellepärast kõik wäga hästi ära!”

Wine, tea nüüd, kellel õigus. Mees kaebas naese peale, naene mehe peale. Katsusin noore paari naabrite käest asjalugu selgemini järele pärida. Naabrite jutu järele nähti süü naese kaela langewat. Naabrid arwasiwad, et mees kõik teeb, mis võimalik, aga naene ometigi rahule ei jää.

Püüdsin naesele ta eksitust ära seletada. Naene ometi ei tahtnud oma eksitusest midagi teada. Weeretask uuesti kõige süü mehe kaela. Ütles enese halwa mehe pärast ütle mata palju kannatawat. Ja nüüd waletawat weel mees tema peale teda süüdlaseks teha püüdes.

Küll katsusin noort paari lepitada, aga see lepitamine ei läinud mu käes kudagi lorda. Igaks taktis ilma süüta olla ja süüd ainult teise selga weeretada.

Paar kuud läks mööda.

Korraga teati ühel päewal rääkida, wargad käinud Wilu-Willemi majas, wiinud kõik paremad asjad ja ka raha ära. Selgemat otsust ei teadnud rääkijad ometi warguse kohta anda.

Paar päewa hiljemini juhtusin ühe Wilu-Willemi hea sõbraga kokku. See ehk teadis warguse kohta pikemalt rääkida. Tarwis küsida.

„Wilu-Willemil olla wargad käinud?”

„Mis wargad!” ütles Wilu-Willemi sõber ja naeris kawalasti.

„Mis? Kas see siis tühi jutt on?”

„Tühi jutt küll mitte!”

„Siis on ometi wargad käinud?”

„Ei mingisugused mõrad wargad!”

„Kes siis?”

„Ets oma naene itka !“

„Oma naene ?“

„Oma naene neh ! Kui Wilu-Willem testnädalt õhtu koju tuli, leidis ta majast kõik paremad asjad puudu olevat. Ära kõik naese ehted ja riided, ära hõberiistad, ära mehe oma kulduur ja linnunahka kasukas, lühidalt ära kõik, mis iganes kaasawõtmise väärt. Raha muidugi ka ära. Wilu-Willem arwas esimesel silmapilgul, et wargad ta korteri tühjaks riisunud. Willem pidi juba politseisse wargust üles minema andma, kui teel tuttawaga kokku sai. Willem kohe wargust kaebama. Tuttaw pärima : „Kus su naene on ? Willem wasta, et ei tea. Arwas, et wist linna midagi ostma läinud. Tuttaw seletama : Ma nägin naese mõne tunni eest korwidega ja kastidega woorimehe peal su korteri juurest oma teed sõitwat. Ära offi mujalt wargaid, sul enesel waras kodu ! — Esiotsa ei tahtnud Willem uskuda, aga kui naene kõige kraamiga kadunuks jäi, pidi ta uskuma. — Mõned räägivad, et Willemi naene ühe noore mehega ära sõitnud, aga kas see tõsi on, selle kohta puuduwad kindlad teated. Igapidi seisab kindlal põhjal see teade, et naene Wilu-Willemi warandusega plehku pannud !“

Ma olin küllalt kuuluud. Sätfin jumaloga ja astusin kurbalt edasi.

Wana mees oli noorest naesest rõõmu ja abi kätte saanud ! Warapärija oli aegsasti wara ära pärinud.

Wilu-Willemi käsi hakkas sest ajast saadil õige halvalt käima. Haigus tuli talle wõeraks. Wõerad pididwad teda aitama ja põetama. Oma naene wiibis ei tea, kus. Surm peastis Wilu-Willemi pea kõigest murest.

Noor naene oli wanale mehele firstunaelaks saanud !

Wõera lipu all.

Kes jõuab kõik nende nimed üles lugeda, kelle kandjad aineliselt abi käiwad palumas. Kui kufagil, siis maksab siin sõna: nende arm on leegion. Seda wõime alati tähele panna: mida rohkem sa annad, seda rohkem ilmub abipalujad. Abipalumine nähakse omast kohast nagu külge haakan haigus olewat, kõige vähemalt niisugusel korral, mil abipalumine tagajärgeta ei jää. Mõnigi armab nagu oma kohuseks saada minna, kus teistele kuuleb antawat. Mõnigi trööstib ennast sellega: saawad teised, ehk siis minna ka p i a saada! ehk küll häda teda sugugi ei sunni abi paluma. Jälle teised ei wiitsigi enestele ülespidamist teenida. Nende mõtted käiwad ainult selle peale, kuidas kõige vähema waewaga, ütleme dieti ilma waewata wõiks ülespidamist saada. Ei saa seda muidu, siis minnakse abi paluma, teise sõnaga kerjama. Ütleme, rahawürst Rotshild tuleks meie linna ja kuulutaks, et tema kõigi abitarwitajate palweid tahab täita. Mis armate, kas oleks see tal wõimalik? Mina usun, ennem lõpetaks

raha. Rotshildi käsikast, kui abipalujate hulk ta ukse eest. Ja piaks ta oma rahaga linna oma abipalujate soovisid täita jõudma, wõolaks ometi kaugemalt abipalujaid ta juurde kofku. Need tühjendatfiwad peagi ta käsja. Rikas Rotshild piaks tunnistama, et ta oma miljonitega abipalujate hulka pole wähendada wõinud.

Armas on ligimist hädas aidata. Õige ristiinimene aitab hea meelega, kus häda teab olewat. Paraku aga teeb suur jagu abipalujaid pettust oma mantliks, selle sisse nad endid mähivad. Ei peta sa, ei saa sa abi! Ei waleta sa, ei anta sulle armu! arwawad nad. Näed sa aga, et petised ja kelmid jult ainelist abi tulewad paluma, siis ei wõi sa muud kui piad südame kõwaks tegema. Annad sa petisele, siis aitad sa ise pettust edendada ehk jagad sa joodikule joomiseks raha, siis edendad sa ta joomist. Küll ütleb püha kiri: Paluge, siis piab teile antama! aga selle käsuga tähendab püha kiri alati tõsist abitarwitajat, mitte aga petjat aga laiska.

Petjad teewad paraku tõsistele abitarwitajatelegi kahju. Kui su juurde 90 protsenti petjaid tuleb, siis saad sa kõigi abipalujate wasta umbusklikuks. Sa kardad igal pool pettust. Pettust kartes jääb ehk mõuigi abipaluja aitamata, sellele tõesti abi tarwis oleks läinud. Rahjuks pole Röntgen weel niisugusid kiirefid üles leidnud, mis südamesse tungisfiwad, nii et ligimise mõtted üles wõitfine lugea. Seni kui sarnasid kiirefid weel ei tunta, piab mõnigi hädaline ülekohut kannatama ja abist ilma jääma, ehk küll tõsine ristiinimene teda hea meelega oleks aidanud.

Sarnane pettuse katse juhtus mulle alles eila.

Üks naene wäikse lapsaga tuli mu juurde ja palus minu abi riiete saamiseks. Meie pool jaetaks igal aastal enne jõulu waestele ilma hinnata riideid.

Abipalumise peale kostsin, et tundmata inimesele mingisugust soowitust ei wõi anda.

„Kudas tundmata inimesele?“ hüüdis naene mulle ägedalt wasta. „Mina olen ju ometi teie koguduse liige. Teie kohus on meile abi anda!“

„Ma ei tunne sind!“ wastasin naesele. Küsisin aga weel: „Kudas su nimi on?“

Naene nimetas nime.

„Ei niisugust nime meie koguduses ole!“ wastasin ma.

„Miks ei ole!“ hüüdis naene wasta. „Ma ütlen teile, me oleme teie koguduse liikmed!“

Ma löin kahklema. Eht eksisin ometi. Lätsin kirikuraamatust järele waatama.

Waatafin: wanasti oli tõesti see naene meie koguduse liige olnud. Ammu, ammu oli ta aga Peterburki elama läinud ja ta hingekiri sinna saadetud. Lapsi naesel kirikuraamatu järele ei olnud.

Lätsin tagasi naese juurde.

„Mis lugu see on!“ ütlesin ma. „Kirikuraamatus ei ole lapse hingegi!“

Naene lõi nagu kohkuma. Kohe wastas ometi: „Ega ma teile ju ei ütelnudgi, et see minu laps on. See on ühe kerjaja laps! Selle wõtsin heast südamest muidu kaasa!“

Naene kartis, et ma pettusest aru sain ja andis iseenele üles. Ma ei kahelnud weel sugugi, et laps naese oma lapses tuleks arwata, waid tahtsin ainult tähendada, et sel ajal, kui naene weel siinses koguduses elanud, naesel lapsi polnud. Arwates, et mina pettu-

sest aru saanud, pidas naene kõige kasulikumaks kohe tunnistada, et ta kerjaja lapse enesega muidu kaasa võtnud. Muidugi sefs, et mina ja muud inimesed seda hõlpsamini tema ja ta lapse peale halastaksivad ja talle armuandisid annaksivad. Naene lootis, et ma raamatust järele ei waata, kas tal lapsi olemas wõi ei.

„See on ometigi ühe teie koguduse waese liitme laps ja mina ise olen ka teie kogudusest!“ ütles naene wäikse waitimise peale julgemalt.

„Mina aga ütlen: ei ole! wastasin selle peale. Kirikuraamat näitab selgesti, et ammu juba oled Peterburki elama asunud.“

„See on eksitus kirikuraamatus! Mina pole Peterburki elama läinud!“ kisendas naene wasta.

„Ma tean, kuidas lugu on!“ wastasin lühedalt.

„Te peate mulle kirja andma, et ma riideid saan!“ kisendas naene.

„Wõerastele inimestele ei wõi ma waesuse tunnistust anda ega wõi komite riideid wälja jagada!“ ütlesin ja pöörsin ära minema.

Paha meelega, et pettus nurja läinud, sammus naene oma teed.

*

*

*

Paremini läks korda ühel Tallinna naesjel nind petta.

Ühel päewal tuli üks hästi riides naesterahwas ninu juurde ja küsis, kas ma selle ja sellenimelist noort tütarlast ei tunne ega tea, kus ta elab. Wastasin, et niisugune tütarlaps meie linnas küll elamas, aga kus, see mul teadmata. Selle wastusega läks oma teed naesterahwas, kes enese Tallinnast otsekohe ütles tulnud olevat nimetatud noort tütarlast üles otsima.

Teisel päeval sain Tallinna naisterahwaga jälle kokku. Tähendas mulle rõõmuga, et otsitawa tütarlapse jälgedel olla. Küll ei olla ta tütarlast weel üles leidnud, aga loota kindlasti, et nüüd warsti üles leida. Selle teatega läks Tallinna naisterahwas uuesti otsima.

Kolmandal päeval ilmus Tallinna naisterahwas uuesti, aga see kord nuttes. Temaga üles tuli üks oma linna mulle hästi tuttav naisterahwas.

Wõera nuttu nähes mina kohe küsima: „Mis nüüd wiga?“

„Suur õnnetus on juhtunud!“ ütles Tallinna naisterahwas filmi pühkides.

„Mis siis?“ küsisin mina.

„Waadake, mul oli 50 rupla rahakotis raha!“ wastas Tallinna emand pisaraid kuiwatada püüdes. „Nagu teate, otsisin seda tütarlast taga. Kusagilt juhutati mind tütarlapse jälgile. Rõõmu pärast andsin juhatajale jootraha. Jootraha wõtsin rahakotist ja pistsin selle peale rahakoti jälle tasku. Läksin kohe sinna, kus tütarlapse pidin leidma, aga kuulsin seal, et tütarlaps siit hoopis ära sõitnud. Nüüd ei jäänud mul muud nõuu üle kui Tallinna tagasi sõita. Rahakotti taskust wõtma hakates leidsin tühja tasku eest. Waatasin taskut järele: taskul auk sees, rahakott august läbi kukunud!“

Ütles ja näitas mulle fleiditaskut. Uhu wõi mitte, aga fleidi taskul tõesti auk sees. Sealst wõis rahakott wäga hästi läbi kukuda.

Pisaraid uuesti pühkides kõneles Tallinna emand edasi: „Minu rahakott ei wõinud kusagil mujal ära kaduda kui seal, kus jootraha andsin. Seal olivad pöranda riided maas, rahakott kukus riide peale. Nii ei kuulnud ma kukumist. Küll läksin sinna tagasi,

küül küüsin rahakotti taga, aga wõta weel! Keegi ei ütelnud rahakotti näinud olevat! — Oh ma õnnetu inimene! Kudas nüüd Tallinna tagasi saan!”

Katjusin õnnetut Tallinna emandat trööstida, kudas wõisin.

„Mul häbi teiste palwele minna!” õhkas emand ja pühtis jälle pisaraid. „Oh kudas ma Tallinna tagasi saan! Ma waene, ma õnnetu!”

„Ehk aitate teda, et ta koju tagasi saab!” hakkas tuttav seltsiline paluma.

Mis wõisin ma niisugusel korral muud kui aidata! Asi selge, et ligimine hädas. Pettust ei näinud ma siin märkigi. Pealegi palus weel tuttav naesterahwas wõera eest. Ei siis muud kui andsin Tallinna emandale nii palju raha kui tal raudteega koju sõitmiseks tarwis läks.

Raha wasta wõttes ütles Tallinna emand: „Arge arwake, et ma raha muidu tahan. Minu isa on rikas mees. Eneselgi on oma jagu warandust. Saan koju, saadan teile kohe raha tagasi. Tunahomme jaate oma jälle kätte. Ma kirjutan teile oma Tallinna adressi üles!”

Ilma et ma oleksin nõudnud, kirjutasgi Tallinna emand mulle oma adressi üles. Täna weel korra raha eest, lubas uuesti homme raha Tallinnas posti panna ja läks sedawiisi oma teed.

Wacwalt oli Tallinna emand oma teed läinud, kui mul meelde tuli emanda sõnade tõsidust järele katfuda. Waatafin adressi. Wõtsin kalendri ja wõrdlesin. Uulits oli õige, aga tähendatud uulitsal ei olnud niisugust maja omanikku ega nummert. Nüüd sain kohe aru, mis lugu mulle juhtunud.

Nädalid, kuud ja aastad läfsiwad mööda, aga ifka alles ootan Tallinna emanda käest lubatud kirja. Kui rong wiimaks kõige emandaga Linda nutukiwi juurde wõeraks ei jooksnud?

Hiljemini oma linna tuttawa naesterahwaga kokku saades küsisin temalt Tallinna emanda lugu.

„Ei mina tea midagi!“ wastas naesterahwas. „Ei minagi teda paremini tunnud. Tema palus mind enesega kaasa tulla, kartes, et te ehk teda muidu jutule ei wõta. Mina tulingi. Rohkem ei tea ma midagi!“

„Mina aga mõtlesin, et Tallinna emand teie hea tuttaw on ja te tuttawa pärast ta eest palute!“ kostsin ma. „Sedawiisi, et te ta eest aitasite paluda, ei tõusnud minu südamesse vähematti kartust Tallinna emanda kohta!“

Teisi sarnasid teeraha palujaid kas Narwa, Tallinna wõi Tartu sõitmiseks on tosinate kaupa õnne katsumas käinud, aga peaaegu alati sain nende wälja mõeldud põhjustest warsti aru ja palujad pidiwad tühjalt tagasi minna. Enamisti kõik oliwad siia oma iial siin elamata sugulasi ehk tuttawaid waatama tulnud. Et neid üles ei leidnud, ei saanud waesekesed enam tagasi.

Ma ei tea, kudas mujal linnades lugu, aga meie linnas leidub selts „sõidukerjajad“. Need mehed — ka naesed — on oma abipalumise paigaks aurulaewafilad teinud. Iga päew wõid laewafilal näha, kudas mõni waene meesterahwas ehk naesterahwas alandlikult su juurde astub, natuke raha pios ja find enesele palub sõidupiletit osta.

„Mida te mind waest!“ palub niisugune tawalisesti „Häda pärast pian Peterburki sõitma. Mul puudub

aga tarwilik jagu sõiduraha. Matuke on mul ometi! Waadake siia!" ja seda üteldes näitab ta sulle pios waffkopikaid.

Näeb abinuruja, et ta palwet kuulda ei wõeta, siis lisab ta juurde: „Ma näen, te kardate, et ma petan. Ei, sugugi mitte! Olge head, siin on mu raha! Wõtke see ja ostke mulle armulikult pileti! Mul on wäga hädasti tarwis Peterburki sõita! Olge head, lisage puundurwad kopikad juurde!"

Nii kuulub tawalisesti „sõiduterjajate" palwe. Kes nüüd lugu ei tunne, läheb lõksu. Hakkab uskuma et palujal tõesti tarwis sõita. Wõtab paluja raha, lisab omast poolt $\frac{2}{3}$ ehk weel rohkem juurde ja ostab palujale pileti.

Waewalt läheb pileti ostja oma teed ega pane enam pileti jaajat tähele, kui see ju sedamaid teistele sõitjatele oma piletit ära läheb müüma. Ta tahtnud Peterburki sõita, ostanud juba pileti, aga nüüd tulnud teda hädalise asja pärast koju tagasi kutsuma. Ta palub Sumala pärast oma käest piletit ära osta, et ta, waene inimene, maksetud rahast ilma ei jääks. Sõitjad ostawad hea meelega „waele inimese" käest pileti ära.

Sedamaid algab „sõiduterjaja" oma mängu uuesti oisast peale. Palub mõnda kopikat ette näidates enesele jällegi piletit osta.

Sedawiisi teenib mõni „sõiduterjaja" enesele wahel mitu rupla päewas. Kes seda seltsi terjajaid ei tunne, sattub wäga hõlpsalt nende lõksu.

Hea weel, kui sul alandlikkude abipalujatega tege-mist on. Tihti juhtub, et abipalujad päris häbema-

taks käest lähewad. Üks ametiwend jutustab, et üks niisugune teda korra rewolwriga ähwardanud. Rewolwrit mees küll pole näidanud, ütelnud aga, et abiandja meeles piaks, et abipalujal tuleriist taskus.

Mõnda kordagi olen sarnaste häbemata meestega tuttavust teinud. Korra ilmus ühel õhtul üks mees minu juurde. Andis onu nimekaardi: ü l i õ p l a n e. Wõtsin wõera lahkesti wasta. Üliõplane kõnelema, et ta siia tulnud kohta otsima Raha lõpenud otsa, edasi õppida olla wõimata. Tahta sellepärast enesele raha teenida. Tulnud siia teenistust otsima Wiimaks paluma, et teda öömajale wõtaksin.

Waheajal oli mu südamel Tooma meel wõimust wõtnud. Hakkasin kahtlema, kas üliõplase jutt tõsi pidi olema. Mul ajas wähe kartuse peale niisugust isikut enese juurde öömajale wõtta. Ütlesin sellepärast: „Öömaja ma see kord ei wõi anda, küll aga annan raha nii palju, et selle eest öömaja ja süüa wõib saada!“

Andsin üliõplasele paari rupla raha ja juhatasin ta öömajale.

Teisel päewal üliõplane uuesti minu juurde. Kaebab oma häda: ei olla mingisugust kohta leidnud. Palub mind uuesti, et teda aitaksin.

„Aga alles eila andsin ma ju raha!“

„Mis jest sai! Ühe rubla eest olin öömajal, teise rubla sõin ära!“

Hais, mis üliõpilase suust mulle wasta woolas, tunnistas palju enam, et teine rubla ära joodud.

Tähendasin sellepärast, et aidata enam ei wõi.

„Te piate mind aitama! Ma olen ju eudine üliõplane!“ juurustas wõeras. „Ennem ei lähe kui mind aitate!“

Ei aidanud, pidin wiimaks nii palju andma, et mees Peterburki wõis sõita.

Baari nädali pärast üliõplane uuesti mu juures.

„Mis nüüd?“

„Tulin uuesti siia kohta otsima. Ei saa Peterburis, ei saa siingi! Aidake, nälg kipub kätte!“

See kord ei wõtnud ma ometi mehe juttu kuulda, waid saatsin ta oma teed, sest mees läks wiimaks hoopis häbemataks. Waewalt oli mees wälja läinud, kui mul meelde tuli järele waadata, kas Tartus iial niisugust üliõplast olnud, nagu enne antud nimekaart kuulutas. Kudas ka otsisin, niisugust üliõplast pole iialgi Tartu ülikooli kirjast seisnud. Waat', kus üliõplane!

Teisel päewal waatan aknast wälja uulitsale. Näen: tuttav „üliõplane“ tuleb laewa poolt teise omafarnase mehega. Minu akna alla jääwad seisma, piawad tüki aega nõuu. Wiimaks näen: wõeras tuleb minu juurde sisse, „üliõplane“ jääb wälja.

Wõeras mulle kohe jutustama: tema tulnud asja talituse pärast siia, jäänud ööfeks wõeraste majasse, seal warastatud kõik ta raha ära. Nüüd ei saada enam süüa ega koju tagasi ega wõerastemaja wõlga maksta. Ma pidada aitama.

Selgesti teadsin ometi, misjuguise mehega mul tegemist. Mees purjutas wõera lipu all. Ja et seda selgesti teadsin, käis temaga seda mööda ümber.

Ülepea ilmub niisugusid, kes warguse läbi ütlevad rahast ilma jäänud olevat, dieti tihti. Olen mitut aidanud. Korra jättis üks sarnane mees tunnistuseks, et ta auus mees, kõik oma paberid minu juurde. Sai raha ja kadus nagu tina tuhka. Paberite omanik ei ilmunud enam paberisi wõtma, sest auusana mehena lubas mees edespidi saadud raha tagasi tuua. Mees arwas ometi: olgu paberid paberid, kui mina aga raha saan enesele pidada.

Lühedalt: abipalujaid ilmub ühte lugu, paraku liig tihti aga mitte häda pärast, waid ainult pettuse nõuuga. Siisgi sedawiisi pettusega saadud abi saab põlewateks süteks wasta wõtja pea peal. Warem ehk hiljem läheb täide igaihe kohta, kes enesele ilma asjata ehk pettuse wiisil abi otsib: Magus on mõnele leib, mis walskusega saadud, aga pärast jääb ta uu täis sõmeraid. (Õpet. sõn. 20, 17).

Sisu:

	Lht.
1. Narwa rüütel	3
2. Ega Jumala wilja wõi põlata	26
3. Põltsamaa seitse wenda	36
4. Ametist lahti lastud wanapagan	61
5. Kuningas taluwantril sõitmas	73
6. Kalewipoja Soomes käimised	91
7. Maljakas eksitus	109
8. Enne kulutab saadan seitse paari pastlaid ära kui paar rahwast abielusse saab	115
9. Kaks Wiru jõumeest	128
10. Kalewipoja hobune	141
11. Kalewi härg. (Pilt)	158
12. Tallinna mehed sõjas	159
13. Ennem wats rebenegu kui hiiwa rooga üle jäägu	186
14. Tallinnas aastal 2000	195
15. Neljapäew	208
16. Waletunnistused	221
17. Sampo	236
18. Moor naene wana mehe rõõm	253
19. Wõera lipu all	261
20. Siju	272

